

TESI DOCTORAL

**SENYORIU I MUNICIPI A LA CATALUNYA NOVA: BATLLIA DE
MIRAVET; COMANDES D'HORTA, D'ASCÓ I DE VILALBA; I
BARONIES DE FLIX I D'ENTENÇA (*)**

- JOSEP SERRANO DAURA -

**Dirigida pel dr. Josep M. Font i Rius
Co-dirigida pel dr. Tomàs de Montagut Estraguès**

**Àrea d'Història del Dret i de les Institucions
- Departament de Dret -**

Facultat de Dret

Universitat "Pompeu Fabra"

Volúm I

- 1996 -

TERCERA PART

ELS COLLECTIUS JUEUS I SARRAINS

Menció a part ens mereixen dos col·lectius humans que resten i conviuen a la nostra zona amb els nous pobladors cristians després de la reconquesta: els jueus i els sarraïns; i ja a partir del s. XVI els descendents d'aquells darrers convertits i denominats "moriscos".

No es tracta de col·lectius en situació d'esclavatge o de servilisme; en un primer moment podem parlar de jueus i sarraïns lliures i francs com els cristians, que es regeixen pel seu propi sistema jurídic, i encara els jueus sembla que es troben sota l'especial protecció i dependència del sobirà. Però al llarg del temps anem veient com es va limitant la seva llibertat d'actuació en tots els àmbits de la societat i en relació amb la comunitat cristiana que sí gaudeix del ple reconeixement i llibertat d'actuació jurídica amb els únics límits derivats del règim senyorial establert.

I. ELS JUEUS

Tenim referències molt escasses sobre els jueus establerts als antics districtes senyorials de les actuals comarques de la Terra Alta i Ribera d'Ebre, havent de destacar en tot cas les comunitats d'Ascó, Flix i Móra. La seva presència pot situar-se ja en temps del domini sarraí, com també es troben a la Catalunya Vella cristiana.

Sens dubte formen una comunitat prou important amb incidència en tots els àmbits de la vida del país, fins el punt que se'ls reconeix i permet regir-se pel seu ordenament jurídic i comptar amb la seva pròpia organització político-judicial.

A) El seu ordenament jurídic

a) Elements integrants:

L'arribada dels jueus a la Península pot situar-se a partir de l'any 136, quan són expulsats de Palestina per l'emperador Adrià. En principi es regeixen pel dret romà; però en matèria civil poden comparèixer davant llurs autoritats i regir-se pel seu sistema jurídic. Tanmateix, a l'Edat Mitjana es va reconeixent una major eficàcia al dret hebreu més enllà de les qüestions privades, bé que en afers entre hebreus i sens perjudici de que per disposicions reials o eclesiàstiques se'ls hi limiti la seva vigència en algun aspecte. I almenys en llocs o ciutats on constituïen importants comunitats humanes s'organitzen en Aljames pròpies (com els sarraïns i en principi equivalents a les Universitats cristianes) (1).

Les fonts bàsiques inicials del dret jueu abans del Cristianisme eren: la primera la Torà que integra la Llei de Moïses més l'Antic Testament, i després la tradició o doctrina oral que recull l'anomenada "tradició dels pares" (amb l'aparició del Cristianisme aquest conserva la Torà per mitjà de l'Antic Testament, i refusa la tradició doctrinal anterior).

Finalment els rabins jueus més destacats autoritzats per l'emperador romà l'any 219, decideixen recollir per escrit aquella tradició oral, i així apareix un nou llibre denominat "Mischnah" paral·lel a la Torà; encara després s'elabora un altre llibre de comentaris sobre l'anterior, la "Ghemara", on també es recullen les "beraithoth" o sentències dels doctors de la Llei. Tots dos textos constitueixen el Talmud pel que es regeixen els jueus espanyols com a font principal del seu sistema jurídic, conegut també com "dret ebraich", "ius ebraicum", "ley ebraica", i de vegades com a "Açuna" ("hebraica" o "hebreorum") (2).

Altra font supletòria del dret la constitueixen les "respostes" dels rabins de major prestigi a les consultes que els hi fan, i que es comencen a recollir també per escrit el s. XII (3).

RABBINOWICZ afirma que el Talmud té cinc fonts fonamentals: les Sagrades Escriures; la tradició; les lleis dels doctors (lleis rabíniques); usos i costums de caràcter eminentment religiós; i la influència dels pobles veïns a l'israelià. L'autor també cita algunes altres característiques del dret hebreu: es refereix a la "dolçor" o suavitat de les lleis represives i a llur caràcter eminentment preventiu i moralitzador; la qüasi abolició de la pena de mort, i el fet que la pena capital sempre es pot revisar; la prohibició radical a la pràctica creditícia usurària; que es tracta d'un dret a aplicar solament entre jueus, de manera que aquells que viuen en països "pagans" s'han de sotmetre al dret del país on resideixen en llurs relacions amb els naturals del lloc; i la impossible aplicació de l'analogia pel principi de que allò que està escrit a les Escriures ha estat dictat directament per Déu, font primera del dret jueu i no es pot modificar (4).

D'altra banda ens hem de referir a l'organització judicial, de vegades encomanada al rabí de la comunitat, o a la mateixa Aljama per mitjà d'uns prohoms designats a l'efecte segons estableix un privilegi reial de 1280. Però en el nostre cas, a la nostra zona no ens consta que existissin Aljames jueves; deuen ser col·lectius molt reduïts i es trobaran sotmesos a la jurisdicció senyorial a excepció dels que gaudeixin de la protecció directa del monarca (5).

Això no obstant, no dubtem que els jueus es regirien i se'ls aplicaria la llei hebraica almenys en afers afectants a ells mateixos (6).

b) Algunes confirmacions de la vigència i efectivitat de la llei hebraica:

Tenim alguns testimonis sobre la vigència i efectivitat del dret hebraic, en ocasions per reconeixement reial i també segons la mateixa practica dels jueus del país o dels Regnes de la Corona d'Aragó.

Així, veiem alguns casos en que el rei manifesta i confirma la vigència del dret propi de la comunitat jueva:

- El 20 de gener de 1258 Jaume I autoritza a Jucef de Grasse a casar-se en segones noces amb Regina, malgrat viure la primera esposa Sima, per bé que a aquesta última li reconeix d'acord amb la llei hebraica els drets que pugui ostentar sobre els béns del marit, així com respecte les joies rebudes d'ell (7).
- L'1 d'abril de 1267 el rei declara que la llei dels jueus tolera la poligamia, i en conseqüència reconeix els drets successoris i legítimaris de Belshom, fill nascut d'un matrimoni entre Bonanasch de Besalú i de Bonafilla, posterior al primer casament del pare (8).
- El 28 de juliol de 1270 el monarca nomena a Naci Azday rabí de l'Aljama de Lleida i jutge dels jueus de la seva comunitat perquè actui d'acord amb la seva "azuna" o llei hebraica (9).
- El 15 de novembre de 1272, referint-se a l'article de la llei jueva que obliga a la mare a alimentar i tenir cura dels fills impúbels, el rei decideix que Borina, mare de l'orfa Mosse i al temps cotutora seva, l'haurà d'alimentar fins els 18 anys o fins que ella es torni a casar (10).
- L'1 de juny de 1281, com sigui que Assach Alcutavi ha deshonorat la jueva Gemila, i que la llei hebraica és més severa que els furs aragonesos, el rei requereix el batlle i el çalmedina d'Osca perquè actuïn d'acord amb la llei jueva (11).
- El 17 d'abril de 1282, davant les qüestions hereditaris plantejades entre Astruch Jacob Sixxon i el seu gendre Jucef Cohen, el rei disposa que s'apliqui la llei hebraica (12).
- El 26 de juliol de 1284 el monarca ordena al batlle i a la Cort de Lleida que observin la "açuna" dels jueus en tota qüestió que se susciti entre ells i en tot moment (13).
- El 17 de febrer de 1288 i en tant que la llei hebraica no s'hi oposa, el rei autoritza a Isac Vives, de Barcelona, a repudiar la seva primera esposa perquè no li ha donat fills, i a contraure nou matrimoni. L'esposa consenteix en ser repudiada perquè així el seu marit pugui ser pare (14).

D'altra banda, comptem també amb testimonis de la pràctica efectiva del dret hebraic per part dels mateixos jueus:

- Entre els s. XIII i XV, pel que fa a les noces dels jueus, es mantenen i practiquen les formalitats pròpies de la llei hebraica com ara: el ritual del prometatge ("Kidushim"), amb la prèvia intervenció dels matrimoniers; i l'atorgament del "ketûbôt" o contracte matrimonial, fixant el dot que aporta la núvia i l'esponsalici que concedeix el nuvi, així com els deures que assumeix el futur espòs envers la seva conjuge. Això no obstant, tot i seguir-se el costum o l'ús pròpiament jueu, s'introdueix la figura de la "carta de assegurament" dotal a la que els jueus intervinents s'hi refereixen sgons "us e costum de Barchinona" (15).
- Observem que el s. XIV es practica el divorci de matrimonis jueus segons allò disposat per l'Antic Testament, i amb l'acte formal de repudi de la muller al què es dona el nom de "quet"; l'acte es formalitza amb un

document de l'espòs anomenat "libel" que permetia a la muller tornar a la casa dels seus pares (16).

- Pel que fa al Regne d'Aragó, podem veure els exemples que ens donen uns testaments de jueus aragonesos del s. XV (a la darrereria), en els que a més de seguir una formulació molt similar a la dels testaments cristians quant als llegats a favor de l'ànima i a l'enterrament i les seves despeses, es designen executors testamentaris amb referència expressa a la llei hebraica, i així mateix en similars termes es reconeixen els drets successoris i legitimaris dels fills. Això no obstant, també atorguen la herència en parts iguals a tots els fills (i altres descendents segons el cas), i reconeixen la legítima establerta segons els furs aragonesos (17).

B) Sobre les disposicions canòniques relatives als jueus

Malgrat que els jueus mantenen llur propi sistema jurídic, i en casos la seva organització política, la seva situació envers la col·lectivitat cristiana predominant va canviant al llarg dels segles, sobre tot a causa de les seves activitats com a prestamistes i per antics i profunds sentiments antisemítics, animats especialment per l'actuació del clergat i la jerarquia eclesiàstica.

L'Església es troba al capdavant dels moviments antisemítics, establint determinats preceptes que després es van recollint en la legislació del país i en algun codi de dret local. AMADOR es refereix al Concili d'Ilibertà que se celebra entre els anys 300 i 303, i en ell: es prohibeix el matrimoni entre dona cristiana i jueu, equiparant-los als heretges; es disposa que els cristians i jueus no puguin menjar junts; i s'estableix l'excomunicació de tot cristià que estant casat, cohabitï amb jueva (18).

Encara podriem citar algunes disposicions visigòtiques (438-439) i del mateix emperador Justinià (533) que prohibeixen als jueus fer noves sinagogues (19).

a) Segons el Decret de Gracià i les Decretals de Gregori IX

La legislació canònica continguda en el Decret de Gracià i les Decretals de Gregori IX recull diferents resolucions papals i conciliars (de Toledo i Letrà); altres de bisbes que han adquirit caràcter general, i doctrina de pares de l'Església com sant Agustí i sant Ambrosi. Tots aquests preceptes influeixen en la legislació particular dels diferents Regnes i es va reiterant al llarg dels segles en altres normes canòniques conciliars i papals.

1) El text de Gracià redactat vers el 1140, recull algunes disposicions relatives als jueus:

1.1 Decretum Grat., 2, C. 28, caps. 10 a 15 i 17:

- Es prohibeix la cohabitació de jueus i cristianes: a) Els jueus que cohabitin amb dones cristianes han de ser amonestats pel bisbe del lloc, perquè si volen seguir convivint amb aquelles dones s'han de convertir al cristianisme; b) Si es fa cas omís a l'amonestació del bisbe, les parelles mixtes s'han de separar; i c) Com a norma general, els fills d'un jueu i una cristiana han de seguir la fe religiosa de la mare, però seràn cristians els fills de cristià i jueva (20).

- Els fills i filles de jueus que segueixen la fe cristiana, perquè no tornin als errors de llurs avantpassats, han de ser separats d'ells i conviure amb cristians de manera que "sub eorum conversatione" puguin aprendre i formar-se en la fe i la moral cristianes (21).

- No es pot establir cap comunitat entre jueus i cristians, com tampoc es pot fer amb jueus conversos (22).

- Cap clergue ni laic pot conviure amb jueus, ni menjar amb ells, ni tenir-los per metges, ni compartir els mateixos banys. El cristià que no observi aquesta norma, si és clergue serà deposat del seu ofici, i si és laic serà excomunicat.

- Que ningú convisqui ni serveixi a jueus, clergues ni laics, ni es mengi amb ells, doncs es cometria un sacrilegi, com també ho és si un cristià es sotmet a la justícia dels jueus (23).

- Cap cristià pot donar una filla seva a un gentil o jueu, sota pena d'heretgia, com tampoc es pot obligar a l'esposa a canviar de fe.

- La unió conjugal entre jueus i cristians està viciada, doncs és contrària a la voluntat divina, i el cristià que hi incorre ha de ser separat de la comunió eclesial (24).

1.2 Decretum Grat., 3, D. 4 de cons. caps. 93, 94 i 98:

- Si un jueu vol "ad leges catholicas venire", ha de fer catequèsis durant 8 mesos, i després podrà ser batejat. Això no obstant, si encara no s'ha passat aquell període i el jueu cau malalt amb perill per a la seva vida, aleshores pot ser batejat d'immediat.

- Es recull un precepte del Vè. Concili de Toledo, promulgat pel rei visigot Sisenant; així es prohibeix la circumcissió per considerar-la abominable, i es disposa que si la víctima és un fill de jueus aquell serà separat de la seva família, i si fos un esclau (en tant que si li infereix una "iniuria corporis") serà alliberat.

- Els jueus que hagin de batejar-se han de fer "penitentia ac abstinencia" durant 40 dies (25).

2) Les Decretals de Gregori IX, promulgades el 1234, dediquen el Títol VI del Llibre V (Extra.) a jueus i sarraïns i llurs serfs, i així es disposa:

- Tot serf de jueu que es converteixi al cristianisme adquireix la seva llibertat si es redimeix pagant 12 sous (cap. 1) (26).
- Els jueus no poden tenir serfs cristians. Això no obstant, un cristià lliure pot treballar les terres de jueus, però solament de dia i amb les pensions acostumades, sense que se'ls pugui exigir res extraordinari; aquesta norma s'observarà igualment respecte de colons que també reben ensenyances dels jueus. D'altra banda, si el senyor jueu transfereix un colon del lloc, n'és responsable i no pot perjudicar els drets d'aquell (cap. 2).
- El primer s'adreça als jueus "de civitate", i els prohibeix fer noves sinagogues, per bé que se'ls permet mantenir les antigues; i el segon reitera l'anterior, afegint que les antigues es poden reparar i fins i tot reconstruir si han esdevingut en ruïna, però mai podran aprofitar aquella circumstància per a fer-ne de més grans (caps. 3 i 7).
- Prohibeix als jueus tenir obertes les portes i finestres de llurs cases el Divendres Sant i la vigília de Pasqua (cap. 4).
- Els jueus no poden tenir cap dona cristiana a casa seva, ni per servei ni per altra causa (cap. 5).
- Disposa, reiterant capítols anteriors, que cap cristià pot estar al servei de jueus, com tampoc poden ser alimentats ni curats per ells, ni tan sols mantenir-hi cap conversa per a evitar caure en llurs supersticions i llur perfidia (cap. 8). - Que cap cristià ha de forçar, amb violència, a un jueu perquè es bategi. Així mateix s'estableix que cap cristià, "sine iudicio terrenae potestatis", pot pertorbar els jueus en llurs celebracions i festivitats (no els poden llençar fustes ni pedres), ni expoliar-los, ni violar llurs cementiris ni exhumar llurs cadàvers (cap. 9) (27).
- Atorga dues indulgències especials a aquells que prediquin els pagans (entre ells hem d'entendre que s'hi troben els jueus) (cap. 10).
- S'insisteix en que els jueus no poden tenir serventes ni nodrices cristianes, i encara es prohibeix a tota cristiana amamentar infants jueus, tot sota pena d'excomunicació. Del contrari s'ofèn a Déu, ja que els jueus varen crucificar a Nostre Senyor (cap. 13).
- Es prohibeix als jueus fer violència contra els clergues cristians; si algú ho fa, el bisbe del lloc li ha d'imposar la pena que correspongui, pecuniària o d'altra naturalesa (cap. 14).
- Atenent el fet que en terres de cristians conviuen també jueus i sarraïns, i és difícil de distingir uns d'altres, es disposa que s'estableixin distintius. Així mateix, s'assenyala que en dies "autem lamentationis et dominicae Passionis", els infidels no han de balsfemar i han de reduir al mínim necessari les seves sortides públiques i si ho fan no han d'anar excessivament "ornatius", per respecte envers els que es lamenten de la sagrada passió de Crist (cap. 15).

- Remetent-se a un Concili de Toledo, es disposa que cap jueu pot exercir càrrecs públics amb potestat sobre cristians. Així mateix es prohibeix fer comerç amb jueus i altres negocis (cap. 16) (28).

També les Decretals disposen que en tota causa s'admetrà el testimoni de cristians contra jueus i sarraïns (Extra, 2, 2, 21).

b) Altres disposicions conciliars i papals

A part d'allò recollit pel Decret de Gracià i les Decretals, comptem amb diverses disposicions papals i conciliars, i justament per elles podem apreciar un canvi d'actitud de l'Església respecte els col·lectius jueus realment en un període de temps molt breu:

- El papa Innocenci III promulga l'any 1199 la butlla "Constitutio pro iudeis" seguint de fet la doctrina establerta per sant Agustí, i en la que es disposa: que els jueus que romanen entre els cristians hi són per voluntat de Déu, i en conseqüència han de ser protegits en llurs persones i béns amb l'esperança de què per l'exemple els donin els cristians es converteixin; que no poden ser obligats a batejar-se per la força, doncs cal una voluntat lliure per a convertir-se; i que les autoritats cristianes són responsables de la seva seguretat i han d'evitar-los tot abús, de manera que no siguin interromputs en la celebració dels seus ritus i altres cerimònies religioses i que no es saquegin llurs cementiris.

- Per la seva part el IV Concili de Letrà de 1215 aprova un seguit de cànons d'índole diversa, en ontradició a allò disposat per Innocenci III: el 22 prohibeix als jueus metges exercir la seva professió amb cristians; el 67 disposa que els jueus han de satisfer a l'Església els delmes corresponents pels béns que haguessin adquirit de cristians; el 68 ordena que els jueus i els sarraïns duguin distintius sobre la seva roba, prohibint-los aparèixer en públic durant la Setmana Santa; el 69 prohibeix als jueus que ocupin càrrecs públics amb poder sobre cristians; i el 70 ordena als jueus conversos que no observin els seus antics rites religiosos (29).

Són de destacar altres Concilis catalans que segueixen els postulats de l'anterior de Letrà:

1r.- El de Lleida, de 1229, aprova diversos cànons relatius als jueus i sarraïns, i podem destacar els següents: es disposa que han de contribuir amb "decimas et oblationes debitas" a l'Església per les terres, cases "et aliis possessionibus"; que s'han de distingir dels cristians en la vestimenta; i s'obliga als jueus a dur sobre llurs vestits capes tancades (cànons 14 a 16).

2n.- Els de Tarragona:

- El de 1242 insisteix en què: els jueus s'han de distingir dels cristians; que les dones cristianes no els han de servir; i que si algun cristià conviu amb jueus o sarraïns tenen 2 mesos per a deixar-los, fent després penitència, i tot sota pena de prohibir-los sepultura cristiana (càn. 1).
- El de 1243: prohibeix als jueus metges que atenguin cristians (laics i clergues) (càn. 4); i disposa que els jueus que es converteixin conservaran llurs béns (càn. 10).
- I el de 1330: prohibeix: a tota dona cristiana que cohabit amb jueus i faci de nodriça dels seus fills, sota pena d'excomunicació (càn. 33); i ordena que els cristians no assisteixin a casaments ni actes de "circumcissionis" dels jueus (càn. 70) (30).

Hem de citar talment el Concili de Vienne de 1311, que ordena que no es concedeixi als jueus cap privilegi i que es deroguin els ja atorgats en particular aquells que els permetin aportar testimonis cristians i amb ells guanyar judicis. Indiquem també que aquest mateix Concili prohibeix i condemna la usura sense referir-se expressament als jueus (31).

A la primavera del s. XV entre 1412 i 1414 té lloc la cèlebre "Disputa" cristiano-rabínica de Tortosa, preparada pel papa Benet XIII a instància del jueu convers Jeroni de Santa Fe; arran els resultats de la mateixa el propi Benet XIII promulga a València el dia 11 de maig de 1415, la butlla "Et si doctoris gentium", que dos mesos després Ferran I d'Aragó assumeix per una pragmàtica de 23 de juliol; el seu contingut pot resumir-se en els punts següents:

- Es condemna el Talmud, i el seu ensenyament i lectura hauran de ser supervisats pel bisbe de la Diòcesi i el Capítol catedralici.
- Es confisquen tots els llibres infamatòris contra la religió i els dogmes cristians (en particular l'anomenat "Macellum").
- Es prohibeix construir noves sinagogues i ampliar les existents, disposant que si en un lloc en hi ha més d'una que solament en resti oberta una ("una sola de las menos bellas").
- Els jueus majors de 12 anys hauran d'acudir com a mínim tres vegades l'any a sermons i catequèis cristians.
- Havien de dur distintius: els homes sobre el seu vestit, i les dones al front.
- Han de viure forçosament en barris tancats.
- Els jueus no poden exercir la judicatura, ni altres oficis com ara de metges, cirurgians, corredors, recaptadors, concertadors de matrimonis; ni fer societats, ni arrendar (sempre en relació amb cristians).
- Es prohibeix als jueus tenir cristianes com a nodrices ni altres al seu servei; com tampoc es podran comunicar amb cristians en banys, ni convidar-los a llurs celebracions.

- Es prohibeix la celebració de contractes entre membres d'ambdues comunitats i s'anul·len els anteriors (obstaculitzant així l'exercici de l'activitat de crèdit).
- I es reconeixen als jueus conversos drets hereditaris respecte dels seus parents no convertits morts sense fer testament. La successió es regirà així per les normes de la successió abintestada dels cristians (32).

Però el 28 de febrer de 1419 el cardenal de Pisa, llegat del papa Martí V, a instància d'Alfons V d'Aragó aboleix aquella butlla considerant justament que era greument perjudicial per a cristians i jueus; a més disposa que: es retornin als jueus les seves sinagogues confiscades, amb llurs llibres; consent que els jueus puguin exercir la judicatura; se'ls permet contractar i exercir de metges, arrendadors, recaptadors, etc.; i fins i tot se'ls permet de tenir servents cristians. Talment prohibeix als inquisidors que pertorbin i forcin els jueus a rebre el baptisme (33).

C) La legislació del Principat i altres disposicions particulars del monarca en qüestions generals

Sembla que fins el s. XII es pot parlar d'una convivència pacífica entre les comunitats cristians i jueves, com també amb les sarraïnes si ens situem a la nostra zona; però a partir del s. XIII la posició cristiana, des de la mateixa Església com hem vist en l'apartat anterior, comença a endurir-se especialment. I aquesta situació en un i altre moment es reflexa en la legislació general i particular que es va promulgant per les Corts i pels monarques. Podem doncs distingir fonamentalment tres períodes: el primer es correspon fins el s. XII, centrat bàsicament en allò que disposa el "Liber Iudiciorum" i en les disposicions dels Usatges de Barcelona l'origen dels quals, pel que fa al seu nucli inicial, se situa entre els s. XI i XII; un segon període que fixem entre els s. XIII i XIV; i per últim el s. XV fins a l'expulsió dels jueus, el 1492.

a) Fins el s. XII:

D'aquest període ens hem de referir forçosament al "Liber" (Títol II del Llibre 12è), i als Usatges de Barcelona (concretament al seu cos originari constituït pels caps. 1 al 140, ambdós inclosos) (34).

Pel que fa al "Liber", el Títol II del seu Llibre 12è. es refereix a les sectes herètiques inclosa la jueva, i ja les seves Lleis I i II disposen la necessitat de legislar específicament pels infidels i al deure de fer-los sortir dels errors en els que es troben. Després concretament sobre els jueus i llurs maldats i errors s'estableix (Lex, 12, 2, 3 a 18):

- Es contenen al·lusions com que "solam iudeorum nequitiam ingemiscimus regiminis nostri arva esse polluta", o "que gentibus quidem stultitia est, eisdem vero iudeis scandalum", o que es desitja "tam vetustis

erroribus ponere finem, quam futurorum exordiorum concidere novitatem"; i finalment confirmen "tam nostrarum legum, edictum, quam precessorum nostrorum regum legali serie sententias promulgatas que contra eorum perfidia et personas data consistunt, eterna consecrationem inviolata persistere et perenni custodia observata manere".

- Es pretén que els seus errors siguin "generaliter extirpatis", i així s'inclouen diverses mesures com que no profanin la religió cristiana, que no l'insultin, etc.

- Es prohibeix als jueus que celebrin la seva Pasqua ni els dissabtes, ni cap altra solemnitat ni ritus propi de la seva religió.

- No es permet als jueus que es casin amb una persona "propinquitate sanguinis (...), adulterio polluat, incesto conmaculet", i així fins al sisè grau de parentiu; i que en tot cas hauràn de seguir els costums cristians per a la celebració de llurs matrimonis.

- Prohibeix als jueus fer la circumscissió, ni als servs, "ingenuus aut libertus, incola vel extraneus eiusdem detestande sectionis".

- Estableix que tothom ha de menjar allò que per la seva naturalesa és bó segons els costums cristians (s'està condemnant les religions que prohibeixen uns menjars determinats com ara els jueus).

- Cap jueu podrà testificar contra un cristià (encara que aquest darrer sigui serv), ni demandar-lo ni fer-lo tormentar en judici; això no obstant sí que ho poden fer els jueus entre sí i davant de jutges cristians.

- Els jueus encara que siguin dels que es volen batejar, en cap cas faràn testimoni contra cristians; tanmateix, si són persones de bons costums i de bona fe reconeguts pel rei, sacerdots o jutges podrien donar testimoni de veritat en afers afectants a cristians.

- Es disposa que tot jueu que contradigui les lleis anteriors serà mort a mans de cristians, apedregats o cremats; però el rei pot reduir-lo a servitut si vol i donar-lo a qui vulgui, i cedir els béns d'aquells a altres jueus.

- Es prohibeix a tot jueu que compri o accepti la donació d'un serf cristià; suposant que el rebi i el circumcideixi, el serf esdevé lliure i el jueu perd tots els seus béns que són confiscats pel rei. La mateixa disposició ordena que tot serf o serva que no vulgui fer-se jueu sigui lliure.

- La llei 13 conté diverses disposicions:

- Si un jueu ven serfs cristians o altres que en donar-se alguna de les circumstàncies indicades han de ser alliberats, l'acte és nul.

- D'altra banda, s'estableix que aquell serf que es deixi circumcidat o que guardi els costums jueus serà castigat.

- Que els jueus que es batejin podran participar de l'herència dels seus pares.

- I que resten derogats tots els privilegis i beneficis que els reis haguessin atorgat als jueus (anteriors a Sisebut).

- Es prohibeix a tot jueu que converteixi cristians a la seva religió, i es contenen preceptes com aquests:

- Que els jueus no poden tenir cristians al seu servei, i si en tenen els han de vendre de manera immediata a altres cristians del mateix

Regne (es prohibeix que ho facin a estranger). Si no ho fan, els serfs seràn alliberats sense que el jueu percebi res, i encara perdrà la meitat dels seus béns que seràn confiscats pel rei.

- Que si els ven sigui com es feia a la Ciutat de Roma, i que el serf ha de restar alliberat de fer mai cap servei a jueus.

- Que el jueu que no compleixi allò ordenat perdrà tots els seus béns, i si amb ell col.labora un cristià a aquest també li confiscarà el seu patrimoni o en altre cas esdevindrà serf.

- Que el jueu que circumcidi a un cristià o converteixi una cristiana a la seva religió serà decapitat i els seus béns seràn pel rei; es disposa que si els fets es coneixen per mitjà d'algun denunciador, aquest serà gratificat.

- Els fills de cristians i jueus seràn cristians, i si no s'ho volen fer seràn aïllats, senyalats (marcats en alguna part del cos) i donats com a serfs.

- Si un jueu que viu amb cristiana es vol convertir a la religió d'ella serà admès, però si no ho fa s'han de separar.

- Es prohibeix a tot cristià del Regne que empari ni defensi, ni doni treball als jueus; en altre cas serà excomunicat i perdrà la quarta part dels seus béns que rebrà el rei.

- Aquesta Llei conté una declaració dels jueus de Toledo adreçada al rei, en la que accepten tot allò contingut en les lleis anteriors i es comprometen a practicar els ritus i costums religiosos dels cristians.

- Es disposa que si un cristià es fa jueu serà excomunicat, sotmès a les pitjors crueltats i mort, amb el confiscament dels seus béns.

- Aquesta llei permet als jueus conversos que comerciïn amb els cristians lliurement, sempre que no hi hagi frau en la seva cristianització; i si es descobreix que segueixen practicant els seus ritus o bé es tornen a fer jueus, aleshores perdràn tots els seus béns que restaràn pel rei.

Ja pel que fa als Usatges ens referim al nucli corresponent al s. XII, i destaquem que s'observa una relativa suavització jurídica respecte dels jueus posats aleshores sota l'especial protecció del comte de Barcelona. Veiem doncs allò que es recull:

- El núm. 11 posa els jueus sota la jurisdicció immediata del comte o d'altre senyor quan estableix que qualssevol d'ells que siguin "batuts o nafrats o presos o debilitats o encara ocils (..) a la voluntat de la potestat (..) esmenats".

- El núm. 51 disposa que els jueus "jurèn", és a dir que poden tenir per senyor un cristià, però mai un cristià estarà sotmès com vassall a un jueu.

- El núm. 64, que conté una declaració general dels prínceps adreçada a tots els naturals i habitants del Principat, inclosos expressament els jueus, i amb la que es demana que en ells "se pogan (..) fiar e creure" i els "ajuden (..) lur fe e lur paraula tenir, guardar e governar per drete fe".

- El núm. 75 castiga amb una multa de 20 unces d'or de València a aquell que ofengui a un jueu convers retraient-li "lur ley o'ls appellara renegats o trassallits".

- El núm. 129 referent a plets entre cristians i jueus, si han de testificar a la vegada altres cristians i jueus, distingeix segons a favor de qui ho hagin de fer, i així: si ho fan pel cristià, solament el testimoni jueu ha de jurar; i si és respecte del jueu pledejant, és el testimoni cristià el que ha de jurar.

Comparant els Usatges amb el "Liber" observem que els jueus conversos com els que no s'han cristianitzat resten sota la protecció del príncep; i que fins i tot s'admet que un jueu pugui testificar en afers de cristians. L'únic principi del "Liber" que es manté és que cap cristià pot estar sotmès a un jueu.

A més a la darrerria del mateix s. XII, concretament l'any 1198, a Barcelona el rei declara tenir els jueus i llurs béns "sub pace" i custòdia directa seva (35).

b) Els s. XIII i XIV:

En Corts tingudes el 1218 (a Vilafranca), el 1225 (a Tortosa) i el 1228 (a Barcelona) es ratifica aquella declaració reial de 1198 per la que els jueus i els seus béns resten sota la tutela i la protecció immediata i directa de la Corona (36).

Però és segurament arran del Concili de Letrà de 1215 que amb la pressió de l'Església, el rei es veu obligat a assumir i legislar d'acord amb les disposicions canòniques que es van promulgant. Això no obstant és cert també que el monarca manté unes especials relacions amb les comunitats jueves del país, particularment amb aquelles que es troben sota el seu directe domini i jurisdicció; en definitiva les Aljames jueves reials nodreixen en bona part el Tresor de la Corona. La mateixa política oficial per a la conversió dels jueus es perjudicial als interessos econòmics del rei: els jueus que es converteixen deixen de tributar a les seves Aljames i així mateix els ingressos reials procedents de les mateixes van minvant.

En qualsevol cas, ens trobem amb un seguit de disposicions reials i de Corts moltes vegades contradictòries; però referim les que podem considerar com de caràcter general. A part exposem aquelles que afecten al procés de conversió dels jueus i les relatives a llurs activitats com a prestamistes. Així les mateixes Corts de 1228 abans citades en les que el rei declara que tots els jueus resten sota la seva especial protecció, promulguen altres Constitucions com són (37):

- Es confirma un privilegi dels jueus referent a l'esponsalici de les dones, segons el qual la dona no pot reclamar-lo si no ha estat establert "prior tempore" (abans de casar-se o en el primer moment del matrimoni -?-).
- Que cap jueu pot exercir càrrecs de judicatura "vel iusticiandi homines vel puniendi vel etiam sentencias exequendi".
- Que els jueus en les seves cases no poden custodiar "christianas".

Jaume I segueix adoptant mesures contra els jueus, com la de 31 de març de 1229 en que prohibeix als cristians que cohabitin amb jueves; i en canvi els anys posteriors ell mateix estableix nombrosos jueus als Regnes de València i Mallorca, i afaforeix que s'hi instal·lin (38).

En Corts tingudes a Tarragona el 1235 destaquen aquestes Constitucions (39):

- Es prohibeix a tot jueu fer-se sarraí i a tot sarraí fer-se jueu; aquesta disposició estableix després que "qui hoc fecerint amittant personas suas", referint-se segurament a que passarien a la condició de serfs o potser d'esclaus.
- Es disposa que els jueus en qualsevol causa judicial que se segueixi tant "in synagogis suis vel in locis separatis" com en les Cúries (autoritats cristianes), han de jurar conforme la Llei de Moïses i els 10 Manaments. Després s'assenyala que els seus juraments s'han de fer segons les solemnitats i les malediccions establertes (40).

D'altra banda, l'Usatge núm. 164 incorporat al codi barceloní el s. XIII com hom considera, prohibeix als jueus testimoniar contra cristians ("tots temps sien estranys"), percepte ja recollit com hem vist pel "Liber" (41).

Malgrat l'anterior, per bé que se segueix amb aquella línia oficial discriminatòria, una Constitució de Jaume I de 1242, que després el s. XV s'addiciona al text dels Usatges de Barcelona com a núm. 171, estableix quina és la fórmula que els jueus han d'emprar per a jurar "contra lo christia" i "tenint lo rotle al coll". Així se'ls fa jurar primer per Déu, els àngels i els profetes prenent com a referència determinats textos de l'Antic Testament, per a després declarar que si el jurament és fals que els afecti tota una sèrie de malediccions (sobre "lo fruit del ventre teu e lo fruit de la terra tua", "fam sobre tu", "pestilentia entro que't consuma de la terra", "sia lo cel que es sobre tu de metall e la terra que calçiques de ferro", "fills engendreras e fillas e no'n gosaras, car seran menats en captivitat", etc.) (42).

Curiosament l'11 de juny de 1247 el mateix Jaume I concedeix carta de naturalesa a tots aquells jueus que vulguin establir-se a Catalunya, València i Mallorca (43). I veiem com el propi monarca atorga beneficis, entre els que podem citar els següents:

- El 13 d'octubre de 1257 concedeix a Vidal Almalegui el servei dels pesos de la ciutat de Lleida, per una renda anual de 82 masmodines (44).
- El 13 de gener de 1258 atorga a altre jueu de Calataiud els drets de portatge i pesatge de la Vila (45).
- El 10 de desembre de 1258, concedeix una àmplia amnistia als jueus de Montpeller, al·ludint a que els jueus són tractats practicament com a esclaus en quasi totes les terres i dominis de prínceps cristians, per la qual cosa considera que no cal humiliar-los més, ni causar-los mals tractes ni més perjudicis en els seus territoris (46).
- El 27 de juny de 1260 eximeix els jueus de Barcelona, Vilafranca i Tarragona de donar hostatge al rei, la seva família i el seu seguici quan es trobin a la ciutat, permetent-los tancar les seves portes i eximint-los també de donar-los roba i altres objectes (47).
- L'1 de març de 1263 designa al jueu Astruch Jacob Xixo batlle de Tortosa, i l'autoritza a fer-se substituir per un cristià o altre jueu. El mateix Xixo concedeix a Jaume I, el 15 de juny de dit any dos préstecs per un total de 29.000 sous jaquesos, i en garantia se li cedeix el castell i vila de Penýscola amb els seus drets, i altres rendes de Borriana, Onda i Murviedro (48).
- També és un jueu, Astrug Ascarell, qui rep amb caràcter vitalici l'escrivania del pes de la ciutat de Lleida, el 9 de febrer de 1263 (49).
- L'11 d'agost de 1267 enfranqueix a tots els jueus de la jueria episcopal de Montpeller que es traslladin a viure i residir a la reial, durant 5 anys, del cens anual de 20 sous que percebia per cadascuna de les cases de la mateixa (50).
- El 25 d'octubre de 1268 s'autoritza als jueus de Perpinyà i de Montpeller a construir llurs sinagogues (51).
- I en la mateixa data anterior eximeix als de Barcelona de dur cap signe distintiu sobre la seva vestimenta, a excepció en tot cas de la capa rodona (però que podran substituir per altra capa quan sortin de la ciutat) (52).

En canvi el 18 d'agost de 1273 Jaume I disposa que els delinqüents jueus i cristians empresonats no han d'estar junts, sinó en dependències separades (53).

Pere II, el 17 d'agost de 1277, reconeix a favor de les comunitats jueves del país el dret a percebre determinada indemnització per aquells sarraïns esclaus seus que es bategen i obtenen així llur llibertat; justament els rabíns jueus al·legaven que els drets romà i canònic reconeixien la legitimitat de la seva "rançon" perquè el rei els reconeguès aquell dret (54).

El mateix rei a causa dels fets que es produeixen a Girona el 3 d'abril de 1278 ordena als seus oficials protegeixin als jueus de la ciutat (en llurs persones i béns); també escriu al bisbe i denuncia que està tolerant que els seus clergues llencin pedres sobre la jueria des del campanar de la

catedral i dels sostres de la cases, que assaltin els jardins i les vinyes dels jueus i que destrueixin el seu cementiri; finalment, en cas que el prelat faci cas omís al requeriment reial, el monarca l'adverteix de que haurà de respondre de tots els fets davant la Cort reial (55).

Destaquem que en Corts de 1283 tingudes a Barcelona es confirma la formula del jurament que han d'usar els jueus establerta el 1242 (56); i promulguen altres Capítols com són (57):

- Que els sarraïns serfs de jueus que es bategen es converteixen en homes lliures "redimint-se segons costum" (58).
- Que els jueus i els sarraïns "deguessen esser de aquells en los castells o en les viles dels quals habitassen o stiguessen", volent que així s'observi com s'ha vingut fent fins aleshores, "sans privilegis pactes specials a quiscun".

L'any següent, el 5 d'agost, Pere II declara que el cerimonial del jurament dels jueus en procediments judicials és excessivament llarg, atès que es fa posant el llibre de les malediccions sobre el cap del declarant mentre algú les llegeix i aquell les contesta; a més manifesta que s'obliga al jueu declarant a presentar-se davant del Tribunal amb el roll que conté les malediccions, la qual cosa causa un escandol innecessari. Ja per a evitar aquests inconvenients i concretament en relació expressa als jueus d'Osca, el rei disposa que el çalmedina, el justícia i els jurats de la ciutat facin escriure en un roll el text de les malediccions, després el facin llegir per una sola vegada a presència de l'Aljama de jueus o de la major part dels seus membres, com per a donar la seva conformitat, i a partir d'aleshores els jueus que hagin de testificar es limitaran a jurar posant la mà sobre el roll i sobre el llibre de Moïses (59).

El 31 de gener de 1287 el rei s'adreça al batlle de València comunicant-li que ha encomanat al jueu Jahuda Abenfaçers una missió especial davant el rei de Granada, i li demana que mentre aquell la compleix li siguin protegits els seus béns i la seva família (60).

De manera semblant a l'anterior, el 9 de març de 1287 el rei ordena als seus oficials de Lleida que protegeixin especialment a Maymó Cap, a qui ha encarregat determinats afers d'interès públic (61).

El 25 de febrer de 1287, Alfons II designa al jueu G. de Redorta com a veguer i batlle de Lleida; però en Corts de Montsó tingudes el 1289 es disposa que "negun iueu no pusque tenir loch de veguer, ne de batle ne esser assessor" perquè si no fos així "gran dan se'n segueix" (62).

El primer d'octubre de 1296 el rei eximeix els jueus de pagar lleuda al terme de Miquenença (63).

El 19 de març de 1300, davant l'oposició de l'arquebisbe de Tarragona a que els jueus dels seus dominis satisfacin unes contribucions establertes, Jaume II li recorda que tots els jueus de Catalunya són "res proprie Camere nostre" (64).

El 29 d'abril de 1307 el rei acull i autoritza a Jucef Samuel i altres 60 famílies jueves franceses que s'havien refugiat a Catalunya, a instal·lar-se a Lleida o altres llocs d'Aragó (65).

El 23 de juliol de 1326 Jaume II autoritza que s'instal·lin fins a 6 famílies jueves al Comtat de Prades. Just un any després, com encara no s'han instal·lat en la seva totalitat aquelles 6 famílies, el mateix rei confirma l'autorització inicial (66).

El 4 de juliol de 1327, com fos que unes famílies jueves s'havien instal·lat al Comtat de Prades abandonant els seus antics llocs de residència aleshores subjectes a tributació reial i ara les seves antigues Aljames els reclamen la contribució corresponent, Jaume II a instància del comte l'infant Ramon Berenguer, declara que les famílies establertes mentre no s'arribi a cobrir el total autoritzat de 6 famílies, resten exemptes de tota contribució a excepció de les que procedeixen de Tortosa o d'altres Aljames reials (67).

I en les Corts de Perpinyà de 1350, Pere III promulga una Constitució prohibint als jueus "tallar o vendre carns en les carniceries hon los carnicers christians tallen o venen carns", i obligant-los a fer-ho en llocs separats (tot sota pena de 60 sous) (68).

c) El s. XV:

En les Corts tingudes a Sant Cugat i Tortosa entre els anys 1419 i 1420 tenint en compte la "gran irreverencia de Deu e approbi de la Sancta Fe Catholica e perill de les animes" que suposa el fet que en algunes ciutats, viles i llocs del Principat "stiquen mesclats axi christians de natura com conversos ab juheus contra ley divinal e humana", s'acorda separar ambdues comunitats de manera que els jueus s'instal·lin en una "partida" determinada separada per un "mur" dels cristians de manera que aquests "no puxen oyr e menys veure los actes, cerimonias e costums dels dits juheus". Complementant l'anterior es prohibeix a tot cristià tenir llogada casa o habitació a un jueu fora del lloc on ha de viure, i talment s'assenyala que aquell jueu que sigui trobat habitant fora del seu recinte o barri serà açotat (69).

En les Corts següents de 1421/23 es constata però que els jueus no han complert allò establert en les Corts anteriors, i es disposa que ho han de fer en el termini màxim de 20 dies a comptar des del moment en que se'ls notifiqui el present acord; així mateix, per a evitar possibles

confusions, s'estableix que els jueus d'arreu del Principat hagin de dur a sobre "cert notable e evident senyal" com el que duen els de Barcelona (70).

En les mateixes Corts anteriors, per a major glòria de Déu i per a la "extirpacio del depravat judaysme e de lurs mals e dampnats costums e sectes", es proposa sense èxit l'aprovació de "certes ordinacions e provisions" acordades entre Ferran I i el papa Benet XIII, i que no són altres que les contingudes en la butlla de 1415 (71).

A partir de 1419 quan ja s'ha abolit la butlla de Benet XIII, no es coneix cap pragmàtica reial envers els jueus (72). Però llurs comunitats a Catalunya estan seguint un procés irreversible des de 1391 de despoblament i d'empobriment, de manera que dels 10.000 jueus i 25 Aljames aproximats comptabilitzats en aquell any es passa a 2.000 jueus i 14 Aljames el 1419, i solament 1.500 jueus i 15 Aljames el 1492 (73). Un exemple significatiu és el de Perpinyà, on vers el 1410 l'Aljama compta amb 4 secretaris (càrrecs municipals), 104 jueus i 9 jueves vídues, mentre que el 1453 solament hi ha 17 o 18 jueus casats i tots ells són molt pobres (74).

Malgrat tot, arribats a 1492 trobem que el 20 de març de 1492 l'inquisidor general Tomàs de Torquemada s'adreça al bisbe de Girona directament ordenant l'expulsió dels jueus de la ciutat i de la seva Diòcesis (75).

Això no obstant, l'ordre general i definitiva d'expulsió es promulga el 31 de març de 1492 per a tots els Regnes peninsulars; els motius que s'expressen són fonamentalment religiosos: per la molta relació existent entre jueus i cristians, la qual duu a que molts d'aquells "judaizavan e apostatavan de nuestra sancta fe catholica", i perquè els jueus intenten "por quantas mas vias pueden" fer-se seus els cristians i apartar-los de la seva fe.

En tot cas se'ls dona un termini de fins a l'últim dia de juliol d'aquell any perquè abandonin el territori peninsular; entretant se'ls permet vendre llurs béns, però després se'ls prohibeix prendre or ni plata ni moneda (76).

El 4 de juny de 1492 el rei Ferran eximeix a tots els jueus de lleudes, peatges i altres tributs per a facilitar la seva circulació i sortida de la Península (77).

A Perpinyà el mateix Ferran II, publicat el Decret d'expulsió, ordena: que es faci inventari dels béns dels jueus; que s'avaluïn les cases del Call; convoca els creditors dels jueus, probablement per a liquidar els deutes; encarrega a un patró de nau barceloní que embarqui a Port Vendres les 39 persones que són expulsades (homes, dones, infants i els seus domèstics), els únics que componen la població jueva de Perpinyà;

ordena talment que sigui al Call on es traslladin les prostitutes de la ciutat (a la qual cosa s'oposen els frares de l'Orde dels Predicadors i aconseguen que aquella disposició es revoqui); i finalment les cases, patis, etc. del Call s'adjudiquen en emfiteusi a particulars (sacerdots, mercaders, etc.) (78).

No obstant el termini fixat, el 9 d'agost del mateix 1492 el rei s'adreça al veguer i batlle reials de Tortosa perquè accelerin la sortida dels jueus; ara també disposa que se'ls faci pagar lleuda, i que si encara no han pogut vendre els seus béns que se'ls obligui a designar procuradors perquè se n'encarreguin (79).

A més Ferran II exigeix als jueus del Rosselló, el 22 de novembre de 1492, que abans d'abandonar el seu Regne paguin els deutes i contribucions pendents, entre altres els tributs establerts per a la seva pròpia coronació i altres drets fixats en raó del seu maridatge (80).

Molts dels jueus expulsats fugen cap a França, però el rei francès els prohibeix restar-hi i el febrer de 1493 els obliga a sortir del seu Regne (malgrat que el temps és molt dolent i que la majoria estan malalts), previ pagament però de 500 francs a la princesa de Foix (81).

D) El procés de conversió dels jueus

Volem fer algunes referències al procés de conversió dels jueus endegat per l'Església i que compta oficialment amb el suport i la col.laboració del monarca.

De fet, l'actuació de l'Església per mitjà del Papat i dels Concilis particularment a partir del s. XIII, establint tot un seguit de limitacions a la lliure actuació dels jueus persegueix per sí la conversió dels jueus o la seva expulsió. Es tractava sobre tot, amb les mesures que s'adopten, d'obligar-los a viure separats dels cristians, d'evitar el contagi i la contaminació que "la promiscuidad deparaba" (82).

D'altra banda els conversos devien fer front a la persecució de la que eren víctimes per part dels seus mateixos antics correligionaris, i a la vegada havien de soportar l'animadversió dels cristians.

a) Les polèmiques judeo-cristianes:

Podríem distingir especialment dos moments en tot el procés de conversió que se segueix, fins arribar a l'expulsió dels jueus el 1492:

1. El s. XIII:

Per tal d'afavorir d'alguna manera la conversió dels infidels, en Corts de Lleida de 1242 es disposa a favor d'aquells jueus i sarraïns que es vulguin convertir al cristianisme que ho puguin fer "francament e sens tota contradictio, ... no contrastant statut, prohibitio o pacte de nostres predecessors o de altre, o encara costuma sobre aço obtenguda", i així mateix que no perdin llurs béns "ans tots aquells .. segurament e franca haja, tenga e posseesca per autoritat nostra, salva la legitima dels fills e dret dels proïsmes del convers" (83).

El 20 de juliol de 1263 té lloc un acte públic davant del rei i barons de la seva Cort, conegut com a "Controvèrsia" entre fra Pau Cristià, jueu convers i ara membre de l'Orde dels Predicadors, i Mosse ben Naharan, prestigiós rabí de Girona. La discussió religiosa se centra en la figura de Jesús com a Mesïes; però segons la crònica de l'època, el jueu no pot contradir els arguments del cristià i acaba fugint de la Cort aprofitant l'absència del rei (84).

En qualsevol cas, el següent 26 d'agost de 1263, el monarca ordena a jueus i sarraïns que acudeixin als sermons que fan els pares predicadors sota pena d'esmena (85). I segueixen altres mesures:

- El 28 d'agost s'ordena la crema de tots els exemplars del llibre "Soffrim", obra de Mosse, fill de Maymó, egipci del Caire, i que és considerat com a blasfem contra Crist (86).

- L'endemà dia 29 per tal d'honorar a Jesucrist, s'ordena als jueus que en un termini de tres mesos borri totes les blasfèmies que es puguin contenir en els seus escrits contra Jesús i la Verge Maria o altres sants, tot segons que indiquin el mateix fra Pau Cristià, fra Ramon de Penyaforat o fra A. Segarra (tots tres frares Predicadors). En altre cas, s'imposarà una pena de 1.000 morabatins i els llibres es cremaran públicament; a més i per a assegurar-se del compliment d'aquella ordre, mana al batlle de Barcelona que reuneixi 30 jueus dels més notables de cada Aljama i els faci jurar sobre llurs ànimes i les de llurs correligionaris que faran allò que se'ls ordena (87).

D'altra banda, Jaume I i els seus successors també promulguen algunes altres ordres per a garantir la seguretat personal dels jueus que hagin d'acudir als sermons cristians:

- El 30 del mateix mes d'agost de 1263 prohibeix que es faci violència contra els jueus que surtin del Call per a oïr els predicadors; es declara, en tot cas, que són lliures d'anar-hi o no (88).

- El 19 d'abril de 1279, referint-se a que el papa ha encomanat la predicació als jueus als frares dels Ordes menors, disposa: que es protegeixi a aquells jueus que vulguin anar als sermons; si els predicadors

van a sermonejar a les sinagogues, llurs jueus els hauran d'escoltar; i ordena que es protegeixi a aquells que decideixin convertir-se (89).

- El 8 d'octubre de 1279, atès que quan els predicadors van a sermonejar a les sinagogues els acompanyen molts cristians que ultratgen i molesten els jueus que hi assisteixen, el rei ordena als seus veguers que prohibeixin als cristians l'accés a aquells edificis, a excepció de 3 o 4 cristians honorables (90).

En altres Corts de 1283, es disposa que els serfs jueus i sarraïns que es bategin es converteixen en homes lliures "dando redemcionem pro se" conforme és de dret i costum (91).

2. Els s. XIV i XV:

En Corts de 1311, Jaume II promulga dues Constitucions que garanteixen als jueus i sarraïns conversos tots llurs béns; i es disposa que uns i altres puguin rebre predicament dels cristians sota la protecció dels oficials reials (92).

Però a la darrerria del s. XIV, l'any 1391, es desencadena tot un seguit de fets violents i matances de jueus arreu del Principat, i de tota la Península Ibèrica. Les causes podrien trobar-se en qüestions religioses, i també an altres com en l'exercici més o menys generalitzat de les activitats de prestamistes a interès per part dels jueus, així com en el fet que solien ocupar els càrrecs d'agents u oficials fiscals de la Corona (93).

Persona clau en aquest moment pel que fa a la conversió dels jueus és sant Vicenç Ferrer, que propugna la "força jurídica" per a aconseguir-ho front la "força injuriosa" de la violència que es va imposar el 1391 (94). "Força jurídica" que s'ha de materialitzar en mesures com la segregació de les comunitats jueves i sarraïnes de les cristianes, en la prohibició de que uns i altres ocupin càrrecs públics, prohibir-los tenir jutges propis i dur armes, etc.; principis aquests que després es recolliran en la butlla de Benet XIII, promulgada el 1415 (95).

De totes maneres, arran els fets de 1391 molts jueus es converteixen per por a morir a mans dels cristians (96). La situació en que es troben els jueus deu ser de tal gravetat que, per exemple els de Perpinyà decideixen abandonar la ciutat i refugiar-se a França, a la qual cosa el rei Joan s'hi oposa i inicialment ordena al seu governador al Rosselló que segrestí i faci inventari de tots llurs béns. Encara el 1394 es constata que el Call de Perpinyà es troba totalment destruït, despoblat i empobrit, i l'Aljama no pot satisfer els seus tributs (97).

I uns anys després, entre 1412 i 1414 se celebra la cèlebre "Disputa" cristiano-rabínica de Tortosa, al final de la qual es comptabilitzaren més de 3.000 conversions de jueus (98). Recordem talment que després

d'aquell encontre fou promulgada la tant referida butlla de Benet XIII de 1415 (99).

En qualsevol cas, aquella butlla, assumida per Ferran I el mateix any 1415, és abolida el 1419 (100). L'Església intenta successivament que aquelles ordenances de Benet XIII s'elevin a Constitucions, però la proposta és finalment rebutjada en Corts de 1422 per manca d'unanimitat dels braços o estaments integrants (justament per l'abstenció del braç militar) (101).

Finalment, com hem vist, el fet diferencial religiós, i amb l'excusa del perill que suposa el contacte entre ambdues comunitats, la jueva i la cristiana, són les causes fonamentals per les que Ferran II i la reina Isabel de Castella promulguen el Decret d'expulsió de 1492.

b) La posició dels jueus conversos al cristianisme:

Més amunt hem vist diferents disposicions reials i de Corts referents als jueus conversos, que es promulguen per a la salvaguarda de llurs persones i llurs béns, front a llurs antics correligionaris i també respecte dels cristians (102).

Assenyalem que bona part de les conversions són forçades, degudes per exemple als fets de 1391 o com a conseqüència de la cèlebre "Disputa" tinguda a Tortosa vers el 1414. I molts d'aquells convertits no abandonaran definitivament llurs pràctiques jueves.

En qualsevol cas, no repetim les disposicions ja citades, però presentem un recull d'altres notícies i disposicions d'índole diversa que ens permeten de veure l'estat general d'animadversió vers els jueus convertits al cristianisme, situació que requereix en ocasions la intervenció del mateix monarca. D'altra banda, un paper fonamental el tenen en aquests casos les Universitats cristianes: els seus representants municipals dicten també ordenances i bans establint normes determinades envers els conversos.

Per exemple, el 10 de setembre de 1284 el rei ordena al veguer i al batlle de Barcelona que anul·lin i retirin les enquestes endegades pels frares predicadors contra jueus de la ciutat perquè sembla que alguns d'ells han acollit en llurs cases a jueus convertits. El rei indica que tots els jueus, convertits o no, són homes propis seus i a ell correspon protegir-los i judicar-los en el seu cas, de ser certes les denúncies presentades (103).

Pere III en data imprecisa, declara que a efectes de poder testimoniar en pleits els jueus conversos han de ser considerats com a veritables cristians (104).

El 18 de juliol de 1436 els consellers de Barcelona prohibeixen als jueus conversos d'accedir a la Notaria, ni com a notaris ni com a escrivans, sota pena de 1.000 sous. La reina Maria aprova aquella disposició municipal i la fa extensible als sarraïns i a qualsevol altra secta (105).

Per aquella i altres discriminacions, els conversos catalans i valencians s'adrecen al papa Eugeni IV denunciant les discriminacions anticristianes que estan sofrint, i obtenen una resolució favorable el 31 de gener de 1437 (106).

L'11 d'abril de 1437 el Consell de la Paeria de Lleida prohibeix que els conversos ocupin llocs de corredors, anul·lant tots els nomenaments anteriors i aleshores en vigor que haguessin recaigut en jueus convertits (107).

Aquesta prohibició s'estableix també a Barcelona el 1461, on també els impedeixen d'exercir d'advocats l'any 1472 (108).

E) L'actuació dels jueus com a prestamistes

La pretesa usura dels jueus prestamistes ha estat considerada com una de les causes del moviment antisemític al llarg dels segles arreu dels Regnes peninsulars, i una de les principals a l'hora de decidir la seva expulsió l'any 1492. Malgrat tot, la Bíblia i els doctors talmúdics prohibeixen la pràctica de la usura: segons la Mishnah la pràctica de la usura és causa d'incapacitació judicial; i per la Ghemara l'usurer ha de retornar la usura i una vegada condemnat no es podrà dedicar mai més a prestar diners (109).

a) La legislació promulgada sobre la "usura":

És ja en temps de Jaume I, concretament l'any 1228, quan amb els seus consellers disposa:

- Que cap jueu podrà provar solament per mitjà de jurament l'existència d'un deute a càrrec d'altri. De fet s'indica que no es confii mai en el seu jurament quan reclami un deute, doncs la seva existència s'ha d'acreditar forçosament per document legítim, testimonis "ydoneos ad probandum", o bé perquè tinguin "pignus movile vel ypothecam" en garantia d'aquell deute.
- Que els interessos dels crèdits que concedeixin els jueus no han d'excedir del 20 per 100 del préstec per any.
- I que si un creditor jueu triga més de dos anys en reclamar un deute, els interessos que s'exigeixin no han de superar mai el doble del deute principal, qualsevol que sigui el seu import i la seva antiguitat (110).

En Corts tingudes a Tarragona el 1235 i en relació amb els interessos que es poden cobrar pels crèdits "nomine usurarum", es disposa en general que el deutor ha de pagar l'equivalent a "XII aureas pro C in anno, et XII solidos pro centum", i no més; però si el creditor és jueu pot rebre fins 20 sous per cada 100 que presti a l'any assenyalant que no es "mesclen usura ab la sort (capital)". S'afegeix encara que si "carta de venda sera feta en frau de usures, axí com a vana e irrita sia hauda" i qui ho faci serà tingut per "usurari" (111).

També Jaume I, en Corts de Girona de 1241, es refereix a "la isacioble avaricia dels juheus" que "ha començat esser crue!", i disposa que cap jueu gosi "pendre per usures" més de 4 diners per lliura com interès mensual, i en tot cas per un préstec a un any que aquell interès no excedeixi en total de la sisena part del deute; talment, si el jueu es cobrés els interessos de fruits obtinguts de penyores donades, s'hauria d'ajustar a allò disposat i tornar la part sobrant al deutor; encara si s'hagués excedit amb escreix seria forçat a "retre la caucio de aquell deute"; a continuació es disposa que els jueus allí on es trobin hauran de jurar davant el veguer o altre oficial encarregat que observaran allò establert abans, i s'ordena també que tot notari ha de comprovar-ho en fer els contractes que se li encomanin. Aquesta Constitució és confirmada per altre capítol donat per Pere II en Corts de Barcelona de 1283 (112).

Però per altra disposició reial de 8 de maig de 1252 aquell límit del 20 per 100 d'interessos anual es fa extensiu a tot prestamista cristià, jueu o sarraí. La promulgació d'aquesta resolució evidencia que els jueus no són els únics prestamistes, i que els cristians també s'excedeixen en l'imposició d'interessos (113).

Això no obstant, el 22 de febrer de 1263 el mateix rei perdona als jueus de Tortosa l'haver transgredit el límit establert en els interessos (114).

El 15 d'octubre de 1264 el monarca disposa en relació amb tots els jueus de Catalunya que no puguin fixar uns interessos superiors a 4 sous per lliura i any; i al mateix temps els assegura que no permetrà que cap cristià denunciï un creditor jueu amb la simple excusa de que aquell ha vulnerat aquella norma (pretenent així evitar possibles abusos dels cristians per no pagar els seus deutes). En qualsevol cas, si tal infracció fos certa, es confiscaria el crèdit, restant la meitat pel rei i l'altra a favor del deutor (115).

Malgrat tot, el 8 d'octubre de 1281 Pere II disposa que si es tracta de crèdits concedits per jueus a sarraïns, els interessos seran aquells que s'hagin pactat, amb independència dels límits fixats per a préstecs atorgats a cristians (116).

I en Corts de Barcelona de 1283 s'estableix que cap cristià mai no ha de forçar a cap altre cristià a "pagar usures" (117); també es recriminen, com ocorria el 1252, els abusos usuaris dels cristians.

El 6 de juny de 1290 es confirma un privilegi de Pere II als jueus catalans, segons el qual una vegada que els interessos adeutats són iguals al crèdit degut no en poden liquidar més fins passats sis mesos (118).

En Corts de Barcelona de 1292, Jaume II disposa que no té validesa en un termini de 6 anys cap "carta de jueus qui sia de usura" (per bé que en altres Corts de Barcelona de 1300 el mateix Jaume II declara que que aquella Constitució "sia tengut e seguit revocada (com) tota declaracio e interpretacio que per nos sien fetes") (119).

En Corts de 1301, tingudes a Lleida, comprovat que els jueus no compleixen amb allò establert per Jaume I en les Corts de 1241 (de jurar que els seus crèdits no ultrapassaven els límits establerts pels interessos), se'ls ordena que ho facin ja i en general davant els oficials reials jurant per Déu, per la Llei de Moïses i els 10 Manaments, segons la fórmula establerta (120).

La disposició de les Corts de 1292, malgrat haver-se revocat el 1300, és confirmada per Pere III en Corts de Perpinyà de 1350, fent-la extensiva també a la "carta no usuraria", assenyalant que aquell concepte de carta comprén tot instrument públic, escriptura de terç o judicial "o qualsevol altre scriptura de terç". També estatueix que si un jueu reclama un deute a un cristià en raó d'una "comanda" feta, aquell cristià no pugui ser empresonat si ell no era mercader d'ofici; i encara curiosament si ho fos i com a tal havia fet aquella comanda, es disposa que "la dita comanda reputam e significam per ficta e no vera" (121).

b) Els jueus com a prestamistes de la Corona:

Malgrat tot allò que hem exposat, els jueus són sens dubte uns dels principals financers de la Corona, no ja en tant que els tributs de les seves Aljames constitueixen una de les principals fonts d'ingressos del Tresor reial, sinò per quant també presten diners al monarca a títol particular.

Tampoc és una activitat exclusivament dels jueus, doncs recordem que l'Orde del Temple va adquirir el ple domini, franc i en alou, dels termes dels castells i viles i llocs d'Ascó i Riba-roja a la darreria del s. XII i primeria del XIII en pagament i liquidació de nombrosos préstecs fets a Alfons I (122).

Per la seva part els jueus catalans i aragonesos contribueixen de manera important en les conquestes de València i Mallorca, i d'aquí les

nombroses adjudicacions de béns que els fa en aquells nous dominis a partir de 1232 (123).

El 20 d'octubre de 1244 Jaume I concedeix als jueus de València i a aquells que hi aniran a poblar-la els mateixos privilegis que gaudeixen els de Barcelona. I el 13 d'abril de 1261 els reconeix totes les adquisicions fetes de béns immobles o que faran (cases, camps, vinyes, jardins, etc.) a cavallers, clergues o altres particulars del país dispensant-los també de contribuir per aquelles possessions conjuntament amb els cristians si és que així ho volen (124).

Als jueus de Mallorca els atorga una sèrie de privilegis com ara: la facultat d'administrar-se justícia civil i criminal (1250); que puguin adreçar-se directament al monarca per a denunciar abusos dels seus oficials reials (1252); que puguin constituir un dot a favor de les seves esposes en document escrit en hebreu, atorgant-li la mateixa validesa com si fos redactat i autoritzat per notari cristià (1252); i que puguin satisfer la seva "quete" o "peite" de manera separada a la resta d'Aljames dels seus roialmes (1254) (125).

Pel que fa a préstecs concedits per jueus particulars podem referir-ne alguns casos:

- El 31 d'agost de 1259 Jaume I reconeix un deute de 5.605 sous i 8 diners a favor de Salomon Saragossa, d'Osca (126).
- El 1261, el mateix rei torna a l'Aljama de Lleida la suma de 3.336 sous barcelonesos (127).
- El 15 de juny de 1263 Jaume I reconeix adeutar al jueu de Tortosa, Astrug Jacob Xixo, batlle de la ciutat, un total de 29.000 sous jaquesos (128).
- El 7 de juny de 1287 el rei demana a Gunila, jueva de Calataiud, un préstec de 10.000 sous jaquesos per a cobrir les despeses del viatge a fer per a reunir-se amb el rei d'Anglaterra (129).

F) L'Aljama jueva i l'administració de justícia

Altres aspectes distintius dels col·lectius jueus respecte dels cristians són, d'una banda, la seva organització política en comunitat separada de la cristiana, i d'altra el comptar també amb un sistema judicial peculiar.

a) Les Aljames jueves:

Hom ve considerant que l'Aljama jueva es correspondria amb el Municipi o "Universitat" cristiana i amb l'Aljama sarraïna; això no obstant, dubtem que així es pugui afirmar com ens ocorre amb els sarraïns als que ens referim més endavant. En efecte veurem com l'expressió d'"Universitas" s'aplica a tota la comunitat humana resident en un lloc, mentre que la

d'"Aljama" sarraïna al.ludirà exclusivament al col.lectiu musulmà. Els Costums de Tortosa es refereixen a la Universitat:

- Es refrereix als banys de la ciutat i disposa que "deuen esser dels ciutadans e de la Universitat; e tots los ciutadans e habitants, axi sarraïns, jueus com crestians se deuen en aquels baynar" (CT. 1, 1, 15).
- La condició de ciutadà i habitant de Tortosa s'adquireix bé per neixement o per residència, sense distingir els d'una o altra raça o religió (CT. 1, 4, 14 i 15).
- Es disposa que quan s'ajunti la Cort de Tortosa, segurament per a tractar afers comuns amb els cristians i sarraïns, els jueus hauran de seure "als peus dels crestians e no en altre loc, ço es a saber als peus dels prohomens qui seen els bancs sobirans" (CT., 1, 9, 5).

I ja l'expressió d'Aljama (que no apareix en aquells Costums) es refereix a un col.lectiu determinat que posseeix una organització política pròpia, sens perjudici de que després formi part d'un ens més ampli com és la Universitat probablement controlada pels representants municipals cristians.

A la "Universitat" ens hi referim més amplamanet en la Quarta Part d'aquest treball; aquí insistim en tot cas que l'Aljama constitueix l'expressió organitzativa de la comunitat jueva dins la "Universitas", i que es constitueix en un barri determinat tancat, denominat "jueria" o "Call". Allí es concentren tots els jueus que resideixen a la ciutat o en un lloc; podriem parlar d'una "vila" jueva dins una ciutat o un lloc, amb una organització pròpia per a la defensa dels seus interessos específics. Això no obstant, i malgrat que tenim notícies de l'existència dels "Calls" des del s. XII, de fet la separació total no serà plenament efectiva sinò a la primeria del s. XV. Podem veure alguns casos de creació de barris jueus separats:

- Els jueus de Tortosa, en virtut d'una Carta de franquesa atorgada el 1149 s'instal. len i habiten en un barri determinat denominat "Daracina" i també conegut com el "Call Vell" (130).
- Els de Lleida habiten en un lloc denominat la "Cuirassa" des de 1158 (131).
- En el cas dels jueus de Perpinyà se'ls assigna el lloc conegut com el Puig de Perpinyà; i el 7 de març de 1250 la reina els requereix perquè s'acabin d'instal. lar en aquell lloc abans del Nadal de dit any (sota pena de 50 morabatins) (132).
- El 1267 constatem també l'existència del Call jueu a Montpeller, per bé que hi ha dues jueries: la reial i la episcopal (133).
- El 1278 Pere II requeria els seus oficials a Girona perquè protegissin la jueria (134).
- El 1286 es requereix els jueus de Mallorca perquè s'instal. lin definitivament en un lloc determinat (135).

Aquests són alguns exemples de barris jueus establerts en tantes altres ciutats catalanes. Però a les Corts de 1419-1420 encara es constata que molts jueus viuen barrejats amb cristians i s'estableix que definitivament es traslladin a barris separats; el mateix es reitera en altres Corts de 1421/23 (136).

És probable que finalment tots els jueus habitants a Catalunya vers el 1423 ja estiguin recluïts en barris determinats, sobre tot si tenim en compte que són molt pocs (137); però mentre tant, és evident que malgrat les disposicions promulgades a l'efecte, encara seguirien havent jueus barrejats amb els cristians fins el s. XV.

Malgrat tot en un col·lectiu eminentment teocràtic, l'Aljama i els seus líders político-espirituals deuen vetllar també pels jueus habitants fora dels murs del seu barri estricte; i encara tindria jurisdicció més enllà de la seva ciutat sobre jueus establerts en altres llocs i viles amb col·lectius més reduïts i sense organització pròpia. Pensem efectivament que els jueus d'Ascó, Móra i Flix als que ens referirem, per exemple depenen de nuclis més importants com són Tortosa o Lleida, en funció tal vegada de la integració d'uns i altres llocs en les Vegueries d'aquelles ciutats i dels vinculs especials que els uneixen amb elles.

D'altra banda, els jueus tenen unes càrregues tributàries especials envers la Corona encara que resideixin en lloc o vila baronal, i aleshores en funció d'aquelles contribucions s'estableixen uns districtes determinats denominats "Col·lectes" (138).

Diguem també que aquella separació pel que fa al barri de residència no es dóna forçosament quan a la tenença de terres; és a dir, per bé que en algú cas es pot deduir la voluntat o la intenció de concentrar també les possessions de jueus en zones determinades, res impedeix que puguin adquirir terres a cristians en qualsevol partida del terme de la ciutat o lloc on aquells habiten o en altres (139). Al mateix temps, cada Aljama té el seu rabí com a màxima autoritat religiosa i de vegades també judicial entre els jueus; i és probable que la seva autoritat almenys espiritual s'estengui per un districte determinat més enllà dels murs de la seva Aljama; així el rabí de Tortosa per exemple regiria talment els jueus de la ribera de l'Ebre.

1. La dependència dels jueus de la Corona:

Els comtes-reis catalans declaren successivament el 1198, el 1218, el 1225 i el 1228 que els jueus dels seus Regnes es troben sota la seva "pau" i protecció (140).

Tanmateix, hem de distingir les Aljames reials de les episcopals. Entre les primeres en el regnat de Jaume I tenim com a més importants les de

Barcelona, Tarragona, Montblanc, Cervera, Vilafranca, Besalú, Lleida, Girona, Perpinyà, Montpeller i Tortosa. Però hi ha també altra Aljama o juevia episcopal a Montpeller, i el mateix monarca intenta que llurs membres passin a residir i instal·lar-se a la seva: l'11 d'agost de 1267 declara que els enfranquirà durant 5 anys del tribut de 20 sous anuals que percebia per les cases de la seva juevia; i el 25 d'octubre de 1268 disposa que aquells jueus han de dur efectivament els distintius episcopals sobre llur robes, salvat que resultin ser més infamants que els reials (141).

D'altra banda, en Corts de 1283 es declara que els jueus són d'aquells que posseeixen els castells o viles on resideixen, tal i com es venia observant fins aleshores, excloent qualsevol privilegi en contra (142).

Aquesta declaració es contradiu de fet amb aquelles altres generals dels s. XII i XIII que posen als jueus sota la directa protecció de la Corona; es contradiu també amb altra declaració reial de 1299 de Jaume II front l'arquebisbe de Tarragona que s'oposa a que els recaptadors reials exigeixin determinades contribucions als jueus dels seus dominis territorials: el monarca li recorda que tots els jueus de Catalunya són "res proprie Camere nostre" (143).

Això no obstant, el mateix Jaume II l'any 1321 es compromet amb els jueus de Falset a no concedir a llurs deutors cap pròrroga especial en el termini de 2 anys, assenyalant que atorga dit privilegi en tant que ostenta el domini directe sobre aquella comunitat després la mort de Guillem d'Entença. D'altra banda, el 1358 una jueva de Móra demana al comte de Prades que s'ocupi de que s'administri justícia contra l'assassí del seu marit empresonat al castell de Miravet; la súplica la sustenta en el fet que el seu senyor té "los iuheus en special proteccio e guarda, car en altra manera no poguessen anar segurs per la terra"; i l'any 1398 veiem com els jueus de Móra i de Falset satisfàn una col·lecta especial al seu comte (144).

Veiem, doncs, com l'arquebisbe de Tarragona, senyor dominical i jurisdiccional dels jueus establerts en els seus dominis territorials s'oposa a que aquells contribueixin econòmicament a la Corona; i d'altra banda el mateix rei reconeix expressament que actua concedint un privilegi determinat a uns jueus dels antics dominis d'Entença en tant que aquests han retornat a la Corona.

Però també observem que els barons assumeixen aquella especial protecció que el rei atorgava als jueus, i que talment imposen unes càrregues tributàries diguem que extraordinàries als jueus dels seus dominis.

En definitiva, hauriem de parlar d'una doble dependència dels jueus que tal vegada no es diferenciaria gaire de la resta dels habitants del

Principat: els jueus es troben sota una dependència dominical immediata del senyor del territori, ja sigui directament la Corona o altre senyor baronal; i al mateix temps tenen unes obligacions o deures tributaris i econòmics en general vers la Corona, sens perjudici d'altres de naturalesa similar a favor de la Senyoria.

Pel que fa a la primera qüestió, els jueus es troben sotmesos a determinades obligacions i prestacions econòmiques per la tenença de cases, terres, etc., com també per l'exercici del comerç, bé que res impedeix que el rei eximeixi als de les seves Aljames:

- Quan els jueus de Perpinyà s'han instal·lat al Puig, el 1243, el rei els confirma a favor seu i llurs descendents llurs cases i patis establerts per ell mateix, en lliure i franc alou; els autoritza a disposar-ne lliurement, excepte si és a favor de cavallers i clergues, amb l'únic límit de que sigui a favor dels seus correligionaris, i sense haver de pagar lluïisme (145).
- Fins el 1260, les Aljames de Barcelona, Vilafranca i Tarragona estaven obligades a prestar hostatge al rei, la seva família i el seu seguici (146).
- El 1267 el rei percep per cada casa de la jueria de Montpeller un cens anual de 20 sous (147).
- El 1273 el rei estableix a Jucef Avinxapunt els banys de Murviedro, per una renda anual de 200 sous, amb el dret de lliure disposició (excepte a favor de cavallers i clergues), i amb reserva dels seus drets dominicals, en especial la fadiga i el lluïisme (148).
- El 1277, el rei Pere revoca l'exempció del tribut anomenat de "bovatge" concedida pel seu pare a l'Aljama de Barcelona; el motiu és la necessitat econòmica de la Corona per a fer front a la guerra de Sardenya (el tribut es taxa en 30.000 sous barcelonesos) (149).
- El 1286 es concedeix als jueus de Mallorca l'exempció de tota taxa per l'exportació d'esclaus sarraïns; i en general també els eximeix de fadiga i lluïisme, de lleuda, peatge, i de tot dret de pes i mesura (150).
- El 1303, Jaume II, reconeixent d'alguna manera la igualtat entre jueus i cristians als efectes de càrregues tributàries, ordena al carceller reial de Tortosa que no imposi cap tribut de carcelatge als presoners jueus si no l'exigeix dels cristians (151).

D'altra banda, els jueus com els cristians contribueixen econòmicament al Tresor reial per a celebracions o activitats determinades, com ara les despeses de coronació, per al dot de les filles del rei a casar, o per a les expedicions militars del monarca (152). Però a més de tot l'anterior, els jueus contribueixen a la Corona periòdicament amb diferents aportacions ("talles" i "questes"); cada Aljama està taxada amb una aportació determinada, que es recapta en el conjunt de la "Col.lecta" o districte que té assignat.

Aquella "Col.lecta" o districte pròpiament tributari no té perquè coincidir amb un altre districte com pot ser la Vegueria, ni tampoc es limita

territorialment dins un o altre Regne: el 1280 l'Aljama d'Alcanyís, al Regne d'Aragó, ha de contribuir amb la de Tortosa, així com tots aquells altres jueus que posseeixin terres en els termes d'Alcanyís tot i que no hi resideixin; i el 1291, el rei recorda al veguer i batlle de Lleida, G. de Redorta, que els jueus aragonesos de Fraga contribueixen amb l'Aljama de Lleida (153). Tampoc en el cas esmentat de la tributació dels jueus de Móra i Falset l'any 1398 es respecta el districte senyorial corresponent: Móra pertany a l'antiga Baronia d'Entença, i Falset al Comtat de Prades, tot i que tots dos dominis són d'un mateix senyor.

Cada Aljama, en definitiva, ha de contribuir anualment, per mitjà d'una talla establerta, per a la qual cosa és taxada, suposem que d'acord amb la seva capacitat econòmica, i a ella hi han de contribuir tots els jueus habitants del seu districte i aquells que en el seu territori hi posseeixen immobles, encara que no hi resideixin (154).

D'altra banda, segons l'estat econòmic de cada Aljama, el rei també pot disposar que la contribució d'una d'elles es reparteixi en part entre altres. Així veiem com l'11 de juny de 1260, davant la situació crítica de les Aljames de Besalú i Girona, les-hi perdona 2.000 sous de la seva aportació, els quals satisfaran les de Tortosa (800), Perpinyà (700) i Lleida (500); o quan el 28 de juny de 1277 el rei s'adreça a les Aljames de Vilafranca, Tarragona, Montblanc i Cervera perquè col.laborin en l'aportació que ha de fer la de Barcelona (155).

2. L'organització de l'Aljama:

En breus línies volem fer referència a l'organització político-comunitària de l'Aljama jueva. Abans recordem la qüestió plantejada en relació amb el terme d'"Universitat" que es refereix pròpiament a tota la comunitat humana del lloc amb independència de la seva raça o religió; però dins d'ella existeixen col·lectius humans diferents cadascun amb la seva organització particular.

Així, l'Aljama jueva es regeix per uns càrrecs propis anomenats "adenantats" (adelantats) o "secretaris"; una o altra denominació s'usen a les Aljames dels diferents Regnes de la Corona d'Aragó. A més d'aquells càrrecs, existeix també un "clavari" com a recaptador de les contribucions de la comunitat (156).

En qualsevol cas, és el rei qui concedeix expressament a l'Aljama la facultat de designar aquells càrrecs de representació de llur comunitat, fixant el seu número i llurs funcions, que no han de ser exclusivament de govern local.

Per exemple, el 22 d'abril de 1229 Jaume I concedeix als jueus de Calataiud la facultat d'elegir 4 prohoms davant el seu rabí, que hauran

d'acceptar el càrrec forçosament, i que tindran com a funcions: perseguir, empresonar i judicar els delinqüents jueus, permetent-los també imposar la pena de mort; governar la comunitat i dictar bans dins l'Aljama (157).

El 12 d'agost de 1280 el monarca atorga un privilegi similar a l'Aljama de Saragossa, autoritzant als seus membres a designar 3 prohoms per a regir la comunitat; els elegits hauran d'acceptar obligatòriament el càrrec (158).

L'1 d'octubre de 1296 el rei concedeix altre privilegi a l'Aljama de Mallorca perquè designi 3 prohoms, anomenats també "adenantats", les funcions dels quals se centren a més de en l'administració de la comunitat, en l'àmbit judicial: judicaran causes civils i criminals entre jueus, a excepció de l'homicidi; i podran expulsar de la seva comunitat els jueus indesitjables (159).

Un cas potser peculiar és el de Lleida: entre la darrereria del s. XIII i la primeria del XIV hi hauria 5 adenantats; el 1315 hi ha 6 adenantats i a més 12 secretaris; el 1318 són 6 adenantats i 3 secretaris. Però per privilegi reial de 1408 després la destrucció del Call arran els fets de 1391, els adenantats passen a denominar-se comunment i indistintament "regidors" o "secretaris", i seran dos amb funcions com fer ordinacions i establiments i imposar contribucions; el càrrec té una durada anual, i ells mateixos designaran llurs successors; a més existirà un Consell amb 9 membres elegits pels mateixos secretaris que tractarà dels afers generals, podrà constituir censals, imposar sises, i designar el notari encarregat dins la comunitat d'autoritzar les escriptures formalitzades entre els jueus (160).

Pel que fa a l'Aljama de Perpinyà, també està regida per 4 secretaris. Però vers el 1404, potser excepcionalment, són elegits pel governador reial (161).

Per últim ens hem de referir al privilegi reial concedit el 31 de juliol de 1280, en virtut del qual totes les Aljames catalanes poden constituir un Consell General per a deliberar sobre llurs afers comuns (162).

b) L'administració de justícia:

Pel que fa a l'administració de justícia tampoc podem parlar d'un criteri uniforme i únic per a tots els jueus.

1. L'exercici de la jurisdicció:

En cada cas hem d'estar a allò establert pel rei. Inicialment el monarca es reserva la jurisdicció, i únicament ell pot conèixer, per sí o pels seus oficials, d'aquelles qüestions que se suscitin entre jueus.

En l'apartat anterior hem vist alguns casos en què el rei concedeix als representants comunitaris de les Aljames determinades facultats judicials, de vegades molt àmplies com en els casos de Calataiud i Mallorca (163).

Per regla general, és el batlle reial (o el batlle senyorial, en el seu cas), qui exerceix les funcions judicials. Però hi ha excepcions com ara les següents:

- A l'Aljama de Barcelona, el 9 de desembre de 1241, se li concedeix un privilegi pel què pot elegir a 2 o 3 prohoms per a jutjar i castigar per ells mateixos fets d'injúries i calúmnies (164).
- A Mallorca, per disposició del 10 de maig de 1250, els jueus poden administrar-se justícia en tota qüestió, a excepció de les que es consideren greus que resten reservades a favor del monarca (165).
- El 28 de juliol de 1270, quan el rei nomena a Naci Azday de Lleida, rabí i jutge de la seva Aljama, reconeix que podrà jutjar els seus d'acord amb la seva "azuna" i amb l'assessorament de 2 prohoms jueus (166).

Però finalment, el 31 de juliol de 1280 s'estableix que totes les Aljames catalanes elegeixin cada any de entre 2 i 7 prohoms (suposem que en funció dels seus membres), perquè: resolguin les diferències que se suscitin entre jueus; atenguin també les demandes de cristians contra jueus en fets de "cops", injúries, insults i altres malifetes i delictes, tot segons la llei hebraica; que puguin detenir, empresonar i castigar (ordenar fins i tot l'exili) dels seus jueus; dictar estatuts, bans i ordenances sobre l'administració de justícia i el control de la gestió dels seus funcionaris judicials; i finalment es disposa que l'execució de la sentència correspon al batlle reial, en tot cas civil i criminal, sense que aquell pugui variar-la (167).

En tot allò no previst en el privilegi anterior de 1280, el rei es reserva la seva jurisdicció per sí o per mitjà dels seus oficials.

Altra qüestió a tractar és la figura o persona del batlle designat per als jueus:

- A Tortosa, els anys 1257, 1263, 1280, 1281 i 1282 hi ha un únic batlle reial per a cristians i jueus, i és jueu (168).
- A Barcelona hi trobem altre batlle jueu, Benvenist de Porta, a qui el rei aprova els seus comptes una vegada acabat el seu mandat, el 8 d'abril d'aquell any (169).
- En canvi a Barbastro, el 9 de setembre de 1272, Jaume I designa un cristià per batlle especial pels jueus, anomenat Castellà, i que és porter reial (170).
- El 1277 l'Aljama de Barcelona compta amb el seu batlle, el jueu Jucef Ravaya (171).

- El 5 d'agost de 1289 el rei mana a jueus i sarraïns que obeeixin al jueu Maimó de Castellolí, a qui acaba de confiar la Vegueria i Batllia de Lleida (pel que fa als jueus i sarraïns suposem) (172).
- El 8 de març de 1306 Jaume II designa a Ferran P. Adalill batlle dels jueus i sarraïns de Terol (173).

Considerem però, que el cas de Tortosa que els anys esmentats compta amb un batlle reial únic i comú per a jueus i cristians deu ser excepcional. Creiem que en tots els casos salvada doncs alguna excepció, a més del veguer i del batlle reials en dominis de la Corona existiria la que podríem denominar "Batllia forànea" jueva, pròpia de cada Aljama, com es recull en un document referent a Osca de 1254 (174).

Batllia aquella especial per als jueus, tal vegada comuna també per als sarraïns, que segurament dependria del batlle reial i que assumiria de manera immediata la representació del monarca, controlaria l'Aljama i s'encarregaria de la recaptació dels tributs. No tenim constància però que exercís funcions judicials; fins i tot l'execució de les sentències correspondria al batlle reial.

En el cas de dominis baronals és de suposar que ens trobaríem amb un únic batlle per a tots els habitants, amb independència de raça o religió, i en tot cas en funció del número de membres de cada comunitat.

També hi ha casos en què és el monarca qui intervé directament com a jutge en qüestions estrictament de jueus, fet que no deu constituir la norma general. Es tractaria segurament de jueus propis del rei:

- El 20 de gener de 1258 autoritza a Jucef de Grasse a casar-se per segona vegada amb Regina, malgrat estar ja casat amb Sima (repudiada o no). El rei ho disposa així, malgrat que en el procés figuren 4 testimonis que declaren que la llei hebraica no permet la bigamia, i en tot cas salva a favor de la primera esposa els drets que pugui ostentar sobre els béns del marit i respecte de les joies que aquell li havia regalat conforme el que estableix la llei hebraica (175).
- El 6 de juny de 1263 dicta sentència confirmant les clàusules del testament de Salomó de Tortosa, jueu de Barcelona, i posa la filla de la difunta, Belor, sota la seva especial protecció (176).
- En altra sentència de l'1 d'abril de 1267, es declara que la llei hebraica tolera la poligamia i legitima els fills nascuts de les diferents esposes; per això s'autoritza a Belshom, fill de Bonanasch de Besalú i d'una de les seves esposes, Bonafilla, a recollir allò que li pertoca de la herència del seu pare i la part de legitima que li correspondi (177).
- En relació amb Mosse, fill del difunt Salomó Samuel, el 15 de novembre de 1272 el rei dicta diferents resolucions: en primer lloc autoritza als seus tutors a adquirir immobles a Perpinyà o qualsevol lloc del Rosselló fins un valor de 10.000 sous; decideix, d'acord amb la llei hebraica, que la mare

del noi, Botina, co-tutora seva, l'ha d'alimentar fins els 18 anys o fins que ella es torni a casar; prohibeix que els béns de Mosse i ell mateix sortin del Rosselló, si no és amb l'autorització dels seus tutors; i li prohibeix de casar-se abans dels 18 anys (178).

- El 23 d'abril de 1279 el rei es limita a confirmar una sentència arbitral dictada per dos mestres en Llei hebraica (Salomó Abraham, de Barcelona, i Benito Bion, de Girona), en un conflicte entre uns jueus (179).

2. Garanties judicials a favor dels jueus en qüestions amb cristians:

De fet, una primera per important garantia judicial a favor dels jueus és la facultat reconeguda en general per a totes les Aljames catalanes, el 1280, de que elles mateixes, per mitjà dels seus prohoms, puguin judicar les qüestions que es plantejen entre ells, i en casos també les que cristians suscitin contra jueus (180).

Això no obstant, aquí volíem referir-nos a aquelles altres garanties que s'estableixen quan es tracta de litigis entre cristians i jueus. En aquests casos, exceptant supòsits molt determinats als que ja ens hem referit, la jurisdicció resta reservada a la Corona.

Així, l'11 d'agost de 1277 el rei s'adreça a l'Aljama de Lleida i disposa que tota qüestió entre cristians i jueus ha de ser jutjada pel batlle reial de Lleida (181).

L'aspecte més conflictiu déu ser, però, el relatiu als medis de prova que uns i altres poden fer servir en llurs reclamacions, particularment pel que fa a la testifical. D'aquesta manera apareixen una sèrie de disposicions amb l'objecte, sens dubte, d'evitar els abusos dels cristians en relcar contra jueus.

Vegem alguns exemples:

- El 30 de setembre de 1236 el rei concedeix un privilegi als jueus de Catalunya segons el qual, si un cristià intenta un procés contra un jueu i aporta testimonis, aquests no poden ser solament de cristians sinò que també han de procedir de jueus (182).

- El 8 de maig de 1252, confirmant segurament l'anterior, s'estableix que els testimonis judicials contra jueus han de provindre com a mínim d'un cristià i d'un jueu (183).

- El 13 de setembre de 1261 el rei concedeix altre privilegi als jueus de Barcelona, Vilafranca, Tarragona i llocs de llurs col·lectes, pel què en el futur cap oficial reial podrà fer inquisició ni iniciar accions judicials contra jueus creditors sinò solament contra els que siguin deutors amb el dret de "tancar portes" i encara amb la caució corresponent dipositada a la Cort reial (184).

- L'11 de febrer de 1264 i de manera particular als jueus de Jaca, concedeix el privilegi segons el qual no seran empresonats per deutes, si no es que sigui en raó de peites i altres exaccions reials (185).
- El 24 de juny de 1269 fa extensiu als jueus de Mallorca aquell privilegi processal concedit als catalans l'any 1236 (186).
- L'11 d'agost de 1277 el rei disposa que tot litigi entre cristians i jueus a Lleida sigui jutjat pel batlle reial, fent així reserva expressa de la seva jurisdicció en el cas referit (187).
- El 31 de juliol de 1280 el rei confirma a totes les Aljames catalanes una sèrie de privilegis, i entre ells que en causes entre cristians i jueus: a) en les civils, en qüestions sobre contractes en general i en concret per deutes usuraris, tota demanda haurà de ser provada amb doble testimoni cristià i jueu; i b) en causes criminals, com l'anterior, però si tots els testimonis són cristians aleshores s'haurà de remetre la causa al rei perquè ell resolgui (188).

G) Els jueus de Tortosa: la Carta de franqueses (1149) i els Costums de la Ciutat (1277/1279)

La comunitat jueva de Tortosa rep una Carta de franqueses poc després de la reconquesta de la Ciutat, el 1149, en els termes que tot seguit veurem. Després hem de fer menció especial als Costums de la Ciutat en tant que estàn vigents i regeixen un dels dominis de la nostra zona com és la Baronia de Flix, segons declara Pericó del Bosch el 1308 (189).

a) La Carta de franqueses de 1149:

En principi, ens hem de referir a la Carta de franqueses que Ramon Berenguer IV concedeix als jueus de Tortosa, el 23 de desembre de 1149, ja conquerida la Ciutat. Aquella Carta concedeix als jueus tortosins una sèrie de privilegis, donant-los garanties de permanència i assegurant-los en llurs persones i béns, preveient i facilitant que s'instal·lin a la ciutat nous contingents de pobladors jueus:

- En primer lloc se'ls fa donació d'un lloc al terme de Tortosa, anomenat "Daracina" o Drassana (un dels seus límits és el mateix riu Ebre), tancat per una murada ("cum ipsis turribus in circuitu existentibus que sunt XVIIlem.").
- El lloc cedit es considera suficient perquè hi puguin construir i edificar "LX mansiones".
- Es declara que allí podran viure i permanèixer en tot temps, amb llurs coses i possessions, "sani et salvi".
- Els fa donació de terres i heretats, per que les posseeixin "libere et integre" com a seves (referint-se segurament a llur lliure disposició).
- Es disposa que sempre visquin i habitin en el lloc assignat, separats en definitiva de la comunitat cristiana i de la sarraïna.

- S'estableix també que si altres jueus a més dels existents (o a més de les 60 famílies inicialment previstes) arriben al lloc i s'hi volen instal·lar, que se'ls faci casa per a habitar i poblar el Call.

- Durant 3 anys després d'instal·lar-se al barri assignat, estaràn exempts de tot servei, costum o ús comtal o que els pugui imposar altre senyor de Tortosa: "non faciatis nullum servitium nec aliquam consuetudinem vel usaticum michi nec alicui seniori Tortose vel baiulo .. hec vobis exquerant".

- S'assegura que mai cap sarraí podrà exercir manament u ocupar càrrec públic amb autoritat sobre ells.

- I finalment es disposa que tinguin i gaudeixin de "illos bonos fueris et omnes consuetudines et usaticos quos habent iudei Barchinonences", particularment "in firmaniis et estacamentis, et in placitis et in testimonis" i en general "in omnibus bonis moribus" que aquells tenen (190).

És potser el s. XIII quan l'Aljama jueva de Tortosa té major rellevança i poder econòmic, a la qual cosa influeix obviament el caràcter mercantil de la ciutat, i la densa activitat comercial i financera que s'hi desenvolupa (191). Signe evident d'aquesta situació podríem dir preeminent és que els anys 1257 i 1263 el càrrec de batlle reial, comú a cristians i jueus, l'ocupen uns jueus (192).

L'any 1255 la comunitat jueva de Tortosa presta a fra Hug de Jo mestre de l'Orde del Temple, la suma de 15.200 mas mudines; bé que i curiosament el senyor de Montcada autoritza la comunitat a obligar tots els seus béns en garantia del préstec que aquella mateixa havia concedit (193).

Pocs anys després, entre 1262 i 1263, Astrug Xixo, membre preeminent de l'Aljama i batlle reial de Tortosa, vol construir una sinagoga per a la seva comunitat en un mas de la seva propietat. Segurament no ho aconsegueix, degut a l'oposició del mateix Orde del Temple al que el 1255 s'havia prestat aquella suma de 15.200 mas mudines (194).

Es pot dir que la situació dels jueus de Tortosa no és fàcil, segurament a causa del rebuig que sofreixen per part d'un dels senyors de la ciutat com és l'Orde del Temple. I aquest enfrontament es reflexa sens dubte en el tracte que reben en el codi de Costums que es promulga entre 1277 i 1279 (195).

b) Els Costums de la Ciutat:

OLIVER opina que les disposicions referents a jueus i sarraïns que conté el codi tortosí reflexen la consideració que reben com a col·lectius d'infidels de condició lliure i ingènua, i adversaris vençuts, desarmats i "membres hostils de dues races o nacionalitats organitzades políticament

amb certa independència dels poders públics, per bé que reconeixen la seva sobirania com a pobles tributaris" (196).

De fet les disposicions que a continuació veurem reflexen certament un canvi important d'actitud envers la comunitat jueva, si comparem el text del s. XIII amb aquella Carta de 1149.

En tot cas estem davant un codi local concertat entre els ciutadans i habitants cristians de la ciutat i la Senyoria, amb efectes front les altres dues comunitats que hi conviuen: els jueus i els sarraïns. Costums als que aquelles altres dues comunitats s'hi troben sotmeses, almenys en els aspectes concrets que es regulen, d'una manera segurament forçada, per bé que en bona part recullen altres disposicions reials i de Corts promulgades amb caràcter general per a tots els jueus que habiten el Principat.

Aquesta imposició senyorial-local es troba perfectament legitimada, pel que fa als jueus de Tortosa: d'una banda, la Senyoria ja no la ostenta el comte de Barcelona sinò l'Orde del Temple i el senyor de Montcada; i d'altra per aquell costum del Principat confirmat expressament en Corts de 1283, segons el qual els jueus estàn sotmesos a la Senyoria baronal del castell o vila on viuen (197). Com veurem, una primera i immediata conseqüència és que un jueu ja no podrà ocupar el càrrec de batlle, com havia passat fins feia ben poc.

Passant a les disposicions del codi de Tortosa referents als jueus, podem distingir diferents apartats segons la qüestió o l'assumpte que tracten:

b.1) En les relacions amb els cristians i els sarraïns:

1. Al Llibre Primer dels Costums (CT., 1, 15, 1, i 9, 1 a 5):

- Autoritza els jueus i els sarraïns a usar els "banys" de la Ciutat, pagant la quota establerta (198).
- Que no poden tenir serfs ni serves cristians (199).
- No poden tenir "nodrices" cristianes (200).
- En diumenges i altres dies de festa (cristiana) no poden fer obres, ni tenir oberts els seus obradors o tallers ni les seves parades de venda (201).
- Els jueus han de dur una vestidura "que cobra totes les altres", a manera de "capa de clergues que porten en cor, redona tota e closa, ab capero", i no ha de ser verda ni vermella; també han de dur un drap "que sia pla" (202).
- Les jueves han de dur "aldifara" sobre les altres vestidures, tal com fan les sarraïnes, i no usar vestits cristians.
- No poden dur anells d'or ni de pedres precioses a la mà.

- Quan estiguin a la Cort de Tortosa han de seure en uns bancs situats per sota dels dels cristians "qui seen els bancs sobirans".

2. Si un jueu "sera trobat jaent ab crestiana", qualsevol veí de Tortosa pot denunciar-lo i provar-ho solament amb testimonis de cristians (CT., 4, 11, 41) (203).

3. Es disposa que si un cristià té un fill amb una serva de jueu, la criatura ha de ser batejada i és lliure sense haver de pagar cap preu al senyor de la mare (CT., 6, 1, 14) (204).

4. S'exclou expressament els jueus d'ocupar els càrrecs de batlle i veguer ("deuen esser catolics e no heretges") (CT., 9, 8, 1) (205).

5. Es prohibeix als jueus "degoylar ni la ma dintre les besties metre" quan es tracti de carn destinada a la venda (CT., 9, 16, 4) (206).

b.2) Sobre els jueus conversos, s'estableix que els ascendents heretges, renegats, sarraïns o jueus d'un cristià són desheredats "ipso iure" respecte l'herència del seu descendent (CT., 6, 8, 3).

b.3) Pel que fa a la contribució econòmica dels jueus a la Universitat cristiana, es disposa que els jueus i els sarraïns han de contribuir "en lo Comú que'ls ciutadans fan" per tots els immobles que posseeixen i "que sien estades de cristians, e a ells sien pervengudes per compra o per altra rao" (CT., 1, 1, 20) (207).

b.4) En relació amb l'activitat creditícia dels jueus, es disposa que ni els jueus ni els sarraïns poden exigir a un cristià que davant notari els recongeui cap deute, prohibint a l'escrivà que reculli tal reconeixement tot i que aquell cristià volgués fer-ho (CT., 4, 1, 4) (208).

b.5) En l'administració de justícia:

- S'estableix que el veguer o el seu delegat en ocupar el càrrec ha de jurar que administrarà degudament la justícia a cristians, jueus i sarraïns (CT., 1, 3, 1) (209).

- Es disposa que tot judici de jueus entre sí o contra cristians han de plantejar-se davant la Cort de Tortosa, amb la qual cosa no se'ls permet tenir uns òrgans judicials propis en cap cas (CT., 3, 6, 4) (210).

- Sobre el testimoni judicial disposen:

- El cristià que vulgui provar quelcom contra un jueu necessita el testimoni de 2 jueus, o el d'un cristià i un o més jueus.

- I si un jueu denuncia un cristià, ho ha de provar amb el testimoni de 2 cristians, o bé amb 1 cristià i un o més jueus (CT., 4, 11, 27 i 28) (211).

- Els jueus que declaren judicialment han de jurar sobre la Llei de Moïses, de manera semblant a com fan els cristians sobre els Quatre Evangelis (CT., 4, 11, 38) (212).

- I finalment, es conté la fórmula de jurament que han d'emprar els jueus en les seves declaracions, sobre Déu, la Llei de Moïses i els profetes, per

a acabar demanant que en cas de donar fals testimoni recaigui sobre el declarant tota una sèrie de malediccions("ab la tua boca no pusques parlar", "les tues mans se sequen", "cremat sies de foch", "condempnat sies de tota la lig de Moyses", "la muller que has o aquela que auras altres homens ajer a fer carnalment ab ella tu veent tot allo", etc.) (CT., 9) (213).

b.6) En qüestions penals:

- Es disposa que la pena per assassinat sigui la mort del seu autor ("tot hom e tota fembra"). Però s'exceptúa l'aplicació d'aquest costum quan la víctima és un jueu o un sarraí, car aleshores s'ha de jutjar "segons que es estat acostumat tro al dia d'uy en Tortosa" (CT., 1, 1, 14) (214).

- En referència jueus o sarraïns que "seran trobats jaen ab crestiana", i disposa que ells han de ser "tiraçats e rocegats", i ella cremada; s'afegeix que l'acusació la pot fer "tothom de poble senes pena de talio ne d'altra" (CT., 9, 2, 7) (215).

b.7) Respecte els serfs que puguin tenir els jueus (i altres):

- En relació amb els serfs o captius sarraïns sotmesos a senyors cristians, sarraïns o jueus que són batejats: en el primer cas el serf tornarà a casa del senyor cristià, qui el mantindrà com a mínim en la mateixa situació anterior i intentarà millorar-se-la; però si el senyor era sarraí o jueu, aleshores el serf adquireix la plena llibertat, per bé que ha de pagar al seu senyor 12 sous i mig (CT., 1, 10, 1, i 6, 1, 13) (216).

- Es permet al veguer i els seus oficials entrar a les cases de jueus, com també a les de cristians, cercant algú serf que s'hagi escapat de la casa del seu senyor, amb la simple sospita de que allí s'hagi refugiat (CT., 6, 1, 2) (217).

Totes aquestes disposicions, en definitiva, són perfectament aplicables als jueus de Flix, on el codi està vigent com es reconeix expressament el 1308 (218). Més difícil és plantejar que també regissin els jueus dels altres llocs de la nostra zona; però creiem que tots ells (o quasi) es trobarien vinculats a l'Aljama de Tortosa i formarien part de la seva "Col.lecta" com els d'Alcanyís al Regne d'Aragó, el 1280 (219). Malgrat tot, potser hi hauriem d'excloure de la influència de la Aljama de Tortosa els jueus de Flix, tot i estar vigents els Costums d'aquella Ciutat, per quant el lloc està més vinculat a Lleida en raó de la seva Senyoria els s. XIII i XIV (220).

H) Referències documentals als jueus de la nostra zona

A continuació aportem les notícies o referències que tenim sobre els jueus a la nostra zona, entre la primeria del s. XII i la darrerria del XV.

Diguem en tot cas que no podem fixar el moment exacte en que s'hi instal·len, i que aquelles notícies són molt genèriques en la majoria dels casos:

- El novembre de 1181 Alfons I concedeix als vassalls de la Comanda de Miravet inclosos els jueus, exempció de lleuda i tot peatge en els dominis reials (221).
- Pel que fa a Ascó: quan el juny de 1169 el rei penyora el seu castell i dominis a l'Orde del Temple (amb Seròs i Riba-roja), i després el 23 d'octubre de 1210 en què Pere I en fa donació plena en alou franc i lliure, s'inclouen i afecten tots els seus habitants "crispianis, iudeis et mauris" (222).
- L'1 de desembre de 1262 Teresa Gil de Vidaura vén a Arnau del Bosch els dominis del castell de Flix i la Palma, amb els seus habitants cristians, sarraïns i jueus (223).
- Vers el 1263 el bisbe de Tortosa reclama a l'Orde del Temple els delmes que els jueus d'Ascó li han de satisfer sobre el seu bestiar (224).
- El 18 de juliol de 1275, Jaume I ven a Jafiar Maymó, jueu de Móra, per preu de 30.000 sous barcelonesos, tots els crèdits que el rei havia confiscat a Çalema Echen, Bonet Avincaries, Mosse Avinecarc i altres jueus de Tortosa (225).
- El dia 1 de juliol de 1280, Pere III requereix als grans mestres del Temple i de l'Hospital, així com als cònsols de Pisa i Venècia i al rei de Xipre, perquè no imposin més unes determinades càrregues als jueus dels seus dominis, com ho venien fent a causa de diferents crèdits concedits per uns cristians i uns jueus d'Ascó a Içach Cap, jueu de Barcelona, aleshores desaparegut. El monarca es compromet a fer justícia tan aviat com el dit Içach Cap aparegui al seu Regne (226).
- El 18 de març de 1283 uns jueus de Vilafranca reclamen davant el veguer de Tarragona uns deutes existents a càrrec de Berenguer d'Entença, senyor de Móra (227).
- Pel que fa a la Baronia d'Entença coneixem que el 7 de juliol de 1304 Guillem d'Entença atorga un privilegi a Çuleyma Albalech i a tota la comunitat jueva dels seus dominis concedint prerrogatives, immunitats, llibertats i franqueses l'extensió de les quals desconeixem amb exactitud (228).
- El 12 de desembre de 1311 el batlle de Lleida ordena la captura d'un jueu de Flix, Astrugum Avinaçara, inculpat criminalment. S'assenyala que el senyor del lloc havia donat aquell jueu al rei i ara, com que no hi té jurisdicció, se l'autoritza a procedir a la seva recerca (229).
- El mateix 12 de desembre de 1311, el rei acorda la remissió de la pena a imposar a dit Astrugum Avinaçara de Flix, per 400 sous jaquesos de sanció. El document explica també que aquell jueu havia estat inculpat d'haver venut a Gardin, jueu francès, una sèrie d'objectes robats (230).
- El mes d'abril de 1329, el rei Alfons confirma a favor dels homes de la Castella d'Amposta "christianis, iudeis, sarracenis" uns privilegis

concedits per Jaume II el 14 d'abril de 1323 i el 7 d'abril de 1325 a l'Orde de l'Hospital (231).

- El 13 de setembre de 1329 el mateix monarca confirma determinats privilegis tributaris als vassalls de la Batllia de Miravet, inclosos els jueus (232).

- El juliol de 1336 el rei Pere confirma unes exempcions reials als vassalls de la Castellania d'Amposta cristians, jueus i sarraïns (233).

- El 2 d'agost de 1357, considerant que les finques dels "moros" i jueus de Móra contribuïen a la "Aljama" del lloc, però que si les venien a cristians aquests deixaven de contribuir-hi i es perjudicava econòmicament a l'Aljama, el comte Pere de Prades obliga a tot sarraí i jueu a fer constar en l'escriptura de transmissió de tot immoble afectat "los carrechs als quals los dits alberchs e possessions son ja tenguts e obligats", i encara en el cas que no es fessin constar es disposa que igualment hi siguin obligats (234). Fem constar també que el document es refereix a una Aljama com si fos comuna de sarraïns i jueus.

- El 21 de juny de 1382, el rei vén els dominis del castell de Flix a Ferran de Santcliment amb tots els seus habitants cristians, sarraïns i jueus (235).

- En un Capbreu tingut a la Baronia d'Entença el s. XIV, pel que fa a Móra hi declara un jueu, Abram Alero, per unes cases. Afegim que justament aquell jueu declara sota l'epígraf general dels "Sensals dels moros de Mora" (236).

- A Flix, en un Capbreu de la Baronia vers 1400, entre els veïns declarants figura un jueu de nom Abraham Satri (o Sacri) que posseeix un "alberch", una vinya i una heretat pels que paga els tributs corresponents (237).

- El 10 d'abril de 1405 el rei Martí atorga determinades franqueses i exempcions als homes cristians i jueus de Tivissa, Móra i Garcia, a la Baronia d'Entença, i als de Falset i Prades al Comtat de Prades (confirmat el 14 d'octubre de 1416) (238).

- El 5 de setembre de 1412 i el 30 d'agost de 1413 el rei Ferran I atorga als cristians i sarraïns dels dominis hospitalers d'Ascó, Horta i Miravet un ajornament especial per al pagament d'uns deutes molt gravosos que tenien a favor de jueus (239).

- El 9 d'abril de 1470 el rei Joan reconeix a tots els vassalls "tam christianis, judeis etiam sarraceniis" dels mateixos dominis anteriors una sèrie d'exempcions tributàries (240).

Aquestes són les notícies que tenim dels jueus a la nostra zona entre els s. XII al XV, tots ells particularment en llocs com Ascó, Flix i Móra; altres col·lectius jueus probablement es trobin també a Batea, Gandesa i Vilalba dels Arcs (241). Jueus que segons les escasses notícies particulars referides, es dediquen a l'agricultura i a la ramaderia; no ens consta que exercissin cap activitat creditícia, si no és el cas d'aquell Jafiar Maymó, de Móra, que adquireix l'any 1275 uns crèdits confiscats pel rei a altres jueus de Tortosa (242).

Es tracta de jueus vassalls tributaris del senyor respectiu, exclosos de la tutela o protecció immediata de la Corona (salvat potser algun cas concret). Així veiem com el bisbe de Tortosa reclama a l'Orde del Temple contra els seus vassalls jueus d'Ascó perquè no li donen el delme corresponent al seu bestiar (1263); o com jueus terratinents a Flix i Móra declaren el s. XIV els béns que posseeixen en diferents Capbreus tinguts en el districte senyorial corresponent.

D'altra banda, en els casos de Flix i Móra els jueus que intervenen en els Capbreus respectius declaren conjuntament amb els altres vassalls sarraïns. Encara, pel que fa a Móra sembla que solament existeix una única Aljama, comuna a jueus i sarraïns almenys el 1357.

Res més podem dir de les comunitats jueves a la nostra zona; potser on veritablement destaquen és a la Baronia d'Entença, i concretament a Móra, atesos els privilegis importants que el 1304 se'ls concedeix. I encara hi roman un col·lectiu l'any 1398 com hem dit més amunt que col·lecta una contribució a favor del comte de Prades (243).

En tot cas deuria d'existir una bona convivència, doncs no tenim notícies de com es desenvolupen les relacions dels jueus amb les comunitats cristiana i sarraïna, ambdues majoritàries a la zona. Hem referit com uns cristians i uns jueus d'Ascó a mitjans s. XIII, havien fet conjuntament uns crèdits a un jueu de Barcelona (244).

No dubtem, en definitiva, que els jueus establerts a la nostra zona tenen la condició de vassalls tributaris dels senyors baronals respectius, com confirma aquella ja referida Constitució de Corts de 1283. Altra cosa és que a títol individual en raó de la seva raça i religió, com tots els jueus del Principat, estessin obligats a determinades prestacions econòmiques envers el rei i el Tresor reial, i que aquelles aportacions es recullin dins el districte o "Col·lecta" a la que estaven assignats.

És difícil però, determinar quin grau de dependència respecte de la Corona tenen els jueus sota domini senyorial. Més amunt hem indicat com Jaume II el 1320 concedeix un privilegi als jueus de Falset, abans sota la jurisdicció de la família d'Entença, i manifesta que així ho pot fer en tant que recentment el lloc i els seus pobladors s'han incorporat al seu domini directe (245).

Però aquell mateix monarca, l'any 1299 havia reclamat les contribucions dels jueus establerts en els dominis de l'arquebisbe de Tarragona, assenyalant que tots els jueus de Catalunya eren "res Camere nostra" (246).

I encara Jaume II l'any 1327 confirma al seu fill el comte de Prades el privilegi de poder instal·lar 6 famílies jueves als dominis de les Muntanyes

de Prades, manifesta també que els jueus ja establerts i mentre no es cobreixi el total indicat de famílies, estan exempts de satisfer els tributs reials pendents sempre que no vinguin de la comunitat de Tortosa o d'altres Aljames reials (247).

En l'àmbit jurisdiccional, el batlle reial de Lleida, l'any 1311, ordena la recerca i la captura d'Astruc Avinaçara, jueu de Flix, recordant que té facultat per a fer-ho perquè el senyor del lloc havia donat aquell jueu al rei (248).

En definitiva, considerem que els jueus habitants en un Senyoriu baronal (en els termes d'un castell o vila), dependrien del seu senyor, com altres vassalls cristians i sarraïns, obligats a satisfer determinades prestacions tributàries econòmiques i personals, i estarien sotmesos talment a la jurisdicció senyorial corresponent, bé que amb un règim diferenciat respecte les altres comunitats.

Això no obstant, els jueus podrien estar subjectes a altres prestacions directes a favor de la Corona. De fet és el rei qui controla el moviment de les comunitats jueves i de llurs membres en els territoris dels seus Regnes. I pel que fa als jueus establerts a la nostra zona si contribuïen especialment al Tresor reial ho farien, segurament, dins el districte assignat a la comunitat de Tortosa o a la de Lleida (249).

Insistim, finalment, en què no tenim constància que es constituïssin en una comunitat política particular (Aljama). És probable, com ja hem indicat respecte de Flix i Móra que formessin una comunitat única amb els sarraïns, participant en llurs tasques de govern en funció de la seva importància quan a número d'individus i poder econòmic.

Es regirien, això no obstant, pel seu dret i correspondria al batlle senyorial administrar-los justícia. En qualsevol cas, opinem que es tractaria de comunitats molt reduïdes, com ho pot acreditar la manca de documentació sobre les establertes, curiosament quan la ribera de l'Ebre constitueix una de les zones comercials més importants de la zona pel curs d'un riu navegable, i per l'existència de comunitats de relleu en nuclis urbans immediats com Lleida i Tortosa. Un fet destacable és que la concessió dels Costums de Flix de 1308 no fa esment als jueus, i sí als cristians i sarraïns.

Ja en el decurs del temps, afectats segurament pels fets de 1391 i coincidint també amb una època d'extraordinària pobresa a la zona (250), aquelles comunitats jueves acabarien reduïnt-se més o desapareixent.

Potser es converteixen o es traslladen a altres zones amb una major població jueva; però alguns documents del s. XV (l'últim de 1470) s'hi refereixen. I és probable que efectivament n'hi hagués, com es pot deduir

de la referència que es fa als jueus conversos en una ordre de Ferran el Catòlic, de 17 de maig de 1509 relativa als sarraïns convertits a Benissanet i Miravet: el rei recomana donar-los "auxilio, consilio et favoribus oportunis", tal i com es va fer en el seu moment, segons declara, amb els jueus conversos (251).

II. ELS SARRAÏNS

Pel que fa als sarraïns, constitueixen un col·lectiu de major importància a la zona respecte l'anterior, encara que estàn instal·lats en llocs concrets de la ribera de l'Ebre.

A) El seu ordenament jurídic

Com arreu de la Península, els sarraïns es regeixen per un dret propi. La primera font d'aquest dret és el Corà com a llibre religiós, on es recull la voluntat d'Alà revelada a Mahoma i font primera de creació del dret; i segona font és la "Sunna" que recull la tradició oral transmesa de la "conducta" de Mahoma, és a dir allò que va dir i que va fer el profeta i que després va ser escrit per diferents autors (a partir del s. VIII).

I LOPEZ ORTIZ n'afegeix dues altres: el "consentiment" de la comunitat ("ichma"), és a dir l'opinió o decisió unànims dels doctors o d'una comunitat (especial transcendència tenen aquelles que s'adopten a les ciutats santes); i el "quiyas" o analogia que per un procediment deductiu permet l'adaptació de les altres fonts a casos concrets de la vida jurídica omplint llacunes d'aquelles o bé moderant llur rigor (252).

Altres fonts d'interpretació són: la doctrina d'autors de prestigi, de solvència jurídic-religiosa (aquesta ciència jurídica rep el nom de "Fiqh" o "Fic", i els juristes s'anomenen "alfaquis"); i finalment, les "fatwas" que són dictamens de juristes orientatius per a una resolució judicial (253).

a) El reconeixement del seu règim jurídic amb la Carta de seguretat de Ramon Berenguer IV:

La reconquesta cristiana definitiva de la nostra zona es produeix entre els anys 1153 i 1161; però els col·lectius sarraïns que hi resten es concentren en llocs de la ribera de l'Ebre, i no tenim constància de que en romanguin a l'actual Terra Alta.

Ramon Berenguer IV, ocupat el castell de Miravet i dominant tot el territori de les actuals comarques de la Ribera d'Ebre i Terra Alta, el 1153 fa donació del castell i termes de Miravet a l'Orde del Temple. En aquesta donació s'inclouen, per bé que el document no s'hi refereix, els pobladors sarraïns d'acord amb una donació anterior de 1146 per la que el mateix comte lliurava al Temple tots els sarraïns que es trobessin als seus

dominis (254). Poc després (en data imprecisa que se situa a partir de 1153) el comte atorga als sarraïns d'altres dominis que encara posseeix com Ascó, Flix, Móra, Garcia, Margalef, Tivissa i Castelló (al terme de Tivissa), una carta de seguretat que els garanteix i assegura llur permanència a la zona (255). Els sarraïns de la Batllia de Miravet no s'hi troben inclosos expressament en tant que, suposem, pertanyen o s'integren en un Senyoriu baronal fora de la jurisdicció comtal.

En qualsevol cas aquesta carta de seguretat conté sucintament les disposicions següents:

1. Pel que fa als seus drets i règim jurídic en general:

- Que tots els seus beneficiaris "tam militibus quam pedonibus et divites quam pauperibus", conservin llurs llibertats i llurs drets tal com els venien gaudint.
- Per tot allò no previst en aquesta Carta, se'ls atorga els mateixos privilegis continguts en les Cartes anteriors de Saragossa i Tortosa.
- Mai podran ser maltractats per cap motiu.
- Cap cristià pot judicar-los, sinó solament el comte o el seu vicari, o el seu cadí o ells mateixos, i sempre segons llurs lleis i costums.
- Que mai cap cristià pugui entrar en llurs cases si no és amb llur consentiment.
- Sempre que ho demanin tindran llicència per a traslladar-se dins i fora dels dominis del comte, amb totes llurs béns i pertences, armes i llances, amb tot llur haver i amb llurs dones.
- En cas que un captiu o reu sarraí del castell del lloc en qüestió fugís de la pressó, que els oficials comtals solament puguin escorcollar 4 cases sarraïnes i no cap més.
- En relació amb l'anterior, si el fugitiu és trobat en una de les cases escorcollades el seu propietari no serà castigat per cap motiu.
- Si un captiu sarraí d'altres dominis fa cap a alguns dels llocs beneficiats amb la Carta, el comte el declara lliure i li atorga la seva protecció front el seu antic senyor.
- Si els sarraïns tenen alguna queixa del "seniore ipsius castelli", el comte el farà substituïr d'immediat.
- Que si un sarraí "fecerit ullum malum alicui mauro", que cadascú respongui dels seus fets, però que mai s'inculpi a un de fets que no ha comès.
- Els concedeix per ells i llurs possessions franquesa i ingenuïtat front qualsevol cavaller que el comte posi al front dels castells dels termes on es troben.

2. En l'àmbit dominical:

- Els sarraïns captius continuen en la mateixa condició.
- Que no satisfacin tributs a cap cristià.

- Si algun d'ells havia lliurat quelcom a algun cristià, que ho recuperi íntegrament amb la intervenció del batlle comtal.
- Aquells que decideixin restar a partir d'aquell moment en terres del comte, tindran un any de franquícia a excepció del delme de l'any en curs que han de pagar.
- Resten exempts de tot host, questia, i de tot treball, servei i qualsevol altra prestació.
- Si algun sarraí se'n va de la terra del comte, però hi posa altre sarraí en el seu lloc, quan retorni podrà recuperar la seva possessió.
- Se'ls permet tenir els serfs cristians que en aquell moment poden tenir.
- No estan obligats a donar "ullum usaticum" de les mercaderies que vinguin al lloc on habitin.

3. En l'ordre religiós:

- Poden conservar llurs mesquites com fins el present, amb llurs honors i edificis.
- Tot sarraí que per força s'hagi convertit pot si vol retornar a la fe mahometana lliurement.
- I els captius poden triar entre ser mahometans i cristians; però la condició de cristià no comportarà pel captiu i per sí sola la llibertat (suposem que es refereix a la necessitat d'una redempció econòmica).

Aquest document doncs: respecta l'indentitat dels sarraïns; els posa sota la protecció del sobirà; els permet conservar llurs béns i mesquites amb els honors i heretats adscrits; i els reconeix plena llibertat de moviment en tots els Regnes hispànics. Pel que fa a l'ordre dominical solament se'ls imposa una exacció: la desena part dels fruits i rendes que obtinguin (els delmes -?-); i se'ls eximeix de tota altra prestació personal i econòmica. Sembla també que es permet als sarraïns mantenir llurs cases, i no se'ls obliga a desplaçar-se fora de la vila existent, a diferència del que ocorre amb les Cartes de Saragossa i Tortosa, com veurem.

La Carta atorga així un estatus diferenciat i privilegiat als sarraïns destinataris. El comte els reconeix tots els drets i llibertats de que gaudien fins el moment sota els sobirans de llur mateixa fe, i els perdona o eximeix de tota responsabilitat o culpa derivada de la guerra viscuda.

Però encara va més enllà, doncs confereix als sarraïns beneficiaris la condició d'homes lliures, francs i ingenus del comte, i els assegura que mai no estaran sotmesos com a esclaus o captius de cap senyor cristià. Paral·lelament els permet mantenir els serfs cristians que tenen, sense que la qüestió religiosa sigui cap obstacle ni impediment; i talment s'estableix que puguin conservar llurs correligionaris captius.

Després d'aquestes disposicions de caràcter general, el nou règim de llibertats que s'atorga es manifesta en pràcticament tots els altres àmbits

de la vida individual i col·lectiva de les comunitats sarraïnes a les que s'adreça el document en qüestió. En tot cas, a aquells aspectes ens anirem referint concretament més avall.

b) La supletorietat de les Cartes de Saragossa i Tortosa:

La Carta atorgada als sarraïns de la ribera de l'Ebre es refereix a col·lectius o grups de població bàsicament i exclusivament sarraïna, i es remet amb caràcter supletori a les Cartes anteriorment atorgades als sarraïns de Saragossa (per Alfons "el bataller" el 1118) i de Tortosa (del mateix comte Ramon Berenguer IV el 1148) (256).

b.1 El contingut d'aquelles Cartes:

1. La Carta de Saragossa (1118):

1.1 Pel que fa al seu règim jurídic i de llibertats:

- Permet que els sarraïns de la ciutat hi romanguin, però si ho volen els autoritza a marxar a les terres de llurs correligionaris.
- Se'ls dona un any perquè s'instal·lin en un barri fora la ciutat.
- Passat l'any perdien la mesquita construïda dins la ciutat.
- Per quan estiguin ja instal·lats en llur barri, se'ls reconeix el dret de poder accedir a la ciutat cristiana.
- Se'ls reconeix llibertat de moviment, personal i amb llurs ramats, solament pels dominis del rei; i encara en el cas dels ramats, estan obligats a satisfer els tributs acostumats.
- Se'ls permet tenir armes.
- Aquells que haguessin fugit de la ciutat podien retornar-hi en un termini de 4 mesos recuperant llurs béns i accedint als beneficis d'aquesta Carta.
- Se'ls garanteix la seva organització judicial, amb llurs jutges i segons llurs lleis i costums.
- En conflictes entre sarraïns i cristians, cadascun seria judicat pel seu jutge i segons les seves lleis.
- Si un cristià acusa un sarraí d'haver comès un delicte, l'inculpat pot defensar-se mitjançant el testimoni exclusiu de sarraïns.
- S'estableix que mai cap moro podrà estar sotmès al domini d'un jueu, ni treballar la seva hisenda.
- De manera semblant es prohibeix que un jueu pugui comprar esclaus sarraïns.
- El rei assenyala que el seu representant davant l'Aljama sarraïna serà un cristià bo i fidel.
- Si un esclau sarraí fugia i es refugiava a casa d'un sarraí de Saragossa, solament podria escorcollar-se aquella casa i no cap altra.
- Es prohibeix a tot cristià que presenti cap reclamació contra els cabdills sarraïns que regien la ciutat abans de la seva conquesta.

- Dins el clos del barri sarraí solament podrien accedir-hi 5 mercaders cristians.
- Resten tots ells exempts de prestar cap servei militar contra cristians ni contra altres sarraïns.
- I es promet que mai es farà violència contra ells per causa de les persecucions que sofreixen els mossàrabs andalusos a mans dels almoràvits.

1.2 En l'àmbit dominical solament s'especifica que han de satisfer els delmes dels seus productes.

1.3 I en l'ordre religiós únicament es manifesta que poden mantenir llur culte.

2. La Carta de Tortosa (1148):

És la Carta més extensa de totes tres, i segueix la línia de l'anterior; de fet el mateix Ramon Berenguer IV al concedir-la manifesta fer-ho tal com es va fer a Saragossa, indicant que vol que els sarraïns tortosins tinguin els mateixos drets.

2.1 En l'ordre jurídic i de llibertats:

- En primer lloc el document conté el reconeixement de l'ordenament jurídic propi dels sarraïns, declarant expressament que s'han de regir i judicar per llurs furs.
- Com a Saragossa, se'ls dóna un termini d'un any per a traslladar-se fora de la ciutat.
- També durant aquest any mantindràn la mesquita major existent a la ciutat.
- Se'ls dóna plena llibertat per a sortir del terme de Tortosa, en la mateixa forma en que després es recull a la Carta de la ribera.
- Com a Saragossa, en conflictes entre sarraïns i cristians, cadascún ha de ser regit segons la seva llei i pel seu jutge.
- Es disposa que cap sarraí sigui empresonat per la força, i en tot cas que el judiquin els seus mateixos correligionaris.
- Que cap cristià pugui judicar-los, i si ho hagués de fer en tot cas que el sarraí juri segons la seva llei i costum.
- Que la simple sospita sense cap testimoni no sigui suficient per a entrar a casa d'un sarraí per a cercar un sarraí captiu fugitiu; i si es posseeix algun testimoni, solament podrà escorcollar-se aquella casa.
- Cap cristià pot entrar per la força a l'hort o a la casa d'un sarraí.
- No se'ls permet viure fora de llur barri.
- Que puguin elegir llur agutzil i llur cadí segons llurs usatges, i que aquells mantinguin llur honors i béns com fins aleshores.
- Se'ls permet de conservar llurs mercats, fondes i altres serveis.

- Es perdonen totes les malifetes anteriors causades entre cristians i sarraïns.
- Es prohibeix als jueus comprar sarraïns captius.
- També es prohibeix als jueus insultar els sarraïns.
- Es declara que no es faran represàlies contra ells perquè un o uns dels seus correligionaris fes cap malifeta als cristians.
- Es permet que els sarraïns que varen fugir de la ciutat retornin recuperant llurs béns i heretats, si ho fan en el termini de 4 mesos.
- Quan ja estiguin instal·lats en el seu barri, podran circular amb llibertat pel nucli cristià i pel riu Ebre.
- Finalment, s'estableix que tot sarraí pot seguir tenint els seus captius i que no els pot perdre sense redempció.

2.2 En l'àmbit dominical:

- Es disposa que paguin els delmes de tots els fruits que recullin, així com les "alçates" i l'"açadega" per llurs ovelles.
- Es reconeix la llibertat de vendre llurs heretats a qui vulguin, sempre que no es degui cap tribut.
- Se'ls eximeix de tota sofra per ells i llur bestiar, així com de tot altre servei fins i tot aquell que abans prestessin al seu rei.
- Se'ls permet de dur a pasturar llurs ramats per tots els termes de Tortosa i terres del comte sense cap reserva.

b.2 Equivalències i diferències entre les tres Cartes:

Comparant tots 3 textos, en un principi i de manera general hem de dir que la concedida a la ribera de l'Ebre atorga un règim de llibertats més ampli que el de les anteriors, fins i tot respecte dels vassalls cristians.

Efectivament, a Saragossa i Tortosa es reconeix una llibertat limitada des d'un primer moment, en tant que de bon començament el document disposa que els sarraïns que habiten les ciutats han d'abandonar en el termini d'un any llurs cases dins les mateixes i instal·lar-se en un barri fora de les muralles. En canvi pel que fa als sarraïns de la ribera no s'hi fa cap esment; tot i que de fet viuran en barris o zones separades dels cristians, el comte ve a confirmar llurs comunitats, cases i heretats.

Altre extrem a destacar és aquell que es refereix a la llibertat de moviments pels termes i els dominis del monarca. En el cas dels sarraïns de la ribera tenen assegurat llur lliure trànsit per tots els dominis del comte i la seva llicència per a desplaçar-se a altres territoris hispànics, sense distinció entre els dominats per cristians i aquells que romanen en poder de llurs correligionaris; aquesta llibertat es complementa amb altra disposició per la qual si un sarraí ha d'abandonar el seu lloc i les seves possessions, ell mateix pot posar-hi altre sarraí per a treballar-les i mantenir-les i si torna les recupera plenament. Pel que fa al document de

Saragossa, es limita a autoritzar-los a desplaçar-se dins els dominis del rei aragonès; i quan a Tortosa la seva Carta concedeix la llibertat de moviment i desplaçament de manera similar a com ho disposa la Carta de la ribera, però referint-se solament a si algú vol sortir dels termes de Tortosa, sense fer cap altra alusió als dominis del comte o d'altres sobirans.

D'altra banda, tant a Saragossa com a Tortosa es dóna llibertat per a dur a pasturar els ramats per tots els dominis del monarca, i únicament a la primera s'assenyala que s'hauràn de satisfer els tributs corresponents. En qualsevol cas el document de la ribera no n'hi fa referència.

Coincideixen totes tres Cartes en exigir els delmes dels productes obtinguts. Això no obstant, mentre als sarraïns de la ribera se'ls eximeix de tota altra prestació tributària i personal de forma expressa (sobre l'host, tota questia i qualsevol prestació de treball personal), a Tortosa s'exigeixen també les "alçates" i l'"açadega" per les ovelles. I ja el document de Saragossa solament es refereix als delmes, però no conté una declaració formal d'exempció, a excepció d'una referent a tot servei militar contra cristians i altres sarraïns.

Talment totes les Cartes contenen un petit estatut jurídic (el de Tortosa és el més extens), en el que es reconeix als sarraïns el seu sistema jurídic, que es puguin regir pel seu propi dret i que ells mateixos s'administrin la justícia per mitjà dels seus jutges amb exclusió expressa dels jutges cristians. La seguretat jurídica que es concedeix i vol garantir es reforça amb una sèrie de disposicions:

- La de prohibir a tot cristià que entri per la força en la casa o en les possessions dels sarraïns (Tortosa i als llocs de la ribera).
- Que en la recerca de sarraïns captius fugitius no es puguin escorcollar totes les cases dels sarraïns: en els casos de Saragossa i Tortosa solament se'n podrà escorcollar una, i en l'últim cas sempre que hi hagi algun testimoni; pel que fa al document adreçat als llocs de la ribera, es permet escorcollar 4 cases, i s'afegeix que si el fugitiu és trobat en una d'elles el seu propietari no serà castigat.
- En l'àmbit processal, les Cartes de Saragossa i Tortosa concedeixen altra garantia que no recull la de la ribera, però que per llur supletorietat també s'hi aplicaria: que en conflictes entre sarraïns i cristians, cadascú sigui jutjat pel seu jutge i segons les seves lleis i costums.
- I també en tots tres documents, amb l'ànim de pacificar els seus vassalls, els atorgants redimeixen als sarraïns de tota malifeta comesa amb anterioritat.

En un altre ordre de coses, les Cartes es refereixen expressament al règim dels serfs i dels captius sotmesos als sarraïns. Però hem de dir que hi ha diferències fonamentals:

- A Saragossa i Tortosa els documents respectius asseguruen que mai cap jueu podrà adquirir sarraïns, ni tenir serfs de religió mahometana. La Carta de la ribera no conté cap disposició similar.

- La Carta de la ribera estableix que els sarraïns captius continuen en la mateixa condició, i que els lliures poden tenir serfs cristians. Considerem que aquesta disposició recull altra de Tortosa no tan explícita, però que assenyala que tot sarraí pot seguir tenint els seus captius, i que si es volen alliberar s'han de redimir econòmicament.

Solament a Tortosa es disposa que mai cap jueu podrà insultar els sarraïns.

Mentre el comte declara els sarraïns de la ribera francs per llurs possessions, a Tortosa es disposa que poden vendre llurs heretats lliurement a qui vulguin sempre i quant no deguin cap tribut.

En els casos de Saragossa i Tortosa llurs documents disposen en iguals o similars termes que es permet retornar als sarraïns que varen fugir de la ciutat i recuperar llurs béns i possessions si ho fan en un termini de 4 mesos a comptar des de l'atorgament de la Carta respectiva. Aquest precepte tampoc apareix en el document adreçat als sarraïns de la ribera, i en canvi en hi ha altre pel qual el comte garanteix la seva protecció i declara lliure a tot sarraí captiu procedent d'altres dominis que hi vagi i s'hi instal·li.

Talment es contenen en els documents en qüestió algunes disposicions de caràcter mercantil: a Saragossa s'estableix que dins el clos del barri sarraí solament hi podràn accedir 5 mercaders cristians; a Tortosa es permet als sarraïns que mantinguin llurs mercats, fondes i altres serveis, i se'ls permet de circular lliurement pel terme de Tortosa i pel riu Ebre; i a la ribera se'ls eximeix de tot usatge o tribut en raó de les mercaderies que puguin vendre en el lloc on habiten.

Altre extrem al que es refereixen tots els documents és el de les mesquites, i de manera diferent: pel que fa a la ribera, el comte els permet de mantenir les mesquites amb tots llurs honors i heretats; i quan a Saragossa i Tortosa, en tant que s'obliga als sarraïns a abandonar la ciutat, llurs Cartes es limiten a indicar que poden seguir usant la mesquita existent durant el temps o període que tenen per a traslladar-se al nou barri (s'entèn que allí podràn construir-ne altra).

Particularment pel que fa a la Carta concedida als sarraïns de la ribera destaquem les disposicions que els afecten i que no figuren en els altres dos documents:

- Se'ls garanteix que mai seran maltractats.

- Que si es queixen del senyor del castell posat pel comte, aquest el substituirà.
- Els assegura la deguda administració de justícia, en disposar que ningú podrà ser inculpat d'un fet que no ha comès.
- Que mai podran ser serfs d'un senyor cristià.
- Talment s'estableix que si amb anterioritat a la concessió de la Carta algun d'ells havia lliurat quelcom a un cristià (s'entèn que forçosament), podia recuperar-ho fins i tot amb la intervenció del batlle comtal.
- I, en l'àmbit religiós, es concedeix la llibertat a tot sarraí que abans s'hagués convertit forçat al cristianisme per a retornar a la seva fe originària.

c) Confirmacions de la Carta de Ramon Berenguer IV i vigència de la Sunna:

Entre els s. XIII i XVI se succeeixen les confirmacions i litigis en relació amb aquell privilegi de Ramon Berenguer IV. Els sarraïns de la ribera als que anava adreçat el varen rebre abans de la donació dels castells i termes de Flix a Bonifaci de Volta; de Móra, Garcia i Tivissa a la família Castellvell; i d'Ascó i Riba-roja a l'Orde del Temple.

Fetes les donacions anteriors, els nous senyors baronals havien de respectar l'estatus d'aquelles comunitats. Més endavant podrem veure l'efectivitat pràctica dels privilegis concedits; ara referim les confirmacions que d'ells coneixem però solament en el cas d'Ascó:

- Una primera confirmació per l'Orde del Temple es produiria l'any 1276, i així ho suposem, en tant que és la data del trasllat de la mateixa Carta de seguretat que ha arribat a nosaltres (257).
- El 1282 el mestre del Temple fra Berenguer de Cardona atorga una sèrie de privilegis a la Universitat dels cristians i sarraïns d'Ascó, i entre altres confirma aquella Carta i reconeix a totes dues comunitats el dret d'apel·lar judicialment a la Cúria de Saragossa (258).
- El mateix 1282 en relació amb un procés criminal, el rei requereix als funcionaris encarregats perquè judiquin segons la "çuna" dels sarraïns, tal i com es disposava en la Carta de seguretat concedida (259).
- El 17 de juny de 1318 el castellà hospitaler d'Amposta a súplica de l'Aljama d'Ascó, confirma als seus sarraïns tots llurs privilegis, llibertats, franqueses, etc., amb menció especial a les "zunas" (260).
- El 1323 l'Aljama d'Ascó reclama contra els jurats cristians de la vila i el mateix comanador per haver procedit judicialment contra dos sarraïns, quan aquella carta establia que solament podien ser jutjats pel cadí i l'Aljama i conforme la seva "çuna" (261).
- L'any 1369 els jurats sarraïns i l'Aljama d'Ascó reivindiquen novament el seu dret exclusiu a jutjar llurs correligionaris (262).
- El 13 de novembre de 1501 una sentència arbitral que es fonamenta en aquella Carta, el dret comú i les Constitucions de Catalunya confirma que

les heretats adscrites a la mesquita dels sarraïns estàn exemptes de tot tribut a favor de la Senyoria de l'Hospital (263).

D'altra banda, el 5 de desembre de 1317 quan el castellà d'Amposta pren possessió del lloc de Miravet arran l'adjudicació feta a l'Hospital de Sant Joan dels béns del Temple, reclama dels seus vassalls sarraïns que li prestin jurament d'homenatge i fidelitat, i aquell ho fan davant notari segons la seva "Sunna" (264).

Veiem doncs com a la Batllia de Miravet (exclosa inicialment dels privilegis de Ramon Berenguer IV), també s'admet la vigència de la Sunna dels sarraïns.

B) El llibre de la "Çuna e Xara" dels sarraïns valencians

La "Sunna" dels sarraïns constitueix en definitiva un ordenament considerablement extens i detallat quan a les institucions que tracta i regula; així és si prenem com a referència un text conegut que recollia sucintament els preceptes pels que es regien els sarraïns del Regne de València, l'únic que ha arribat a nosaltres i que es data entre 1460 i 1485 (265). El document compta amb 355 capítols, i tracta fonamentalment de qüestions de caràcter civil i criminal, així com aspectes religiosos d'aquelles comunitats sarraïnes; talment s'hi recullen diferents consultes o dictamins jurídics, les "fatwà", i es constata la influència de juristes maliquies de Granada, Regne musulmà amb el que les comunitats valencianes s'hi troben estretament relacionades (266).

També s'hi contenen diferents privilegis concedits pel rei, i es fa esment a altres preceptes que els afecten i que es contenen en els Furs de València.

Després, el seu cap. CCCXI recull "los drets que donen (els sarraïns) en algunes parts de Catalunya", referint-se sens dubte i fonamentalment a les comunitats de les riberes de l'Ebre i del Segre catalans. Aquells drets són:

- Cada "cap" o individu dóna cert cens (no es concreta), així com blat, 5 sous, "certes" gallines, "una poca de carn salada", "cert vi" i "certes albargínies".
- Els delmes del blat, "cabasatge, calçadura".
- Formatge d'ovella i cabrits.
- Un dia donen de menjar al porquer o porquers del senyor.
- Dónen al senyor un feix de llenya i de palla.
- Estàn subjectes als drets senyorials de jovada i posada.
- Han de col.laborar en les obres del castell.
- Lliuren "cert blat a ops de bada".

- Satisfan "reemço" pels fills que es casen en un lloc diferent al de la seva residència (segurament d'altre Senyoriu).
  - Estàn subjectes a les exòrquies.
  - Per la "campinya" (les heretats de cultiu), i que equival a la terra que es llaura amb 2 parells de bous, satisfan la quarta part dels drets (la meitat de la "horana" que és la meitat de la campinya).
- Alguns d'aquests drets efectivament els satisfan els sarraïns de la nostra zona; ho anirem veient en cada cas.

D'altra banda, el document en els seus caps. XLIX i L defineix que és la "Xara" i la "Çuna":

- El primer assenyala que "tot ço que es contegut en lo Alcora (el Corà) és appellada Axara, la qual segons que afermen los sarrahins fon ordenada per veu .. lo qual Mafomat profeta d'aquells".
- I el segon capítol afirma que aquelles normes que no es contenen en el Corà i regeixen els sarraïns reben el nom genèric i de conjunt de Sunna; s'afegeix, en tot cas, que dites normes també varen ser ordenades pel mateix Mahoma.

Ja el cap. CXLVI assenyala que "per tot lo mon sia entre els sarrahins una Çuna que entre aquells llei o Xara es appellada" i fou dictada per Mahoma. Tot seguit s'indica que els sarraïns es regeixen per aquella Sunna i per la "opinio" dels doctors que cita: Al Meliqui, Al Hambalim (o Ibn Hanbal), Al Xafei (Reffeni o Al Safi, autor egipci del s. IX) i Aboanife. Continua referint-se a la doctrina d'Al Meliqui com la primera a tenir en compte en tot judici; i afegeix que a l'Àfrica "alguns tenen les opinions" dels altres tres doctors.

El document reconeix una altra vegada en el seu cap. XXXII l'eficàcia i força legal de les opinions dels savis Al Melich, Fambeli (Al Hambalim), Abofani (Aboanife), i Reffeni (Al Xafei).

Així mateix es recullen algunes resolucions judicials sobre fets concrets, que passen a integrar-se en la Sunna com a preceptes jurídics d'obligada observança. S'inclouen també alguns privilegis reials atorgats als sarraïns valencians.

Però hem de destacar la referència que fa el cap. CXXXIII a un "Costum d'Espanya", segons el qual el rei o senyor cristià hereta i succeeix en els béns de tot sarraí vassall seu mort sense ascendents ni descendents. La raó que es dóna és la següent: segons la Sunna, tot allò que deixa un difunt sarraí sense família, una vegada pagats els seus deutes i les despeses d'enterrament corresponents, ha d'anar als pobres de la seva mateixa comunitat, els quals i a aquests efectes reben la denominació general de "Casa de Deu". Això no obstant, com sigui que a Espanya els reis i els senyors estàn obligats a "provehir" els pobres sarraïns en la seva

mort, és a dir, a "fer les mortalles e donar sepultura", és innecessari dedicar-los directament les herències que resten vacants, i justament per a cobrir aquelles despeses dita denominació de "Casa de Deu" s'atribueix directament a favor dels senyors cristians i com a tals i per a aquell fi.

D'altra banda i de manera semblant a com es recull en determinats codis locals cristians, el text al que ens referim sovint es remet en qüestions de caràcter penal, en aquelles en les què no estigui prevista una pena determinada, al criteri o arbitri de l'alcaldí o del senyor (267).

Pel que fa a les relacions de vassallatge dels sarraïns valencians respecte llurs senyors ara cristians, el text que comentem recull alguns preceptes de la Sunna que consagren els principis de dependència personal i de sotmetiment similars als que regeixen per la comunitat cristiana:

- El cap. CCIX prohibeix que cap sarraí "o alguns de la Aljama" diguin "algun mal o excomoura" contra el senyor o en perjudici dels seus drets; la pena a imposar en aquests casos, si el fet "sera provat legitimament", serà la que fixi l'alcaldí o el mateix senyor al seu "arbitre" i d'acord amb la Sunna.

- El CCX recull fins i tot el supòsit de que els sarraïns poden defensar "justament" els drets del senyor; i si es causès cap perjudici, com sigui que aquells "puxen defendre", no en seràn responsables.

- I el CCXI declara que si un sarraí és "inobedient" al seu senyor per allò que "li era tengut fer e devia", ha de ser castigat per l'alcaldí o pel mateix senyor segons la Sunna.

Tanmateix, per tot allò no previst i particularment pel que afecta a les relacions de vassallatge entre els sarraïns i llurs senyors, el text de la Sunna que coneixem no es remet a cap altre ordenament específic. En aquest sentit i a la nostra zona, recordem aquella resolució arbitral de 1501 sobre les exempcions de que gaudia la mesquita d'Ascó, i que es fonamenta en la Carta de Ramon Berenguer IV, en el dret comú i les Constitucions de Catalunya; és a dir, en aquell privilegi particular concedit i en el dret general del Principat, que es converteix així en supletori de l'ordenament propi i particular de la comunitat sarraïna.

C) El dret general del Principat

Hem apuntat en l'apartat anterior la supletorietat del dret general del Principat respecte de l'ordenament jurídic propi i peculiar dels sarraïns. Però també ens hem de referir als Usatges de Barcelona, les Constitucions de Catalunya i al dret comú com a normes legals de vigència efectiva limitativa i/o complementària del règim de llibertats que podien gaudir els sarraïns.

a) Segons els Usatges de Barcelona:

Vegem les disposicions següents:

- El núm. 21 disposa que els danys causats a sarraïns captius han de ser "esmenats" tal com es fa amb els esclaus, i si se n'ha matat algún aleshores que es procedeixi "segons lur valor". S'insisteix en la indemnització al senyor segons el valor del sarraí mort perquè "son molts qui son de gran reemço e altres artificiosos experts en diversos linatges de arts" (268).
- El 64 núm. conté una declaració general del comte i la seva esposa per la que es garanteix a tots els habitants del Principat inclosos els sarraïns, llur protecció i els demanen que creguin en la seva paraula i tinguin fe en el seu govern.
- El núm. 75 castiga amb una multa de 20 unces d'or valencià a tot aquell que ofengui un sarraí (convertit) retraient-li el seu origen i insultant-lo com a renegat de la seva religió.
- El núm. 77 disposa com una de les causes de desheretament dels fills (o néts) és que es facin "sarrahins e no se volen penedir"; però aquesta causa com les altres que recull aquell Usatge no operen de manera automàtica i ho deixen a la voluntat del causant (pares o avis).
- En relació amb sarraïns esclaus que fugen, els Usatges núms. 116 i 117 disposen: el primer, la gratificació a rebre per aquell que els troba i segons la zona (des de la Catalunya Vella abans del Llobregat, entre aquell riu i el Francolí, i més enllà d'aquest últim riu); i el segon estableix que tot pagès que es trobi un sarraí (o altres coses, com or, plata, cavall o mul), "ho diga e monstre a son senyor, e reta-li-ho", rebent allò que el seu senyor li dongui (269).
- El núm. 123 prohibeix als cristians vendre armes als sarraïns si no és amb l'autorització del príncep, i en els mateixos termes tampoc podran prestar servei de cavalcada ni se'ls podrà donar a conèixer cap secret.
- El núm. 164 prohibeix als sarraïns testificar contra cristians (270).

b) Constitucions de Catalunya:

- En Corts de Tortosa tingudes el 1225, es declara que els sarraïns que habiten a Catalunya i llurs béns i possessions es troben sota la protecció i custòdia del monarca (271).
- En les Corts de Tarragona de 1235, es prohibeix a tot sarraí fer-se jueu, sota pena d'esdevenir esclau o serf (272).
- En Corts de Barcelona de 1283 es disposa que el serf sarraí que es bateji esdevé lliure "dando redemcionem pro se" segons s'estableix per dret i costum (273).
- A Lleida, en Corts de 1301, s'estableix que els sarraïns francs que habiten a Catalunya han de dur "capillos cercenatos et tolts in rotundum seu in circuito" perquè puguin identificar-se respecte dels cristians, sota pena de 5 sous o 10 açots a la plaça del lloc (274).

- En Corts de 1311, Jaume II garanteix als sarraïns conversos tots llurs béns i possessions; i disposa que tots aquells altres que encara no s'han convertit, rebin predicament cristià amb la protecció necessària (275).
- En altres Corts de Montsó, de 1390, es disposa que tots els sarraïns (homes, dones i nens majors de 10 anys), han de dur a la màniga dreta del vestit, en lloc ben visible, una cinta o bena groga de mig pam de llarga per 2 cm. d'ampla (en cas que el vestit fos grog, la cinta havia de ser vermella). Si s'incomplia aquesta disposició, la pena seria de 30 açots i un matí tancat al castell, o bé una multa de 100 sous (276).

c) El dret canònic:

Com ocorre amb els jueus, el dret canònic també es refereix als sarraïns, l'altre poble infidel que habita els Regnes hispànics. Això no obstant, tot i la consideració que reben podem dir que el tracte que se'ls dispensa és més benevolent i tolerant que el que es dona als jueus.

En qualsevol cas, els sarraïns constitueixen un poble infidel, contrari a la fe catòlica. Tot i així, veiem com el cap. XXII del text valencià que recull la Sunna i disposicions que regeixen els musulmans valencians, disposa que ha de ser apedregat tot aquell que "dira mal" de Crist, la Verge Maria, els profetes i els sants de Déu, així com contra Mahoma. En tot cas solament hi ha alguna referència en les Decretals de Gregori IX (1234), moltes menys que no les que tracten sobre els jueus, en el mateix Títol VI del Llibre V (Extra., caps. 5, 6, 10 a 13, 15 i 16 a 18):

- No es permet que cap cristiana emancipada estigui al servei de sarraïns o com a nodrïça ("in domibus suis .. habere"), i en altre cas que sigui excomunicada (277).
- S'excomunicarà a tot cristià que es dediqui al tràfic d'armes amb els sarraïns, o que serveixi en les galeres o a pirates de sarraïns (s'entèn que es refereix als sarraïns de l'exterior) (278).
- Es concedeixen indulgències a aquells que prediquin la fe de Crist als infidels i pagans (279).
- Es fa referència al rescat de cristians d'Alexandria captius de sarraïns (no afecta, doncs, als sarraïns de la nostra zona).
- Encara que tampoc ens afecta, s'excomunica als cristians que comerciïn amb sarraïns en temps de guerra contra ells.
- Es recorda que els sarraïns duts per la seva perfídia, han perseguit la fe catòlica, es disposa que els cristians no han d'estar al servei de sarraïns, com a servents ni com a nodrïces (280).
- S'estableix que els sarraïns que habiten dominis cristians hauran de distingir-se dels cristians, com els jueus, per tal d'evitar confusions i conèixer cada raça amb els senyals que es disposin (281).
- Cap infidel pot exercir càrrec amb potestat sobre cristià, ni exercir-se amb ell el comerç (282).

- Es declara que s'excomunica i s'anatematitza a tot cristià que comerciï amb els sarraïns sobre armes ("arma, ferrum et lignamina"), ni vendre'ls-hi naus.

A més de les Decretals, tenim altres disposicions conciliars destacables:

- El Concili de Vienne, de 1311, adverteix que deixar fer als muetzi sarraïns la crida a l'oració ("sala" o "çala") constitueix una ofensa contra el Cristianisme; en conseqüència la prohibeix, com també fa amb el pelegrinatge dels sarraïns a les tombes de llurs santons (283).

- I a part hem de destacar allò que disposen els Concilis de Tarragona des de 1242 fins a 1330:

- El de 1242 disposa que els sarraïns s'han de distingir dels cristians "in habitu".

- El de 1243 estableix que els sarraïns que es bategin "suorum dominorum redigantur" si el senyor és cristià; i en tot cas conserven els seus béns si es converteixen.

- El de 1246 ordena que aquells sarraïns que es vulguin batejar han de ser catequitzats pels rectors de les Parròquies, i després que siguin lliures per a rebre el baptisme.

- El de 1330, prohibeix als cristians que participin en els convits dels sarraïns i en llurs cerimònies (284).

d) Altres disposicions del monarca:

Malgrat el contingut d'algunes Constitucions de Corts i de les disposicions canòniques, el monarca es veu obligat moltes vegades, fins i tot a instància dels mateixos senyors baronals, a matissar aquelles normes i de vegades a ordenar llur suspensió. Vegem alguns casos:

1. Així per exemple, Joan I, el 21 de gener de 1391 ordena la suspensió d'aquella disposició de les Corts de Montsó de 1390, que obliga als sarraïns a dur un distintiu sobre el braç dret dels vestits. I ho fa d'acord amb els representants de les Aljames sarraïnes de Tortosa, Lleida i altres, i amb el comte de Prades, Ot de Montcada, el castellà d'Amposta, el comanador d'Ascó i altres senyors baronals. D'aquesta manera atesa sens dubte la reacció dels sarraïns contra aquella resolució de Corts, el rei decideix pactar la suspensió de la mateixa pendent, en tot cas, de negociar-ho amb els sarraïns; aquests a canvi varen fer algun donatiu a la Corona (285). Malgrat tot, l'any 1393 el mateix monarca estableix que aquella disposició sigui definitivament observada a la Vegueria de Lleida (286).

2. D'altra banda, pel que fa a aquella disposició del Concili de Vienne prohibint la crida pública a la oració dels sarraïns, entra en vigor i s'aplica al Regne d'Aragó el 1315. Però a Catalunya no es deu observar, quan el 1316 l'arquebisbe de Tarragona insta formalment a Jaume II perquè

ordeni el seu compliment (287); finalment el rei s'adreça al batlle general del Principat, a Guillem d'Entença, a Ot i Guillem de Montcada, als Ordes Militars i al seu primogènit perquè facin complir i observar aquella disposició canònica (288).

Això no obstant, Jaume II no vol prohibir que es faci la crida a l'oració, sinò solament que es faci en públic i en alta veu. I així ho recorden les Aljames sarraïnes de Tortosa i de la ribera de l'Ebre, quan es queixen de la severitat del batlle de Tortosa, que de manera intolerant prohibeix la crida i pretèn aplicar la norma a les escoles, i a més també vol prohibir les lectures dels llibres sagrats islàmics. Finalment el rei recorda que solament ha prohibit que es faci la crida a l'oració en veu alta i des de llocs elevats (289).

3. Altre exemple és el de Pere IV, el 1377 quan celebra un tractat amb el rei sarraí de Granada i entre altres inclou una clàusula que garanteix la llibertat d'emigració als sarraïns dels seus dominis (290).

Aquesta llibertat d'emigració i desplaçament en general la recollia la Carta de seguretat concedida per Ramon Berenguer IV a les comunitats de la ribera d'Ebre. Però hem de recordar que els sarraïns de la que després seria Batllia de Miravet en restaven exclosos; això no obstant, aquells també pretenen gaudir-ne amb l'únic requisit de l'autorització reial (potser en base a aquella Constitució de Corts de 1225 que els posava sota la directa protecció de la Corona), i així l'any 1301, el sarraí de Miravet Alí Alcacer reivindica davant el batlle de Tortosa el seu dret a desplaçar-se fora del domini senyorial al que pertany amb la única llicència del rei. L'Orde del Temple, que senyoreja aleshores la Batllia, declara que si el desplaçament fora dels seus dominis es fa sense la seva autorització, l'interessat perd automàticament tots els seus drets i possessions (291). No sabem com es resol finalment el conflicte, però el 1381 el monarca autoritza a Jucef Opiç i la seva esposa Nexme, llurs fills Mahoma i Mariem, i el seu servent Sayt Asisme, tots ells residents fins aleshores a Miravet, a emigrar i instal·lar-se a Saragossa (292).

D) Les càrregues dels sarraïns

Anem a veure en tot cas la situació dels sarraïns que resten a la nostra zona, concretament el que avui és la comarca de la Ribera d'Ebre, en cada ún dels districtes senyorials existents. Ens referim als sarraïns que podem considerar com a homes francs i lliures (encara que limitadament en raó de la seva raça i llur posició respecte de la comunitat cristiana); individus que en definitiva gaudeixen d'unes possessions per a treballar i viure, i es troben sotmesos a un règim de vassallatge especial o peculiar segons el cas.

a) Batllia de Miravet:

En aquest domini els sarraïns es concentren a Miravet i Benissanet, i recordem que resten exclosos de la concessió tan citada de Ramon Berenguer IV.

a.1 Pel que fa a l'establiment de terres:

El tracte que es dóna als sarraïns en l'establiment de terres podem dir que es el mateix o similar al que reben els cristians, per bé que hem de fer constar que no hem trobat cap concessió d'establiments (molins, forns) o altres serveis (dels pesos i mesures). En tot cas, pel que fa a l'establiment de terres podem veure alguns exemples:

- El 26 de juliol de 1275 es fa donació a Albag Avinolye d'una peça de terra a l'"Algezira Mediana", prop de l'Ebre, amb un cens de la desena part del blat que es culli i la quarta de tot altre fruit (293).
- El 20 d'abril de 1279 l'Orde del Temple permuta amb Çayt Alberdil, unes heretats al terme de Benissanet (294).
- El 2 de maig de 1281 es dóna a Alxe Trenget, sarraïna de Miravet, una peça de terra en aquell terme, amb la condició que la tingui i treballi com "consimilibus sarracenis perpetuo faciendis" (295).
- L'administrador reial Mascaró Garidell (extingit el Temple), estableix el 27 de juliol de 1312 a Mafomat Polpiç en una peça de terra campa, a cens de la tercera part del gra que es cultivi i la quarta dels fruits d'arbres que es plantin (296).
- Entre el 12 i el 29 de novembre de 1312 se celebren altres actes d'establiment a favor de tants altres sarraïns de Miravet (297).
- El 23 de desembre de 1313 s'estableix una sínia a favor de lale Avinatea, al terme de Miravet, a cens de 7 sous jaquesos (298).
- L'11 de juny de 1316 s'estableix a Mafomat Polpyç en un olivar al terme de Miravet, amb el cens d'una quarta part dels fruits (299).
- El 22 d'agost de 1316 es concedeix a Ali Abintauç una peça de terra a Miravet, a cens d'una tercera part del gra collit i la quarta dels fruits dels arbres (300).
- El 18 de juliol de 1318 s'estableix a Moferrig Abixender i Aliono Abintauç, i amb ells a tots els habitants de Miravet per 10 anys en un "domenge seu parellatam", a canvi de 500 sous jaquesos, i sense cap cens a excepció d'una part dels drets d'herbatge (de pastura) que puguin obtenir pel seu arrendament o venda (301).

Tots aquests establiments es fan a favor de l'interessat i de la seva "proieney" o "cum vestris", i en una ocasió directament a una dona; es disposa que la terra cedida s'ha de treballar "in celum, facere poteritis prout de melius dici vel inteliqi potest, omni vestro bono intellectui et vestrorum vel quorumlibet sapientum"; se'ls atorga la lliure disposició de l'immoble establert a favor de qualsevol altra persona inclosos els

cristians, amb l'única excepció de fer-ho a favor de "militibus et sanctibus", i salvant sempre els drets de l'Orde (302).

En el cas de la permuta referida de 1279, el sarraí que cedeix la seva finca a l'Orde renuncia a les "excepcioni non recepti trocii terre et doli", i talment li assegura estar lliure d'evicció i garanteix la seva "legitimam garenciam" (303).

a.2 Deures dels sarraïns de la Batllia segons un Capbreu de 1495:

L'any 1495 té lloc a la Batllia de Miravet un Capbreu. La documentació que ha arribat a nosaltres es refereix però a Miravet, Benissanet, Ginestar i Rasquera; potser s'hagués limitat a aquells llocs, sense incloure els restants de la Batllia (tots els de l'actual Terra Alta) (304).

En tot cas, pel que fa als deures que els sarraïns dels llocs de Miravet i Benissanet llurs jurats juren per "ville alladi len lena et per illam alquebla" (pel seu Déu únic i en direcció a la Meca), que són:

1. Drets dominicals de caràcter general:

- Satisfan un dret anomenat "çadegua" en raó del bestiar que tenen, i consisteix en un diner per cap de bestiar gran com menut.
- Per les abelles altre dret també anomenat "çadega", i que equival a un diner per caixa.
- Del grans que es cullen, es paga la cinquena part, a excepció dels de la partida de "Los Plans" on se satisfà la tercera part. Els drets es lliuren sempre a l'era i duen al castell (a càrrec dels vassalls).
- Del ferratge se satisfà la quarta part, repartint-se a l'era i duent-la també al castell.
- Dels llegums es paga la cinquena part en general, i la quarta a la partida dels "Plans".
- De les figues, de les "de flor" i totes les altres classes, paguen una quarta part, més 8 lliures de figues a l'any com a dret de "nafega obolum" i un diner per cada quintar collit.
- Paguen un parell de gallines per cada casa i mas (305).
- De la verema paguen una quarta part; l'han de dur al castell "et illam habere pisare in cubo dicti castri"; a més han de lliurar per dret de "nafega" "mediam rovam de quarto solvit obolum".
- De les olives, paguen la quarta part "prout in libris tesauri"; la quantia es fixa "alferraçando" (preuant) els arbres.
- Per l'oli, i també com a "nafega", la quarta part.
- Dels "alcanales", 1 canter i 2 maquiles.
- Per l'us del molí d'oli senyorial (suposem), per cada molinada, paguen 2 barcelles d'olives (mesura de Miravet). Si les olives portades no cobrissin una molinada, han de satisfer 3 almuts.

- A més de l'anterior, donen: mig "cadaffuz" d'oli per molinada; per lloguer de la caldera, 2 maquiles d'oli; i per usar l'aigua de la sínia (per a rentar les olives) mig canter d'oli. Aquests drets com els de l'apartat anterior s'han de dur al castell.
- S'indica que estàn subjectes a fadiga i satisfan lluïsmes equivalent a la quarta part de "toto pretio".
- El senyor els posa un corredor, i li paguen cada part contractant 1 diner per cada 7 sous del preu de la transacció en la que aquell intervé.
- Paguen el dret de l'"alfetras", consistent en un tribut per persona d'un almut d'ordi "aut annone" (mesura de Miravet). Hi ha però veïns que hi estan exempts (306).
- Paguen també el dret de barcatge, per la barca de pas que el senyor té al riu; a Miravet és paguen 12 cafissos d'ordi ("ad rectam mensuram barcelle Miraveti") i a Benissanet 7. A canvi poden usar-la francament.
- Les Universitats tenen cadascuna un forn; la de Benissanet no paga res, i la de Miravet paga la quarta part de "omnium emolumentorum sive de la puqa".
- El dret de "targuo", que el paga cada sarri quan es va a casar, i consisteix en 40 sous (307).
- Per "quistia et erbagio" dels termes de Miravet i Benissanet, les Universitats dels llocs i llurs singulars paguen 500 sous jaquesos, en dues parts iguals per Sant Miquel i Nadal.
- Per drets de corredoria paguen els mateixos que a Rasquera, Ginestar, Salvaterra (terme de Benissanet), Pinell i els altres llocs de la Batllia (cristians).
- Per Nadal cada sarraí que tingui "peccora pro ferrendo pondus", ha de fer un "pondus ligni" o una càrrega de llenya; si no té "peccora", farà un feix de llenya. La llenya en un i altre cas s'ha de dur al castell.
- Per cada "domo sine era de carabases et de cogombros", 1 diner.
- Es reconeix que el senyor pot arrendar les herbes de les partides del terme que no es treballen.
- Compten amb una devesa ("deffessam") per a pasturar el seu ramat llanar ("eorum peccora lanaris").
- Reconeixen al senyor el dret de la "mesada del vi", és a dir que durant un mes a l'any solament pot vendre vi.
- Per a fer canters, el senyor rep una suma de diners segons la fornada: si és major, són 18 diners; si és mitjana 12 diners; i per la "parva" 6 diners.
- Per drets de "sofres" paguen: si tenen bèsties per a llaurar, 12 sous, i si no (els "brassery") 10 sous.
- Han de treballar les terres de la Senyoria en 4 jornals; el senyor el dóna per a aquell treball 3 pans.
- Totes les dones sarraïnes de Miravet, anomenades del "foill mester" (prostitutes), han de pagar 5 sous.
- Han de prestar el servei de jovada (tres vegades l'any) (308).

2. Drets particulars:

A més dels drets anteriors que podem considerar o qualificar de generals per a tota la comunitat sarraïna, després dels reconeixements fets per llurs representants, es recullen les declaracions de veïns particulars que declaren per possessions específiques (heretats o cases).

Els drets declarats oscil·len entre una suma de diners, mesures o proporcions de gra o d'oli (en general la quarta part), o gallines per les cases (normalment un parell). Fem constar, en tot cas, que a Miravet figuren 26 declaracions de les quals una correspon a un cristià; i a Benissanet solament declara particularment un sarraí (290).

Hem d'afegir que en els terratinents intervinents acaben declarant que satisfan també totes les "coffras, jovatas et alia diversa iura" que paguen els sarraïns segons han declarat prèviament els jurats del lloc.

3. La jurisdicció senyorial:

- Els sarraïns es reconeixen vassalls "soli, propri et affacati" de l'Orde de Sant Joan de Jerusalem i del castellà d'Amposta.

- Reconeixen també que el castellà ostenta la jurisdicció civil i criminal, alta i baixa, el mer i mixte imperi, en tant que "dominus et baronus habet et habere debent in terris et dominationibus suis".

- El senyor els dóna "sagionem seu nuntium", oficial, però, que percep un salari a càrrec de la Universitat. Les seves funcions són diverses:

- Mesura els pans elaborats pels "moros", a la era, i cobra dos almuts per cada cafís (1 per la Senyoria i altre per ell).

- És l'encarregat de dur les citacions judicials i notificar demandes judicials: si ha de citar a un foraster, cobra 2 diners de salari; si cita algú a instància de "hom stranger" també; per portar "les letres" de les demandes cobra segons la "lunyeria" del lloc on hagi d'anar; si ha de fer una "empara en alguna barcha fins al port" percep 6 diners, i si va al "mur de Uhazna o Arcanena" 12 diners.

- I en general rep 1 diner l'any per "les alfetres" de cada casa sarraïna.

b) Comanda d'Ascó:

En aquest domini els sarraïns es troben a Ascó, Riba-roja i Vinebre. Els d'Ascó, i suposem que també els dels altres dos llocs, gaudeixen d'aquell privilegi o carta de seguretat atorgada per Ramon Berenguer IV, recent acabada la reconquesta de la zona, com a termes tots ells inclosos en els dominis del castell d'Ascó i malgrat que aquell document no fa referència expressa a Vinebre i Riba-roja.

b.1 Establiments de terres:

Entre tant es procedeix, com a Miravet, a nous establiments de sarraïns, de vegades conjuntament a tota l'Aljama o fins i tot juntament amb la Universitat i pobladors cristians:

- El 28 de març de 1272 es fa donació a la Universitat dels cristians i dels sarraïns d'Ascó "totum illud albar vel cetanum" que es a prop del riu Ebre, perquè hi plantin vinyes amb el cens anual d'una vuitena part dels fruits (309).
- El 15 de març de 1382 s'estableix a un grup de sarraïns encapçalats per llur alcadí a una partida coneguda com l'Algira del Senyor, amb un cens de la tercera part dels fruits i una entrada de 100 florins d'or d'Aragó (310).
- El 3 de desembre de 1417 s'estableix a un sarraí d'Ascó, que a més té el càrrec de "cadí", en un camp a cens de la quarta part dels fruits i amb la fadiga senyorial de 10 dies (311).
- El 16 de desembre de 1444 s'estableix a Fomat Abofamic, sarraí d'Ascó, que és també "alcaydo Aljame sarracenorum", en una peça de terra a cens de la quarta part dels fruits que es collin (312).

Obviament aquests establiments es fan als beneficiaris i els seus de manera perpètua, amb la seva lliure disposició a excepció de "militibus et sanctis", i respectant sempre els drets de la Senyoria.

b.2 Drets i deures dels sarraïns:

A més d'aquests casos concrets de nous establiments, que no es troben necessàriament subjectes a les prescripcions de la Carta de Ramon Berenguer IV, per altra documentació posterior coneixem que els sarraïns d'Ascó posseïen "totes ses terres y heretats en alou, que no'n paguen cens algu al senyor". Concretament en una enquesta feta el 1510 sobre els drets que satisfien els antics sarraïns (en aquell moment ja s'han convertit), es declara el següent:

- Que les cases "del carrer de Vila" no pagaven cap cens.
- Que cada casa "de olim moro" donava al senyor: 12 sous si tenia bèsties per a llaurar, o sinò 10 sous (les "çofres", imposades el 1386 com veurem).
- Per les terres que posseïen lliuraven a la Senyoria: la cinquena part dels fruits de l'horta; el quart de les "mitganes"; la setena part del secatiu; i particularment la sisena part de les olives.
- Que pagaven la quarta part de la verema, indicant que les vinyes se "squartassan" per a fixar llur contribució.
- Es reconeixia que la mesquita d'Ascó tenia assignades unes terres, que estaven afectes a un tribut conegut com "obse" per a mantenir-la.

- No estaven subjectes als drets senyorials de fadiga i lluïisme, i per la venda de tota casa o finca pagaven solament 8 diners per lliura com a dret de corredoria.
- I finalment es reconeix que es satisfieia la suma de 27 lliures "per tota cosa dels termes".

Aquesta declaració datada el 1510 s'ha de relacionar amb alguns dels privilegis que el 1282 confirmava l'Orde del Temple als sarraïns d'Ascó:

- Que no estaven obligats a pujar els drets senyorials al castell (deixant-los a un lloc "davant domini Garsia del Forn").
- Tampoc havien de pujar-hi la verema de l'Orde (en tot cas l'havien de deixar al lloc que s'indica (a "la porta de l'albar de'n Ferrer Poma").
- I exempció a tota l'Aljama de sarraïns de tota "sofra, amb aygua e lenya per tot temps" (s'imposarà el 1386 com veurem) (313).

b.3 Les relacions amb l'Orde de l'Hospital:

Les relacions dels sarraïns amb l'Orde de l'Hospital no foren sempre satisfactòries. Ja ens hem referit en apartats anteriors a alguns conflictes; aquí solament volem fer esment a dos fets que considerem prou significatius per a constatar, malgrat tot, la importància de les col·lectivitats sarraïnes d'Ascó, Riba-roja i Vinebre:

- A la darrerria del s. XIV l'Orde de l'Hospital tem el despoblament sarraí, amb les negatives conseqüències econòmiques que allò pot comportar. Són temps difícils, marcats per "la sterilitat de tiempos como por las mortalidades de las gentes", i les Aljames d'Ascó, Vinebre i Riba-roja no poden atendre el pagament dels tributs corresponents a la Senyoria. Finalment, el 6 de maig de 1386, el castellà d'Amposta per a evitar el despoblament d'aquells llocs aboleix les antigues "coffras", i disposa que a partir d'aquell moment aquell "que tenga bestia" per llaurar pagui 12 sous l'any, i 10 aquell que no en tingui; però a canvi els sarraïns vindran obligats a donar els peons necessaris per a les obres que l'Orde hagi de fer, així com a "pujar o baxar" el molí que és sobre una barca al riu (314).
- Pensem que la situació econòmica haurà millorat, quan el 31 de juliol de 1418 el castellà d'Amposta autoritza la Universitat d'Ascó a que s'ampliï la mesquita en una arcada més, atès que l'antiga (de 2 arcades) resulta insuficient per a acollir a tots els seus fidels (315).

c) Baronia de Flix i la Palma:

Els sarraïns de Flix també són beneficiaris d'aquella Carta de seguretat de Ramon Berenguer IV per la que se'ls garanteix la seva permanència i mantenir la seva identitat. Això no obstant, no tenim constància de la seva vigència efectiva en el seu districte senyorial.

c.1 Els Costums de 1308:

Si ens remetem al document de concessió dels Costums locals de 1308, observem que el senyor Pere del Bosch s'adreça a uns veïns cristians en concret "et generaliter toti Universitati ipsius loci". El document sembla adreçar-se únicament a la població cristiana, però l'al·lusió a "Universitat" i no a l'Aljama no és suficient, com veurem, per a presumir-ho.

Pel que fa al contingut del codi, després de reconèixer la vigència als termes del castell de Flix dels Costums de Tortosa, recull un total de 42 capítols que complementen aquells i que es refereixen a tants altres usos i costums propis, en la seva major part dedicats a qüestions mercantils i de corredoria en particular.

Entre 42 capítols trobem 3 casos on es fa esment exprès als sarraïns, i sempre junt amb els cristians:

- Cap. 5: Que tot cristià i sarraí pot vendre francament la seva sal a qualsevol veí o estrany.
- Cap. 12: Que la fanega és de la Vila "de crestians e de sarrayns", i qualsevol d'ells pot usar-la francament per a mesurar el seu blat (sempre que no sigui per a vendre'l).
- Cap. 15: Es concedeix dret de pas a cristians i sarraïns per la Devessa de Flix.

En altres 4 capítols solament es fa esment a cristians:

- Cap. 1: Que tot cristià ha de satisfer per vinyes i horts una quarta part dels fruits.
- Cap. 14: Prohibeix a tothom accedir als horts i vinyes dels cristians sense el seu permís.
- Cap. 17: Cap cristià pot ser forçat pel senyor a llaurar ni prestar bestiar per a càrrega.
- Cap. 18: Que tampoc es pot entrar per la força sense autorització en els corrals dels cristians per a prendre llur bestiar (embargar-lo).

La resta de disposicions no especifiquen si s'adrecen a cristians o a sarraïns, i en cap moment s'esmenten els jueus.

c.2 Segons uns Capbreus dels s. XV i XVI:

En un Capbreu tingut a la Baronia vers el 1400 declaren terratinents cristians, sarraïns i 1 jueu (316). I pel que fa als drets senyorials, hi ha unes declaracions generals, en les que en casos molt concrets se segueix distingint entre cristians i sarraïns:

- Respecte dels cristians exclusivament: aquell que tingui furó ha de pagar cada any una pell de conill.
- Sobre sarraïns: que cada any per Sant Joan paguen un dret nomenat "cadega" pel que donen 1 diner per cada cap de bestiar "menuda e vella" i un altre per "cascuna arna de abelles"; paguen també la "coffra" per bèstia de llaurar, equivalent a 12 sous l'any aquell que en té, i 10 el que no; i que pel que fa a la vinya, per la festa de la Mare de Déu d'agost el senyor l'"acarraçe".
- Conjuntament per a cristians i sarraïns solament s'indica de manera expressa que el senyor percep la desena part de les olives, del lli, del cànem, d'hortalisses i llegums.

Venen després les declaracions particulars dels terratinents, i en allò que afecta als sarraïns, aquests tributen amb gallines quan es refereixen a cases o "alberchs" i sempre que hi habitin, o amb diners en el cas de terres, a diferència dels cristians que solen pagar una part dels fruits (una onzena, una quinzena o una vintena part dels fruits).

Més d'un segle després, el 1511 té lloc un nou Capbreu. En aquesta ocasió entre els declarants apareixen molts cristians nous, indicant els seus noms anteriors (musulmans) i els actuals (cristians); però encara hi ha algun sarraí, i és significatiu que els no conversos declaren per mitjà d'un tercer designat a l'efecte pel mateix batlle del lloc (317).

Talment, en aquest mateix Capbreu dos d'aquells cristians nous declaren els béns que pertanyien a l'antiga Aljama dels sarraïns: 2 heretats al lloc de "Pena de Moros", per les que es pagava 1 gallina i mitja; 1 sínia que era franca; i una terra campa, destinada a sembrat i per la que es satisfia la sisena part dels fruits recollits (318).

c.3 Segons els Costums de Tortosa:

El codi tortosí (1277/1279) està vigent a la Baronia de Flix. Considerem, en tot cas, que els Costums de Tortosa es reconeixen l'any 1308 a favor de la comunitat cristiana, i afecten als sarraïns per aquelles limitacions, drets i obligacions que específicament se'ls imposen. Quant als altres usos i costums particulars que s'atorguen, hem de dir que tenen caràcter general per ambdues comunitats (tinguem en compte el seu contingut majoritàriament mercantil), amb l'excepció que suposa la referència específica i exclusiva als cristians en alguns casos.

I ja sent d'aplicació i observança els Costums de Tortosa, hem de tenir en compte les seves disposicions respecte dels sarraïns de Flix.

En un principi hem de dir que el text de Tortosa assenyala explícitament que ni els sarraïns ni les sarraïnes, ni els serfs "no son enteses que sien fruits, ne ells ne re que de lur cors isca" (CT. 3, 9, 9) (319).

Passant a altres disposicions:

1. En les relacions amb els cristians i jueus:

- S'autoritza els sarraïns a usar els banys de la ciutat amb jueus i cristians, pagant la quota establerta (CT., 1, 1, 15).

- A CT., 1, 9:

- No poden tenir serfs ni serves cristians, ni en poden comprar (320).

- Tampoc poden tenir "nodrices" cristianes.

- Els sarraïns i llurs dones han d'anar vestides com s'especifica igual que els jueus com abans hem vist (321).

- Han de dur els cabells "tolts en redon e deuen portar barba larga" (322).

- Tampoc poden dur cap anell d'or ni de pedres precioses als dits.

- I a la Cort han de tenir assignats uns seients per sota dels superiors reservats als cristians.

- Com ocorre amb els jueus, si un sarraí és trobat "jaent" amb una cristiana, qualsevol el pot denunciar, i pot provar-se solament amb el testimoni de cristians (CT., 4, 11, 41) (323).

- S'exclou als sarraïns de poder ocupar els càrrecs de batlle i veguer (que han de ser catòlics i no heretges) (CT., 9, 8, 1) (324).

2. En relació amb serfs i captius:

- En relació amb els sarraïns que siguin serfs de cristians, jueus o d'altres sarraïns poden convertir-se al cristianisme encara que els seus senyors s'hi oposin (CT., 1, 10) (325).

- Si un cristià deixa embarassada una sarraïna captiva d'un altre, el fill una vegada nascut ha de ser batejat però romandrà en la mateixa situació servil que la seva mare (CT., 6, 1, 12) (326).

- Quan un serf sarraí es converteix al cristianisme: si el senyor és cristià, una vegada batejat ha de tornar a casa seva, no recupera la llibertat i com a mínim ha de romandre en la mateixa situació anterior sense poder-li agreujar; si el senyor és jueu o sarraí, aleshores el serf batejat pot restar lliure si paga en redempció 12 sous i mig al seu senyor (CT., 6, 1, 13) (327).

- Si algú cristià "emprenyara la sua sarraïna", aquesta no pot ser venuda abans "que aja parit"; després de tenir el fill, aquest ha de ser batejat i serà lliure, però la mare seguirà com a serva captiva (CT., 6, 1, 12, 16 i 18) (328).

- Sobre la venda de captius sarraïns (CT., 9, 7, 5 i 6):

- Si són venuts en subhasta, el preu no inclou llurs vestits.

- Però si es venen "sens encant", s'entén que dins el preu hi entren també les robes que té el captiu, tant les que porti a sobre com les que tingui a casa del seu senyor.

3. En l'administració de justícia:

- Els casos d'assassinat s'han de judicar diferent de com es fa amb els cristians, es deu referir a que s'ha de jutjar pels mateixos sarraïns i segons la penes establertes per la seva "Sunna" (CT., 1, 1, 14) (329).
- Els sarraïns de la Vegueria de Tortosa poden acudir per "rao e justícia" davant el veguer (CT., 1, 3, 1) (330).
- S'estableix que si un cristià ha de denunciar a un sarraí ho ha de provar amb el testimoni de 2 o més sarraïns; però si qui ha de denunciar és sarraí, li cal el testimoni de 2 o més cristians (CT., 4, 11, 29) (331).

4. La contribució econòmica a la Universitat cristiana:

Es disposa que els sarraïns han de contribuir al manteniment i despeses del Comú de la Universitat, per tots aquells immobles que hagin adquirit de cristians (CT., 1, 1, 20) (332).

5. Sobre els sarraïns conversos, s'estableix que els ascendents sarraïns d'un cristià no el poden heretar (CT., 6, 8, 3) (333).

6. En l'ordre penal:

El sarraí que fos trobat mantenint relacions sexuals amb una cristiana: ell seria "tiraçat e rocegat" i ella cremada (CT., 9, 2, 7) (334).

d) Baronia d'Entença:

Als llocs de Móra, Garcia i Tivissa, de la Baronia d'Entença, existeixen també importants col·lectius de sarraïns que són autoritzats a restar-hi per Ramon Berenguer IV. Comunitats que malgrat les poques notícies que posseïm, deuen conservar com en els altres llocs de l'actual Ribera d'Ebre, la seva pròpia organització política i judicial regint-se obviament per la seva "Sunna".

d.1 Sobre l'establiment de terres:

Un primer contracte que coneixem d'establiment de 16 de desembre de 1191, atorgat per Albert de Castellvell a favor de 7 sarraïns i els seus en "unam peciam terre" sítia al lloc de Banyoles (terme de Tivissa), i entre els beneficiaris destaca l'"alami" Moferiz. L'objectiu és que hi plantin vinya en tota ella, restant al seu favor franca i lliure la meitat de la finca; se'ls obliga a no elegir altre senyor que no sigui el de Tivissa, i se'ls permet disposar de la seva meitat lliurement però solament a favor d'altres sarraïns (335).

Quan Jaume II ha prè el ple domini de la Baronia d'Entença, el 10 de març de 1321 confirma una donació de Guillem d'Entença i la seva esposa de 3 d'octubre de 1313 a favor de Bungarona filla de Guillem de

Vergancie, d'un "hospicium et domum" que havien estat del sarraí Abo Falli, amb els seus drets i les seves terres que eren treballades per sarraïns. La confirmació d'aquella donació comprèn tots els homes i dones que "ibi sunt ut erant", i amb "quantis opibus, gallinis, alfarrios, blado, de barcha, de quarris et cum aliis juribus"; així ho comunica al seu procurador a Móra, al batlle del lloc i als sarraïns afectes a aquell domini (336).

En el cas de Móra, sarraïns i jueus poden disposar de llurs heretats lliurement a favor de qualsevol persona, també dels cristians, amb subjecció al dret de fatiga senyorial de 30 dies i un lluïisme equivalent a "lo quart del preu que's ven aquela propietat" (337).

d.2 Els deures dels sarraïns:

1. De caràcter general:

Això no obstant, amb les escasses dades que tenim constatem que llurs prestacions són més gravoses que les que satisfan els sarraïns dels altres dominis beneficiats també per aquella Carta de Ramon Berenguer IV. A partir de diferents documentació particular i d'un Capbreu tingut a la Baronia el s. XIV podem relacionar les prestacions següents (338):

- Com a "questa ordinaria" anual, paguen 215 sous.
- Paguen la "zadacha" o "zadegua" cada any, equivalent a 1 diner per cada bèstia menuda que durant l'any "no sie nada" i per cada "casa d'abeylles".
- En contraure matrimoni estan obligats a fer una prestació al senyor.
- Satisfan, en general, una quarta part del bestiar i dels fruits de la terra, cosa que no fan els cristians.
- Per exercir la prostitució, la dona sarraïna paga 5 sous si no té marit, i 60 si en té.
- Dels fruits dels horts han de donar un número indeterminat de cistells.
- Estàn obligats a prestar serveis personals per obres per ells mateixos o amb el seu bestiar de càrrega, de manera ilimitada.
- Estàn obligats a traslladar quan convé els estris i les moles del molí senyorial, i a reparar i conservar el forn de pa.
- No tenen llibertat de desplaçament, sota pena de pèrdua dels seus béns (339).
- Un dret a favor del batlle de 6 sous i 4 fanegues d'ordi (que percep en particular pel dret de barcatge reconegut als sarraïns).
- Per dret de saig 3 sous.
- "Per subsidi" 600 sous.
- Per "çofra", a la festivitat de Tots Sants segons fou establert per Guillem d'Entença el 1307, cada any 450 sous (340).
- Per dret de barcatge 10 cafissos d'ordi.

- Per cada "persona de moro o de mora pus sie desmamat", cada any 5 lliures d'ordi.
- Per la resta d'immobles se satisfan diners o gallines (la majoria dels casos).
- Si venen un immobles, satisfan de lluïme la quarta part del preu, però estàn subjectes a 30 dies de fadiga.
- De tot el blat que recullen paguen altres drets: al batlle, mitja fanega per cada cafís; i al saig i al corredor mitja fanega. Aquests drets se "leve (...) del munt comu del senyor e del moro".
- Per altres drets de corredor, li paguen de la verema "per pesar l^a rapada de cascuna rova aytanta com ne pot levar ab la mà abocada", i així es fa també amb les figues.
- Per drets de corredoria paguen amb caràcter general 4 diners per lliura, 2 qui ven i 2 qui compra; però després es fixen drets concrets segons l'objecte de la transacció (com els cristians).
- De les terres que han comprat a cristians paguen de blat, vi, verema i figues mig quart; i si després les venen paguen mig quart del preu per drets del batlle, saig i corredor.

Encara conjuntament amb els cristians satisfan 1.000 sous barcelonesos pel forn de Móra.

2. Declaracions particulars de tributs i prestacions:

Prenent com a font un Capbreu tingut a la Baronia el s. XIV, podem fer una relació, bé que no completa però sí extensa, dels drets particulars que satisfan els sarraïns per les cases i heretats en les que han estat establerts. Comptem però amb dades dels termes de Tivissa i Móra:

- En terme de Tivissa: per cases i "alberchs" que foren de "moros" es paguen 2 gallines; per terres de cultiu, vinyes, horts i sínies en general se satisfà la quarta part del fruit; en algun cas, per una vinya es paga 5 sous (341).
- A Móra: per un forn de "oles e quanters", per cada fornada es paga 2 sous i 3 diners jaquesos; per cases, solars per a cases i alberchs, mitja gallina, una, un parell (el cas més generalitzat), tres o fins a cinc, i de vegades s'hi afegeix una suma de diners; en un cas es paga solament 6 diners, i per olivars, també un terratinent declara satisfer 3 sous (342).

e) Relació comparada dels drets dominicals que satisfan els sarraïns:

Fetes les relacions anteriors sobre els drets dominicals que satisfan els sarraïns dels dominis de la Batllia de Miravet, Comanda d'Ascó i Baronies de Flix i Entença, observem nombroses concordances, així com diferències importants sobre tot si prenem com a referència les prestacions que han de realitzar els dels dominis d'Ascó i en certa manera els de Flix.

Cal insistir, en tot cas, que es tracta de col·lectius d'homes francs, vassalls sòlids i afocats dels Senyorijs respectius, equiparables als vassalls cristians, dels que es distingirien bàsicament per tenir que assumir càrregues peculiars que aquells no satisfan.

Veient succintament les càrregues establertes podem distingir les següents:

- Les "sofres", les úniques que apareixen i s'apliquen a tots els dominis, encara que amb un caràcter diferent a la Baronia d'Entença respecte els altres Senyorijs. En tots els casos consisteixen en un tribut que han de pagar tots els vassalls terratinents: a Miravet, Ascó (a partir de 1386) i Flix és en 12 sous per aquells que tenen bèsties per a llaurar, i 10 sous els que no (els "brassery"), tanmateix, als dominis d'Entença aquell tribut equival a una suma única que deu satisfer tota la comunitat xifrada en 450 sous (establerta el 1307).
- La "cadegua" que es paga en raó del bestiar i de les caixes d'abelles (1 diner per cap i altre per caixa. Aquest tribut apareix a Miravet, Flix i Móra. No se satisfà a Ascó.
- Pels fruits, la proporció que percep la Senyoria varia en cada domini: a Miravet, oscil·la entre el terç, la quarta i la cinquena part atenent al lloc on es cullen i als productes; a Ascó segons la zona d'on procedeixin, la proporció és del quart, la cinquena, la sisena i la setena; a Flix la desena, l'onzena, la quinzena i la vintena part; i als territoris d'Entença és sempre la quarta part.
- Per les cases i "alberchs" o masos, a Miravet, Flix i Móra el tribut consisteix en gallines, generalment un parell. A Ascó estan exempts.
- A Miravet i Móra es satisfà un tribut anual per persona (l'"alfetras"): en el primer cas és un almut d'ordi, i en el segon 5 lliures del mateix cereal.
- També a Miravet i Móra els sarraïns estan subjectes a fadiga.
- En els casos de Miravet i Móra satisfan lluïisme que equival a la quarta part del preu. A Ascó i Flix no hi estan subjectes.
- També sols a Miravet i Móra se satisfan aquests tributs: per cada sarraï que es va a casar (a Miravet es coneix com dret de "tarquo"); altre que han de pagar les prostitutes sarraïnes (en el primer cas és de 5 sous; i en el segon segons si està casada paga 60 sous i si no 5 sous; han de pagar talment altres tributs al batlle, al corredor i al saig; paguen altre tribut també per la producció de canters, que a Miravet oscil·la entre 6, 12 i 18 diners segons el tipus, i a Móra és de 2 sous i 3 diners per fornada.
- En uns casos s'usa un sistema peculiar com és el d'"alfarraçar" les olives o la verema; és a dir, per a fixar el tribut a lliurar es fa una avaluació estant el fruit a l'arbre. A Miravet es fa amb les olives; i a Ascó i Flix es fa amb la verema.
- A Miravet i Móra els sarraïns estan obligats també a realitzar determinats treballs en les terres i en els serveis senyoriais, i a executar obres al seu càrrec i a favor de la Senyoria. A Ascó, Riba-roja i Vinebre també a partir de 1386.

- A Miravet, Ascó i Móra satisfan una "questia" anual pel terme: a Miravet (inclòs Benissanet) 500 sous; a Ascó són 27 lliures; i a Móra 215 sous.
- Solament pel que fa a Miravet, hi ha càrregues com pujar la verema al castell i pisar-la per a fer el vi; donar llenya en raó dels ramats; no poder vendre vi en un mes l'any, i satisfer determinats tributs que titulen "nafega obolum", com a donatius particulars en relació amb determinats productes (com les figues i la verema).

Podem concloure que solament en el cas d'Ascó segueix vigent aquella Carta de seguretat atorgada per Ramon Berenguer IV el s. XII d'una manera qüasi completa, si tenim en compte que els sarraïns d'aquells dominis no paguen cap cens per les cases ni per les terres (si no és una proporció dels fruits).

A Flix, podríem parlar d'una vigència relativa atès que malgrat tenir més càrregues que a Ascó, no són gaires més. Però a Miravet, exclòs de la concessió del comte de Barcelona, i als dominis d'Entença que sí se'n beneficiaven, hem de parlar de nombroses i oneroses càrregues tributàries (343).

E) Les Aljames sarraïnes i l'administració de justícia

D'acord amb la Carta de seguretat de Ramon Berenguer IV, els sarraïns que la reben depenen completament en els àmbits polític i civil del comte, del seu vicari, i de manera immediata del seu "alcaydus" o cadí, i sempre segons llurs lleis i costums.

En el cas de la Batllia de Miravet, els sarraïns es troben sotmesos pràcticament des del primer moment a l'Orde del Temple (344); però gaudeixen també de llur pròpia organització política i judicial.

A la nostra zona no s'obliga als sarraïns a abandonar llurs viles per a traslladar-se fora de les muralles del lloc en un barri a part, com ocorre a Tortosa el 1148; així es mantenen en llurs cases i recinte (probablement murallat o tancat), en el lloc que arreu rep la denominació de "moreria".

Pot ser que a Garcia els obliguessin a traslladar-se a un altre indret, si tenim en compte que l'any 1439 els comtes de Prades autoritzen a la seva Aljama a edificar una nova mesquita dins el barri de la moreria, degut a que l'antiga es troba lluny i per a evitar-los haver de passar pel barri cristià per anar a complir amb llurs deures religiosos (345). Sembla que s'han traslladat i que la mesquita es troba en el barri anterior.

En qualsevol cas, els sarraïns resideixen en un lloc separat dels cristians, en un barri propi.

a) L'Aljama sarraïna:

a.1 L'"Aljama" i la Universitat:

Ens trobem aquí en la situació ja apuntada respecte l'Aljama jueva: cal distingir l'"Aljama" com a expressió del col·lectiu de sarraïns amb organització política, de la "Universitat" com a comunitat interètnica i en la que aquella s'integra (346).

Tanmateix l'aparició de l'expressió "Aljama" es pot considerar tardívola si ens atenem als primers documents en que s'esmenta, situant-se vers la segona meitat del s. XIII, i alternant-se amb la d'Universitat com a expressió de tota la comunitat de veïns i terratinents.

Així, en un acte del 28 de març de 1272 el mestre del Temple i altres cavallers de l'Orde disposen: "per nos et successores nostros, damus et concedimus vobis, Universitati cristianorum et sarracenorum de Ascho et vestris", tot un "albar vel cetanum" que es descriu i que es troba al terme d'Ascó (347).

En altres actes també d'Ascó, de 1282 i 1293, els cavallers templers reconeixen una sèrie de privilegis a la Universitat d'Ascó "així als cristians com als sarrayns", bé que el primer també al·ludeix a l'"Aljama dels sarraïns" en referència a tot el col·lectiu sarraí (348).

Els Costums de Flix de 1308 s'adrecen a la Universitat i habitants de la Baronia sense distingir-los per llurs religions, i en el seu capítol 12 estableix que "la fanecha es de la Vila de crestians e de sarrayns".

En un altre document de 12 de novembre de 1340 d'acceptació d'una sentència arbitral que resol un conflicte dominical entre el castellà d'Amposta i els veïns de Pinell, Rasquera, Miravet i Benissanet i Gandesa, intervé Obdeylla Granyana, sarraí de Miravet, "tanquam sindicus et procurator Universitatum et Aliamarum sarracenorum locorum de Mirabeto et de Benicene" (349).

L'any 1299 el mestre del Temple limita als sarraïns de Riba-roja l'us i explotació dels boscos del lloc, adreçant-se a tots ells encapçalats pel "çabicala" (encarregat de l'oració) sense fer cap esment a l'Aljama; però el 1349 en un acte de prestació d'homenatge i jurament de fidelitat a l'Orde de l'Hospital intervenen els jurats de "dicte Universitatis et Aljame", especialment apoderats pel Consell general de "tota Universitas et Aljama sarracenorum" (350).

El 2 d'agost de 1357, el comte de Prades es refereix a l'Aljama dels sarraïns de Móra de la que també formen part els jueus: molts sarraïns i jueus venen llurs terres a cristians, i aquelles terres estan afectes a

contribuir econòmicament a favor de dita Aljama; com sigui que els cristians no ho compleixen, el comte disposa que han de contribuir-hi i que en les escriptures de transmissió hi ha de constar forçosament les càrregues tributàries corresponents per major garantia de llur satisfacció (351).

Al Capbreu del s. XIV tingut a la Baronia d'Entença, quan es fa referència als drets que satisfan els "moros", es declara el dret que paga "la Universitat del dit loch de Móra axi de christians com de moros" pel forn (352).

El 1418 el castellà d'Amposta autoritza l'ampliació de la mesquita d'Ascó, atesa la seva insuficiència per a acollir a tots els fidels musulmans; i ho fa a petició dels jurats i prohoms de la "Universitat" del lloc (353).

El 1439 els comtes de Prades autoritzen la construcció d'una mesquita a la moreria de Garcia a súplica de l'Aljama sarraïna, representada pel seu jurat Ferrer Falaguer especialment apoderat a l'efecte (354).

A la darrerria del s. XV, el 1495, en ocasió del Capbreu que se celebra a la Batllia de Miravet, al lloc del mateix nom intervenen: Axer Lop, Adolasimen Ferrigot, Domen Aliot i Ali Fomado, tots ells sarraïns i jurats de la Universitat; i els testimonis Pere Miró i Pere Marisch, cristians (el darrer deu ser convers) i habitants de Miravet. En tot cas els jurats intervenen en nom de la "Universitat i singulars i habitants" del lloc; es fa referència a la "Universitas seu comunitas"; i cal afegir que després entre els particulars declarants hi trobem un cristià terratinent (Martori Espinosa). Encara si prenem en consideració el fogatge realitzat el 1497 veiem que tots els focs corresponen a sarraïns excepte tres: un d'un cavaller hospitaler i dos de cristians (un és aquell Pere Maris o Marisch, probablement sarraí convers ja que el seu cognom pot identificar-se en "moro" o "morisc") (355).

Al mateix Capbreu de 1495, però a Benissanet actuen dos jurats en representació de la Universitat: Alcayt Fomat Almenar i Axer Argilaguer, tots dos sarraïns.

D'altra banda, i bé que retrocedim cronològicament, observem en uns llistats del tribut de monedatge que es recapta aproximadament vers el 1315 als dominis catalans de la Castellania d'Amposta (356), que les declaracions de "les cases e persones" dels llocs amb població sarraïna les efectuen llurs jurats i constatem el següent:

- Miravet: Són 193 contribuents tots ells sarraïns.
- Benissanet: Es declaren 90 contribuents també sarraïns.
- Ascó: Hi ha dues declaracions, una per la comunitat cristiana amb 69 contribuents i altra per la sarraïna amb 101 contribuents; cadascuna

compta amb els seus jurats; a més les declaracions dels jurats cristians es fan davant del lloctinent del batlle, i la dels sarraïns a presència de l'alcalde.

- Vinebre: Hi ha 18 contribuents cristians i els seus jurats juren davant el batlle; i els jurats sarraïns en declaren 28 dels seus correligionaris davant el batlle i l'alcalde.

- Riba-roja: Hi ha una sola comunitat amb 93 contribuents sarraïns, i els seus jurats declaren davant l'alcalde.

En definitiva, de tota la documentació que hem presentat podem treure un seguit de conclusions:

- Sembla evident que el terme d'"Universitat" al·ludeix pròpiament a la comunitat com a conjunt de tots els habitants del lloc, i segurament també els terratinents del seu terme, de qualsevol raça i religió que siguin en tant que cos contributiu.

- L'expressió d'Aljama comprendria exclusivament els sarraïns organitzats particularment per a la defensa de llurs drets i interessos, sempre diferenciats dels cristians, i amb el seu cadí o alcalde i els seus jurats.

- En llocs com Ascó i Vinebre on hi ha col·lectius cristians nombrosos, aquests s'organitzen políticament i de manera separada dels sarraïns que també compten amb la seva pròpia organització (l'Aljama); però en conjunt constitueixen la Universitat d'Ascó.

- A Miravet, Benissanet i Riba-roja hi ha una sola comunitat: en el primer cas tots els seus veïns són sarraïns almenys fins la darrerietat del s. XV quan hi trobem tres focs cristians i tot i així són els sarraïns els que controlen i governen la Universitat; als altres dos llocs no es dona la mateixa situació doncs el 1497 tots llurs pobladors són sarraïns.

- En els casos de Miravet, Benissanet i Riba-roja podem parlar d'una Universitat i d'una Aljama que es confonen; mentre que a Ascó i Vinebre distingiríem la Universitat com expressió de tota la comunitat humana instal·lada a cada lloc, i a la vegada cada col·lectiu posseiria la seva pròpia organització política.

Tomant als casos concrets i peculiars d'Ascó i Vinebre amb col·lectius importants de cristians, la Universitat devia articular-se d'una manera molt determinada: potser amb l'existència d'un organisme on estessin representades ambdues comunitats amb caràcter assembleari; o per mitjà d'un altre organisme col·legial més reduït integrat pels representants de cadascuna; o per mitjà d'unes especials relacions de manera que les autoritats cristianes, municipals i senyoriales, exercissin un cert control de l'activitat de l'Aljama sarraïna.

Així, per exemple a Tortosa els Costums al·ludeixen a una Cort general on es reunien totes tres comunitats (la cristiana, la sarraïna i la jueva); i quan defineixen els conceptes de ciutadà i d'habitant ho fan en base a criteris de neixement i residència, però no de raça o religió; altra qüestió

és com després es limita la capacitat i la llibertat d'aquells col·lectius infidels.

Alguna d'aquelles circumstàncies es déu donar a Ascó perquè el 1293 intervinguin dos jurats cristians en nom de la Universitat en queixa pel procedir del comanador i reclamant la confirmació per l'Orde del Temple d'aquell privilegi de Ramon Berenguer IV concedit als sarraïns de la ribera, a més d'altres furs i costums de que gaudien "cristians com (...) sarraïns"; o que sigui la Universitat i no l'Aljama la que demani el 1418 l'ampliació de la mesquita musulmana, fet de suficient transcendència per quant bé a reconèixer l'increment de la població d'aquella fe en un moment d'auge dels moviments contraris a jueus i sarraïns (357).

Però el 1318 trobem l'Aljama d'Ascó actuant sola en una reclamació davant l'Orde de l'Hospital perquè li siguin reconeguts tots els seus privilegis; o reivindicant el seu dret a jutjar els seus correligionaris front el batlle i els jurats cristians els anys 1323 i 1369. I en canvi el 1418 quan s'autoritza l'ampliació de la mesquita, es fa a súplica de la Universitat (358).

Pel que fa als sarraïns d'altres llocs com són Móra, Garcia, Tivissa i Flix, diguem que no tenim més notícies; però és de suposar que la situació seria similar a aquells on coincidien comunitats de totes dues religions, cadascuna amb la seva pròpia organització, i sens perjudici de matenir-se una única Universitat com refereixen els documents citats de Flix i Móra del s. XIV.

Altra qüestió que hem de recordar, com hem exposat més amunt, és que almenys a Móra s'al·ludeix a l'Aljama dels sarraïns i jueus; és probable que tots els col·lectius d'infidels s'organitzin en una única Aljama, fet que es donaria amb els jueus i sarraïns doncs dels dominis de Flix i d'Entença almenys el s. XIV.

a.2 L'organització de l'Aljama:

Vist tot l'anterior, i sense més informació, és difícil concretar com s'organitza la "Universitas" en la que conviuen cristians i sarraïns (i tal vegada jueus). La referència a la Universitat o Vila de cristians i sarraïns apareix en documentació diferent dels s. XIII, XIV i XV, com hem vist.

Suposem que tot dependrà també de les relacions existents entre ambdòs col·lectius, especialment difícils a Ascó el s. XIV. En qualsevol cas, sigui la Universitat sarraïna o l'Aljama els representants locals dels sarraïns reben també la denominació de "jurats", com els cristians. L'ur número oscil·la entre un mínim de 2 i els 4 que tenen a Miravet el 1495 (359).

Les funcions d'aquells jurats seràn obviament les de regir i administrar llurs comunitats, de manera similar a com ho fan els cristians; ells reivindiquen els privilegis de llurs veïns davant la Senyoria; o en demanen altres especials; o representen a la comunitat en actes senyorials com ara els Capbreus; o demanen a la Senyoria la construcció d'una mesquita (a Garcia).

A més dels jurats existeixen altres organismes municipals, almenys un Consell General com al municipi cristià:

- A Riba-roja: L'any 1349 se celebren uns actes d'homenatge i jurament de fidelitat dels vassalls del lloc, tots ells sarraïns; i intervenen dos jurats especialment apoderats per a l'acte pel Consell general de la "Universitat i Aljama" (360).

- A Miravet i Benissanet:

- L'any 1328 de "voluntat e consell dels prohoms de Miravet e de Beniçenell" es fa una "crida" perquè "tota persona que traques roba del dit loch de Beniçenell que caygues en pena de cent acots"

- Al Capbreu tan referit de 1495 tingut a la Batllia de Miravet, en un dels seus capítols es fa esment a allò "stabilit" a Miravet "per lo senyor e per los prohoms de aquell loch", i així s'assenyalen les ordenances següents:

- "Que negu no gos vendre ni vene alli la carn del conill per bo que sia de dos diners avant".

- Que "tots los caçadors d'aquell loch e tots aquells qui conils caçaran per revendre o per vendre en lo terme de Miravet dins Devesa o fora Devesa, que porten a Miravet tots los conills que pendran e alli que'ls hagen a vendre, en axi que'l vespre que y vendra ni l'endema fins a mig jorn no gozen vendre ni venen ningun conill a ningun reenedor" (a vendre després del migdia).

- La sanció per qui incompleixi aquelles disposicions u ordenances és de 5 sous, que corresponen a la Senyoria.

En el cas de Riba-roja la referència és prou clara; a Miravet i a Benissanet veiem que s'al.ludeix als prohoms de la Universitat sarraïna, i com a tals creiem que el document es refereix al Consell de la Universitat (el General) en tant que distingeix aquells prohoms dels jurats, i amb la facultat de dictar ordenances (361).

Afegim en tot cas que el Consell General estaria integrat per un número indeterminat de membres, mentre que quan es fa referència a acords adoptats per l'Aljama en conjunt s'al.ludeix a l'assemblea dels caps de cases o de família de la comunitat (362).

Però a més d'aquells càrrecs pròpiament municipals, en hi ha altres també comunitaris i d'una especial rellevança dins l'Aljama:

1. El "cadí" o "alcayt" o "alamí":

Diguem que el cadí rep una denominació distinta en els diferents llocs: a Ascó i Vinebre és la d'"alcait", mentre a la resta de llocs de la Ribera es fa referència a l'alamí. I un problema que se'ns planteja és la possible equivalència entre aquell càrrec i el del batlle cristià.

Un batlle comtal sarraí el trobem a Ascó el 1154, en la persona de Zelema Ingen; això no obstant no és jutge, càrrec que exerceix el cadí com assenyala la Carta de seguretat atorgada pel comte Ramon Berenguer IV (363). És un moment en el que tots els vassalls d'Ascó són sarraïns, i és quan es concedeix aquella Carta: el batlle déu actuar com un veritable representant reial al lloc, amb funcions governatives i d'administració com qualsevol altre batlle cristià, però no és jutge. El document és prou explícit com hem vist quan estableix que l'administració de justícia correspon al comte, al seu vicari o ja de manera immediata al cadí del lloc, i prohibeix justament que cap oficial cristià pugui fer-ho.

D'altra banda, la Carta que també hem vist adreçada als sarraïns de Saragossa disposa que el comte els designarà un representant seu cristià bo i fidel, i al mateix temps els reconeix que han de ser jutjats segons llurs lleis i costums i per llurs jutges. La Carta concedida als de Tortosa també al·ludeix al cadí com a jutge.

En el cas de la Baronia d'Entença l'alamí exerceix la jurisdicció, però també és el responsable de la recaptació de les rendes senyoriales, col·labora en el govern de la comunitat i dirigeix les obres per a la Senyoria a les que venen obligats els seus correligionaris. En aquells dominis el senyor no hi tindria batlle, i aquesta figura s'assimilaria a la del cadí o alamí (jutge, administrador, governador) (364).

Pel que fa als dominis de l'Hospital: a les comunitats íntegrament sarraïnes no apareix el batlle, i sí l'alamí (Miravet, Benissanet, Riba-roja); però en llocs mixtes (Ascó i Vinebre) trobem l'"alcait" i el batlle.

La funció primordial del cadí és la judicial d'acord amb els orígens de la institució de profund caràcter religiós, i tal vegada és cap de la seva comunitat, però més espiritual que polític: la seva funció judicial té per objectiu vetllar pel compliment de la voluntat divina i mantenir la moralitat dels seus correligionaris. I ja com a tal se'l pot considerar com un guia de la comunitat i el seu president nat amb evident influència en l'administració i govern de la comunitat, mentre que els jurats constituïrien els administradors immediats de l'Aljama (365).

A Vinebre en el monedatge de 1315, el jurament previ dels representants locals es presta a presència "del batle e de l'alcait".

D'altra banda, segons els documents que hem anat veient trobem a l'alcaidí en actuacions de naturalesa diferent:

- En el monedatge de 1315 els jurats sarraïns d'Ascó i Riba-roja declaren "les cases e persones" que han de tributar acompanyats de l'"alcait" o alamí segons el lloc, que també fa el seu jurament previ de veritat.
- En les reclamacions que formula l'Aljama d'Ascó al llarg del s. XIV reivindicant els seus privilegis judicials i tributaris davant del comanador, l'alcaidí figura encapçalant les queixes.

En aquells actes de 1315 ni el batlle cristià ni el seu lloctinent no presten jurament com els jurats, sinó que el reben com a tals representants senyorials; i tampoc coneixem cap cas en que el batlle cristià reivindiqui un dret o un privilegi dels veïns; ans al contrari, en la defensa dels interessos senyorials s'oposa a pretesos (i certs en moltes ocasions) privilegis dels vassalls. En definitiva, l'Aljama constitueix un tot dirigit per un cap elegit per la Senyoria com a la Baronia d'Entença, o potser per la mateixa comunitat; però diferenciat i peculiar respecte de la comunitat cristiana.

Fets també com el de Vinebre el 1315, en què el batlle senyorial assisteix al jurament dels jurats sarraïns, ens fa pensar que almenys en comunitats mixtes aquell exerceix funcions més pròpiament de tutela dels interessos senyorials davant l'Aljama i de representant en general de la Senyoria la lloc. I pel que fa a casos com els de Miravet, Benissanet i Riba-roja amb una població íntegrament sarraïna i on no tenim constància de la presència del batlle (no intervé ni en el Capbreu de 1495 de la Batllia de Miravet, quan actes d'aquella naturalesa se celebren amb la seva presència), podria ser que el cadí fos com a tal cap de la comunitat també el responsable de que llurs correligionaris complissin amb els deures que tenien vers la Senyoria com ocorre als dominis d'Entença.

Per últim com a referències als alcaidís o alamís de la nostra zona a més de les dades ja donades en tenim altres:

- El 1275 apareix l'alamí de Miravet Mahet Carbonell, com a terratinent d'una finca limítrof amb altra que s'estableix en aquell moment (366).
- El 1316 s'estableix en unes terres de Miravet a Alí Abintauç, alamí del lloc (367).
- En el ja referit fogatge de 1497 figura "l'alamí Abdelux Alamani" a Miravet; i a Riba-roja "lo alamí".

2. Altres càrrecs i oficials:

Després del cadí destacariem en importància el "çabiçala" o encarregat de l'oració dels sarraïns:

- El 1299 el mestre del Temple fra Berenguer de Cardona prohibeix als veïns de Riba-roja encapçalats per llur çabiçala de fer llenya ni carbó al seu terme sense llicència senyorial, si no és per a usos propis; en altre cas, si ho fan per a vendre, el comanador de Riba-roja els podrà donar llicència però li hauran de satisfer la desena part del preu obtingut (368).
- Segons les llistes del monedatge de 1315 hi ha çabiçala a Ascó i Riba-roja.
- En altre Capbreu del s. XIV tingut a Móra, entre els declarants sarraïns intervé Hazmet de Muça, el "çabiçala" (369).

D'acord amb altres documents hi hauria també notaris sarraïns i mestres de minyons:

- En un document de 1313, d'establiment d'unes terres a Miravet, es fa esment a un "publico instrumento facto per manum sarraceni", al·ludint sens dubte a un notari sarraí que formalitzà un establiment anterior de la Senyoria del lloc (370).
- En el fogatge de 1497 a Vinebre figura "Çalema, lo mestre" (371).

D'altra banda, les funcions d'ordre públic que en la comunitat cristiana també exerceix el batlle, en la sarraïna correspondria al "çalmedina", que apareix en la Carta de població d'Horta de 1165 (372).

Creiem possible que també hi hagués un "mustaçaf" o mostassaf (com trobem al Municipi cristià), encarregat de controlar el mercat, els pesos i mesures i els productes posats a la venda; però no ho podem acreditar (373).

3. La tributació a l'Aljama:

Altra qüestió és la dels tributs que satisfan els sarraïns. Així LOPEZ es refereix en primer lloc a l'"azaque", és a dir, un tribut que grava la fortuna dels individus (l'origen del qual és una antiga almoina que els sarraïns venien obligats a pagar) i que es destina al finançament del Tresor públic (podem entendre de la Corona). Es pagava per mitjà de diner en efectiu (moneda), amb gra o amb animals, i és de caràcter anual. Si es paga amb gra equival a la desena part de la collita, que és com dir també el delme; i hem de recordar que la Carta de Ramon Berenguer IV obliga als sarraïns de la ribera a pagar solament el delme dels fruits i rendes que obtinguin, amb la qual cosa podem deduir que el comte de Barcelona manté efectivament l'antic tribut de l'azaque (374).

Diferent deu ser la tributació establerta per a sostenir les càrregues de l'Aljama. Suposem que les terres que inicialment pertanyen a sarraïns es troben afectes a un tribut determinat a favor de la comunitat, tal com es desprèn per exemple d'un document que hem vist de 1357, pel que el comte de Prades obliga als cristians de Móra a tributar a l'Aljama de sarraïns per les terres que han adquirit a sarraïns i jueus. Es tractaria de tributs fixats per la mateixa Aljama per al sosteniment de les seves càrregues.

En últim lloc hem de referir-nos a altres prestacions econòmiques destinades al manteniment i conservació de la mesquita. El comte Ramon Berenguer IV en la seva Carta de seguretat confirma també els honors i heretats de les mesquites de les comunitats a les que el seu privilegi s'adreça. El document es refereix a honors i heretats que es troben efectivament gravats per al sosteniment de les despeses de les mesquites i que no estan subjectes a tributació senyorial. Justament aquell privilegi és objecte de diferents litigis i reivindicacions per part dels sarraïns d'Ascó: així els anys 1328 i 1329 l'Orde de l'Hospital reclama a l'Aljama que declari quins són els béns afectes; l'any 1382 el comanador d'Ascó segresta els fruits recollits de les finques gravades, la qual cosa dóna lloc a una reivindicació sarraïna en base a aquell privilegi del comte de Barcelona; i encara el 1501 es reproduïx el conflicte anterior, donant-se finalment la raó als sarraïns d'acord amb aquell antic privilegi i el dret general del Principat (375).

L'any 1510 es declara que les antigues terres de la mesquita feien un cert dret anomenat "obsé"; però que ja en aquell moment el comanador d'Ascó s'havia fet amb elles i la mateixa mesquita per a fer-hi "sglesia y donar-li les dites terres" (376).

Anys després en un Capbreu tingut el 1558, els cristians nous declaren que els olivers d'Obsès es trobaven afectes a la mesquita del lloc. I que dels seus fruits se satisfia la setena part, destinant-se una meitat a la reparació i conservació de la seva mesquita i l'altra a les obres pietoses que obligatòriament devien realitzar els sarraïns (377).

b) L'administració de justícia:

b.1 L'alcadí i altres oficials:

L'administració de justícia correspon, com hem anat indicant, al cadí, també conegut com alcadí o alamá. Es tracta d'una figura de profund caràcter religiós: el càrrec l'ha d'exercir un home de fe islàmica; ha de ser una persona de gran moralitat i complidor de la Llei; ha de complir amb els seus deures d'acord amb les ensenyances d'Alà i de Mahoma (en altre cas rebrà el càstig que Déu reserva per als pecadors el dia del judici

final); i ha de "realitzar" a la perfecció la llei divina, i controlar les fundacions pietoses existents (378).

El nomenament deu correspondre al senyor del lloc, d'entre les persones més qualificades de la comunitat; probablement es faci amb la intervenció dels veïns. Recordem en tot cas allò exposat sobre l'alcalde i la seva possible equivalència amb el batlle cristià en qüestions no estrictament judicials o no.

Amb el cadí, tindriem un secretari equivalent a l'escrivà de la Cort del batlle; en aquest cas aquell secretari rebria la denominació de "catib" i que aixecaria acta de les actuacions del jutge i de les diligències que s'anessin fent, i redacta la sentència segons les indicacions del cadí (379).

Tenim també l'alfaquí, el jurista de la comunitat. Aquest càrrec que també desenvolupa un membre de la comunitat, és d'assessorament jurídic encarregat d'elaborar un dictamen sobre l'afer en qüestió com un assessor del cadí. Ha de ser un càrrec imparcial que ha de vetllar per la consecució de l'ideal religiós. En cap cas pot confondre's amb l'advocat o procurador que intervé defensant les parts en litigi; justament l'alfaquí ha de controlar l'actuació de les parts (380).

Pel que fa a la nostra zona, trobem algunes notícies sobre alguns d'aquests càrrecs:

- El 1382 el comanador d'Ascó estableix l'alcalde d'Ascó, amb l'alfaquí i tots els sarraïns del lloc en un camp (381).
- En el Capbreu de Flix del s. XV apareix declarant el sarraí Hamaduç Alcayci, que va ser eximit de pagar qualsevol dret de "coffra e gallina" en tot aquell temps que "no ffos alfaqui". A més s'assenyala que tal benefici li fou atorgat en nom de la Ciutat de Barcelona pels seus legats i síndics P. Dufay i Jacma Cugaya (suposem que eren els jurats de l'Aljama) (382).
- A Móra en el Capbreu tingut a mitjan s. XIV interveé un Muçot "alfaqui" (383).
- I en el fogatge de 1497 hi trobem: a Ascó, "Ali Abofami alcayt"; i a Flix "lo alcayt" (384).

b.2 El procés judicial:

El text valencià de la Sunna descriu a grans trets el procés de la justícia islàmica:

1. Es reconeix el dret de tot sarraí a acudir davant l'alcalde o el senyor del lloc demanant justícia, en tota qüestió civil o penal que es pugui plantejar (385):

- El cap. CLXXXIX disposa que tot aquell que hagi de reclamar contra algú civilment o criminal, ha de comparéixer davant l'alcadí o el senyor "e posar sos clams de paraula declarant la manera e la qualitat del feit". L'alcadí o el senyor tot seguit requerirà el demandat o denunciado perquè respongui a la demanda o denuncia presentada: si aquell confessa se li imposarà la condemna corresponent; i si s'hi oposa, aleshores la part actora haurà de provar els fets.
- Concretament en cas d'homicidi han de comparéixer dos homens denunciando la mort de la víctima i declarant en quina manera es va produir; l'alcadí o el senyor els demanarà si tenen testimonis dels que dieun o si han "carta testimoniada", i si és així, es procedirà d'acord amb la Sunna.
- El cap. CXCI assenyala que sempre s'ha de fer justícia en tot lloc on es trobi el culpable de qualsevol fet, però el senyor "per si mateix no's pot entremetre de les dites coses" sinó tan solament a instància del demandat o denunciado.
- Això no obstant, el cap. CXCII reconeix que el senyor "per autoritat propria, sens alguna requesta de alguna persona", pot procedir per sí mateix en fets notoris i públics (actuacions d'ofici), com poden ser els casos de "bevedors de vi, robadors e trencadors de camins".
- El cap. CXCIII insisteix que en fets civils, concretament "en les questions de bens e de possessions" s'ha de donar compliment a la justícia que qualsevol demani.
- I el cap. CCLXX afirma que el senyor defensa a tot sarraí "en tots e sengles contractes de qualsevol condicio sien feits entre alguns", sempre que els afectats siguin "mosequi, abtes e de bona fama".

2. Es preveuen també, una vegada presentada la demanda o denuncia, algunes mesures preventives o cautelars. Això no obstant, com a normes generals: el cap. CLXXVII assenyala que ningú pot ser forçat a donar cap fermança en pleit instat per part, "sino en fet de dupte", i sempre que la part actora porti testimonis que confirmen les seves pretensions; i ja en casos criminals, mai "deu esser rehebuda fermança", segons el cap. CLIX.

Després, però, s'estarà a allò que regula el cap. CLXXXIX:

- En fets civils, com és la reclamació d'un deute, s'exigirà al demandat que pagui el deute o bé que dipositi fermança suficient si s'hi oposa. De no fermar dret mentre se segueix el pleit, el demandat podrà ser tancat a la pressó si no és pobre i es creu que podia haver dispostada la garantia fixada; si fós pobre, sense béns, l'afectat ho ha de jurar a la mesquita i així evitarà anar a la pressó.
- En fets criminals el denunciado inculpat, presentada la denuncia, si hi ha pressumpcions suficients, serà detingut i tancat a la pressó fins que es resolgui el cas.

3. Per a provar les alegacions que es formulen, el dret sarraí dóna especial rellevança als testimonis personals; pràcticament no es fa esment a la prova documental, i si se cita en alguna rara ocasió, tot i així s'exigeix que sigui confirmada per testimonis idonis. En definitiva, el text que coneixem dedica nombrosos apartats a aquest medi de prova, fixant les condicions que han de reunir els testimonis per a considerar-se com a idonis i aptes, i estableix també les incompatibilitats:

- En general, segons el cap. CCCXIV, en tot procés civil o criminal són suficients dos testimonis convenients excepte si es tracta d'un cas d'adulteri o d'homicidi car aleshores n'han de ser cinc.
- El XLIV estableix també pel que fa a fets criminals, ni les dones ni els estrangers no poden ser admesos com a testimonis.
- Els caps. XCIV i XCV assenyalen que en fets civils és necessari com a mínim el testimoni de quatre dones, i insisteix que en qüestions criminals no es pot admetre mai el testimoni de la dona.
- El cap. CC estableix que en pleit civil el testimoni de dues dones equival al d'un home.
- El XCVI estableix que el sarraí que ha de testificar no ha de fer jurament, en hi ha prou "ab sola paraula" seva.
- El cap. CCLXXIV assenjala que els testimonis es consideren "abils e onests" si provenen de sarraïns fan les oracions, i no són bevedors de ví o vils persones.
- El cap. XCIX assenjala que l'alcaadí o el senyor en tot negoci o causa, si considera que els testimonis són bons i lleals els poden considerar com a "fets bons testimonis" tenint-los així per suficients (el jutge ha de fer, segons sembla, aquesta declaració, considerant així provats els fets en qüestió).
- Segons el cap. C tothom, encara que sigui pobre si és de bona fama, pot ser testimoni en un procés.
- D'acord amb els caps. CXXXIV i CCXCVI no són admesos com a testimonis en pleits de cap naturalesa: els que no dejunen "la llur quaresma" (el Ramadàn); els que no són "obedients" als seus pares; els homicides; els que són enemics de qualsevol de les parts; els parents de les parts; "lo companyo"; aquell que no fa l'oració; el venedor de ví, o el que lloga la seva casa o local per a vendre'n; aquell que menja carn de porc "o alguna cosa que sia morta o offegada" i no degollada (386); qui menja sang; i els mentirosos; els homes vils i luxuriosos; els usurers; els jugadors; aquell que no ha fet i és requerit per a pelegrinar a la Meca; els moliners; els carnissers; els barbers; els forners i els "banyadors" (els que treballen als banys públics).
- Segons el cap. CCLII les malifetes s'han de jutjar en el lloc on s'han comès, perquè és allí on es podran trobar els testimonis més convenients.
- I el cap. XLIII, si bé admet que es pot açotar l'inculpat d'un fet criminal (és l'únic turment acceptat), si finalment no hi ha testimonis, "lo accusat deu de tot en tot esser liurat segons Çuna".

4. En cas de no poder-se provar els fets, i hi ha dubtes, l'alcaladí pot fer composició entre les parts a manera d'àrbitre (cap. CII). Particularment en fets criminals el cap. XLIII disposa que els sarraïns no poden ser sotmesos a turments, sinò és que siguin açotats, rebent-ne tants com el senyor o l'alcaladí consideri necessaris.

5. El cap. XCVII assenyala que cada part litigants pot contradir els testimonis de l'altra (amb altres testimonis). I així es poden concedir uns períodes extraordinaris de prova; segons el cap. CXXXV en el procés es poden donar fins a quatre "dilacions", perquè les parts puguin "provar o reprovar o dir alguna cosa contra les persones de alguns testimonis"; es concediran a criteri de l'alcaladí o del senyor, en funció del temps que sigui necessari i de la distància dels llocs on s'hagi d'anar per a aconseguir les noves proves. I el CCLXXXVI indica que aquestes dilacions han de ser: la primera de 8 dies; la segona de 6; la tercera de 4; i la quarta de 4; això no obstant, el cadí, si ho considera necessari, pot donar un període total de 30 dies.

6. En un cas criminal, l'alcaladí ha d'interrogar l'inculpat, qui ha de jurar per a contestar l'enquesta que es faci; si el reu confessa, s'aplicarà la pena que correspongui. Però si no es poden provar els fets, la part afectada o els seus hereus (en cas d'homicidi) ho han de provar amb testimonis dignes de fe i no parents (cap. CCLXXVI). Tot i així, i ja en un cas d'homicidi, si els parents de la víctima juren que l'inculpat és l'autor segons la fórmula que conté el cap. CLXII, el reu solament podrà alliberar-se si també jura a la mesquita no haver-ho fet usant la fórmula que també recull la Sunna (caps. CLXIII i CLXIV).

7. Ja pel que fa a la sentència, el nostre llibre recull alguns preceptes de la Sunna com els següents:

- En el cap. CCXXI se'ns diu que l'alcaladí no pot jutjar cap fet civil ni criminal de nit ni anant de viatge, ni menjant, ni jugant; s'ha de jutjar de dia, assegut com és costum.

- El cap. XXXIII disposa que l'alcaladí ha de dictar sentència i resoldre sobre allò que se li planteja ("posat e provat e request de les parts"), i ha de deliberar prèviament i suficientment sobre la qüestió suscitada, en el temps que li calgui.

- El cap. XXXII assenyala que la sentència no pot ser contrària a la Sunna ni contra l'opinió dels savis que ja hem indicat. Si dictès la seva sentència "per dines, hai (odi) o mala voluntat" ha de restituir suficientment a aquell que ha perjudicat en allò que hagi perdut.

- El cap. XLI insisteix en què l'alcaladí dicta sentència en consciència; i si en alguna "haura peccat", si no ho ha fet expressament, no té cap responsabilitat.

- L'alcaladí no pot fer mai "composicio" quan els fets ja estàn provats (cap. XCVIII).

- El cap. CIII estableix que tota sentència que "justament sia donada" no pot ser apel.lada.

- I ja segons el cap. LIII tota pena imposada s'ha de complir íntegrament, sense que es pugui "scusar", ni tan sols si el condemnat arriba a vendre's per exemple.

8. Fins i tot el cap. CCVI recull els formularis de la sentència que el jutge ha de dictar, en fets civils i criminals, i distingeix entre els casos en que les parts han comparegut en el procés, com si no hi són comparegudes.

9. Pel que a les costes judicials, el cap. CLXXVIII indica que ningú pot ser condemnat a pagar "les missions" si no ha actuat amb mala fe.

10. Això no obstant, el cap. CCLXXV, remetent-se als Furs de València, refereix que les calònies i les penes "son dels senyors" si són fins a l'equivalent 100 aços, i a repartir entre el senyor i el rei si són més.

F) La població sarraïna a la darrerria del s. XV i el seu procés de conversió

Tenim poques dades sobre el volum de població sarraïna a la nostra zona amb anterioritat al s. XV. Això no obstant ens poden ser orientatius els llistats del tribut de monedatge que es recapta a la Castellania d'Amposta els anys 1315 i 1348/49; així veiem el total de terratinents sarraïns que es relacionen i podem comparar-los amb els cristians que també es declaren (387):

	<u>Terratinents</u>			
	<u>Sarraïns</u>		<u>Cristians</u>	
	1315	1348	1315	1348
- Miravet	193	129	cap	cap
- Benissanet	90	99	cap	cap
- Ascó	101	82	69	48
- Vinebre	28	30	18	19
- Riba-roja	93	37	cap	cap

I segons el fogatge de 1497 els focs sarraïns i cristians en comunitats mixtes a la nostra zona són:

	<u>Focs</u>			
	<u>Cristians</u>	<u>Sarraïns</u>	<u>Total</u>	<u>%Sarraïns (388)</u>
Ascó	30	135	165	80,31
Miravet	3	87	90	87,00
Benissanet	cap	47	47	100,00
Vinebre	17	21	38	55,25
Riba-roja	cap	31	31	100,00
Móra	112	51	163	31,28

Tivissa	71	28	99	28,86
Garcia	39	89	128	44,31
Flix	74	31	105	29,50

Però a la primavera del s. XVI Ferran el Catòlic endega una política de conversió forçosa dels sarraïns, similar a la duta a terme amb els jueus uns 10 anys abans. Així, l'11 de febrer de 1502 per una Pragmàtica ordena la conversió dels sarraïns de Castella sota pena d'expulsió.

Això no obstant, a Catalunya on també hauria d'aplicar-se aquella ordre general, en Corts tingudes a Barcelona el 1503 es suplica al rei que no dicti al Principat la mateixa resolució, atenent a que els "moros qui estan poblats en lo present Principat .. son en poc nombre e serie gran dany e destructio dels barons e altras parts". I finalment el rei accedeix a no expellir els sarraïns catalans (389).

Malgrat tot, els anys següents es deuen dur a la pràctica diferents intents reials i senyoriais per a aconseguir la conversió dels infidels, fins que entre 1509 i 1511 es pot dir que la majoria dels sarraïns (si no tots) de la Ribera d'Ebre ja s'han cristianitzat. Així es dedueix de documents als que ens hem referit amb anterioritat:

- Un de 1509 amb el què el rei s'adreça als seus oficials i els recomana que s'auxilli i ajudi en tot allò que sigui menester als sarraïns conversos de Miravet i Benissanet, donant-los instruccions talment perquè les terres que posseeixen des d'abans passin a tributar igual que les dels cristians vells (390).

- Altre de 1510 quan el comanador d'Ascó realitza unes enquestes entre els seus vassalls per a concretar quins eren els drets que ostentaven els "olim moros"; d'acord amb aquell document el comandor ha fet seva la mesquita per a fer-hi una església i la població sarraïna de la Comanda d'Ascó ja s'ha convertit (391).

- I un tercer document, el Capbreu de 1511 de la Baronia de Flix, on apareixen els terratinents antics sarraïns indicant quin era el seu nom anterior i el que ara tenen com a cristians; això no obstant encara en hi ha de musulmans (392).

D'altra banda, per a gratificar d'alguna manera als sarraïns conversos de Miravet i Benissanet, l'any 1525 el castellà d'Amposta s'adreça a ells assenyalant que per haver-se convertit "no serra raçon pagassedes tantos derechos ni resposiones por las tierras cultivais ni de los frutos que de aquella cogies, como pagabades quando erades moros". En conseqüència, com una compensació per llur conversió els atorga els mateixos privilegis i beneficis que gaudien en aquell moment els de la Comanda d'Ascó, i que no eren altres que els atorgats als antics sarraïns per Ramon Berenguer IV (393).

III. ELS "CRISTIANS NOUS" O "MORISCOS"

Els sarraïns conversos passen ara a denominar-se "cristians nous" o "moriscos", per a distingir-los dels cristians vells.

Les vicissituds d'aquests col·lectius descendents dels antics sarraïns són diverses al llarg del s. XVI; en la majoria dels casos acaben barrejant-se plenament amb els cristians vells i deixen de viure tancats en les antigues moreries. Però en llocs com Ascó, Benissanet i Miravet on segueixen constituint la pràctica totalitat o quasi de la població, malgrat haver-se convertit formalment són reputats com a mals cristians i de seguir en secret les pràctiques religioses dels seus avantpassats (394).

Aquesta circumstància es dona i es constata entre les comunitats morisques dels veïns Regnes d'Aragó i València on són molt més nombrosos que a Catalunya. A això cal afegir el temor a un aixecament armat d'aquells col·lectius al llarg de pràcticament tot el s. XVI, sobre tot arran la conquesta turca de Menorca el 1558, la guerra a Malta el 1561, la beligerància dels moriscos de Granada, les agitacions i violències que es produeixen a Aragó i València (395).

Fins que el 17 d'abril de 1610 Felip II (III de Castella) dicta l'ordre d'expulsió dels moriscos catalans concentrats al llarg de les riberes dels rius Ebre i Segre, després d'haver ordenat també la dels valencians i aragonesos. Els motius reials adduïts són bàsicament: la mala vida dels moriscos, els gravíssims delictes que cometien, el ser "apostatas" i incorre reiteradament en crims de lesa magestat "y humana". Això no obstant, no hi ha constància de que realment els moriscos catalans poguessin constituir un perill; de fet hom s'hi refereix com a comunitats pacífiques, comparant-les ambles valencianes i aragoneses (396).

Aquell mateix any 1610 les Universitats d'Ascó, Benissanet i Miravet formulen un memorial que deuen elevar al virrei (no ho sabem cert), en el que se relacionen tota una sèrie de fets per a acreditar que tots el cristians nous de les tres viles són bons cristians i es demana que no siguin expulsats. D'aquesta manera es fa una sucinta relació de les activitats i festivitats religioses cristianes que celebren; atencions caritatives; constitució de confraries; processons; construcció i manteniment d'esglésies i capelles, etc.. Així mateix addueixen que tots ells parlen català i vesteixen a la catalana; que tots poden dur armes; que a cada vila es costea un mestre per a ensenyar als joves la doctrina cristiana, i fins i tot que tots ells sempre han col·laborat econòmicament amb la Corona per al sosteniment de les guerres que s'han tingut (397).

Això no obstant, quasi tots els moriscos d'aquelles viles són expulsats. En el cas de les altres viles amb pobladors moriscos, la major part d'ells són autoritzats a restar-hi segons informes favorables del bisbe de Tortosa

que acrediten entre altres coses que es tracta de bons cristians i que estan perfectament barrejats amb els cristians vells. Pel que fa als expulsats embarquen al port dels Alfacs el 16 de setembre de 1610 (398).

L'expulsió tindrà una conseqüència immediata en els llocs afectats: l'abandó de les terres i els perjudicis econòmics que se'n deriven per als senyors baronals. La situació és tal que l'Orde de l'Hospital de Sant Joan, senyora dels llocs abans indicats, es veu obligada a atorgar noves Cartes de població entre els anys 1611 i 1623 (399).

Anem a referir-nos ara més concretament a cada Senyoriu.

A) Batllia de Miravet:

Ja hem dit que el 1525 el castellà d'Amposta decideix atorgar una sèrie de beneficis tributaris als sarraïns convertits com una mena de gratificació. Però a mitjans s. XVI sorgeixen conflictes amb la Senyoria, justament sobre l'efectivitat i vigència a favor dels conversos dels Costums de la Batllia de 1319. El castellà d'Amposta entén que solament els cristians vells de la Batllia poden gaudir dels Costums de 1319. Aquesta postura dona lloc a dos litigis instats per les Universitats de Miravet i Benissanet, majoritàriament morisques, i que la Reial Audiència de Barcelona resol respectivament el 21 d'agost de 1573, i el 8 de juliol de 1598. En tots dos casos, el Tribunal considera que els Costums van ser atorgats a tots els homes i dones de la Batllia que eren cristians, sense distingir que ho fossin de present o en el futur. En conseqüència, considerant que Benissanet i Miravet pertanyen a aquella Batllia i que els seus antics pobladors sarraïns "habitantes in dictis villis ad aliquibus omnis retro relicta falsa mahometica secta ad religionem veram christianam conversos fuisse, et in presentiarum christianos esse et ut tales teneri et reputare", es declara que els Costums han d'observar-se per tots els pobladors d'ambdues viles, vells i nous cristians, "tam in iuditiis criminalibus quam civilibus", de la mateixa manera que es venen observant en la resta de llocs de la Batllia. I així es requereix al castellà fra Jeroni de Forès que procedeixi ell i els seus oficials "ad servandum .. in dictis villis de Miraveto et Benissaneto inter homines et habitantes dicta privilegia et dictes consuetudines et ordinationes, non obstantibus" (400).

Encara se suscita un altre litigi a la darrera del s. XVI contra el castellà d'Amposta per les mateixes Universitats i singulars de Miravet i Benissanet reclamant el seu dret a "fer taula" sobre la gestió dels batlles locals cada 3 anys, com disposa el capítol 134 dels Costums de la Batllia de 1319. El castellà no reconeix aquell dret als veïns i Universitats de dites viles i insisteix en què es tracta de cristians conversos i que com a tals no els hi són d'aplicació aquells Costums. Però la Reial Audiència en sentència de 24 d'abril de 1600 recorda aquelles altres

sentències de 1573 i 1598, i torna a donar la raó als demandants i els reconeix a favor seu la plena vigència i efectivitat de dit codi (401).

D'altra banda comptem amb el Capbreu tingut a la Batllia l'any 1606, poc abans de l'expulsió dels moriscos, i podem veure quines són les delcaracions dels representants municipals de les Universitats de Miravet i Benissanet (402):

1. A Miravet:

- El senyor no ostenta el dret de fadiga però sí el de lluïisme.
- Satisfan la vuitena part dels fruits recollits al secatiu, excepte les ametlles i les garrofes "per ser poques".
- Pel gra, dos almuts per cafis.
- De l'ordi i el ferratge, la sisena o vuitena part, segons sigui de l'horta o del secà respectivament.
- Pel que fa a la verema, les figues, fesols i similars, com l'anterior, però s"alfarrassen".
- De la palla de les terres de la Mitjana, la sisena part.
- Per les olives, la sisena part de l'oli que s'obtingui, i altres drets per l'ús del molí senyorial.
- Del bestiar menut, paguen un diner per cap.
- Per dret de barcatge nou cafisos d'ordi.
- De tot "lo puix savogal" (sic) la vuitena part, i de les "pedes" una de dia i altra de nit per la barca.
- Paguen una fanega de blat per cada casa d"estatjer".
- I satisfan també els drets de corredoria que es relacionen (403).

2. A Benissanet:

- Una vuitena part dels fruits del secatiu.
- Una sisena dels que es recullen a l'horta.
- La quarta part dels fruits de la Mitjana.
- Una fanega de blat per cada hostal.
- De les olives, la sisena part; per podermoldre, de cada vint-i-quatre (roves o molinades) una; per l'aigua i la bassa, tres; i per molinada, mig.
- Per les herbes del terme, onze lliures i mitja l'any.
- Pels grans, dos almuts per cafis, per dret de "missatge", tenint-los a canvi el senyor un missatge franc.
- De lluïisme paguen la quarta part.
- Els raïms, els fesols, les figues i l'ordi s'alfarrassen o preuen.
- Del bestiar menut, paguen un diner per cap.
- I per drets de corredoria paguen els mateixos que a Miravet.

Si comparem aquests drets amb aquells que declaren els sarraïns el 1495, observem el següent:

- Segueixen pagant el dret de "çadegua", d'un diner per cap de bestiar; però abans era per tot bestiar, i ara solament ho és pel menut.
- Dels grans ara es paga dos almuts per cafís, i abans era la cinquena o la tercera part segons el lloc.
- Del ferratge es paga la sisena o la vuitena part, segons sigui de l'horta o del secà, i el 1495 era la quarta part.
- El 1495 satisfieien proporcions diferents dels fruits obtinguts, i ara tot es redueix a la sisena part si procedeixen de l'horta, i la vuitena si són del secà.
- El dret de barcatge ha passat de 12 cafisos d'ordi a Miravet i 7 a Benissanet, a 9 cafisos a Miravet i no consta res de Benissanet.
- Les olives tributaven per la quarta part i es preuaven a l'arbre, mentre que el 1606 tributen per la sisena part.
- Es mantenen certs drets per l'ús del molí senyorial, amb proporcions inferiors a les anteriors.
- Els drets de corredoria es mantenen iguals.
- No figuren les antigues "sofres", ni es declaren les prestacions de treball personal que es referien el 1495.
- Ara no estan subjectes a fadiga, i segueixen pagant el mateix lluïsmo.
- Ja no es paguen drets com els de "tarquo", de l'"alfetras" o per les prostitutes.

En conclusió, ens trobem amb que els cristians nous de Miravet i Benissanet, d'acord amb aquell privilegi concedit pel castellà d'Amposta el 1525 (en compensació per haver-se convertit), tenen menys càrregues tributàries que llurs avantpassats, bé que no gaudeixen de tots els beneficis que tenen els d'Ascó i als que ens referim tot seguit.

La situació dels moriscos de Miravet i Benissanet s'assembla potser més a la dels de Vinebre, segons llurs declaracions de 1558 que veiem més endavant. En qualsevol cas d'alguna manera es pot dir que es reconeixien tardívolament i relativament els beneficis atorgats per Ramon Berenguer IV el s. XII als sarraïns de la ribera de l'Ebre.

Malgrat tot, i en el conjunt del procés que duu a l'expulsió general dels moriscos dels Regnes de la Corona d'Aragó, el 1610, els de Benissanet i Miravet són obligats també a abandonar llurs terres. El total d'expulsats d'aquestes viles són 748 persones entre homes, dones, nois i noies (169 cases); solament 13 famílies de Benissanet poden quedar-s'hi, i encara de les expulsades aconsegueixen tornar 6 a Benissanet i a Miravet se n'autoritza inicialment a 2 i en retornen 19 (404).

Hem de dir, però, que els expulsats d'ambdues viles constitueixen la pràctica totalitat de llurs poblacions. Això, l'abandó de llurs terres i l'existència de quantiosos deutes impagats, forcen a l'Orde de l'Hospital a endegar un nou procés repoblacional, que es materialitza amb l'atorgament de dues noves Cartes de població: el 1611 a Benissanet i el

1623 a Miravet que contenen a més un nou ordenament jurídic-consuetudinari que deroga l'antic codi de 1319 (405).

Aquestes Cartes es concedeixen a tots els pobladors del llocs respectius i no s'observa cap disposició discriminatòria respecte dels moriscos que finalment hi resten. En tot cas amb les noves Cartes de població, la Senyoria fa seves les finques que antigament pertanyien als moriscos i procedeix a llur nou repartiment, subjectant-les als drets que es fixin en cada cas segons disposen les Cartes de població respectives:

1. A Benissanet (1611), el cap. 3 es refereix en general a les cases i terres que l'Orde donarà als nous pobladors.

2. Miravet (1623):

- El cap. 5 es refereix a "las casas y heredades" que es lliuraran als nous pobladors.

- Del cap. 40 al 48 l'Orde lliura a la nova Universitat "para suportar parte de los cargos que .. tiene", tot un seguit d'immobles (cases i finques) i un forn de pa. Tots ells devien pertanyer a moriscos expulsats, i pel que fa al forn ja el declaren els sarraïns el 1495 (deu ser el mateix).

- Del cap. 49 al 63 es relacionen els béns que l'Orde es reserva, i hi figuren cases, heretats, trulls, sitges i el molí d'oli.

D'altra banda tot i que la seva Carta no en fa esment, a Benissanet el mateix 1611 (poc després de concedir-se aquella) i l'any 1612 s'estableixen a favor dels pobladors les cases, sínies i sequers que abans havien estat de moriscos i per les que, segons s'indica, no havien satisfet mai cap tribut. Ara s'estableix el cens corresponent per a cada cas (406).

B) Comanda d'Ascó:

A la Comanda d'Ascó, els nuclis moriscos es troben a Ascó i Vinebre.

1. Ascó:

En el cas d'Ascó els moriscos des de la conversió dels sarraïns mantenen la duplictat municipal anterior; és a dir, subsisteixen dos col·lectius, per bé que ara cadascun es constitueix en Universitat, una de cada comunitat: de cristians vells (dita de "fora") i de nous (de "dins") (407).

L'expressió que s'empra per a identificar una i altra (de "fora" i de "dins") pot confirmar-nos que els sarraïns habitants del lloc el s. XII romangueren en llurs cases originàries i que no foren obligats a instal·lar-se fora del recinte murallat inicial, mentre que els cristians que s'instal·laren al lloc s'establiren "fora" de la vila en un barri propi. Aquesta situació es mantindria amb llurs descendents, fins i tot els convertits.

En definitiva, cada comunitat o ja Universitat segueix actuant amb la seva pròpia organització i amb els seus béns, de manera independent una de l'altra. Ara ja no podem parlar d'una Universitat o comunitat conjunta i de diferents col·lectius integrants; ens trobem pròpiament amb dos Municipis separats. I particularment pel que fa a la Universitat dels cristians nous i als moriscos mateixos, tots ells gaudeixen de les exempcions i beneficis que ostentaven llurs avantpassats sarraïns. Així es desprén, entre altres d'un Capbreu tingut a la Comanda el 1558 (408), en el que declaren els béns i drets següents:

- Un forn de pa, del que paguen un pa de cada vint-i-quatre que couen.
- Una botiga d'oli anomenada la "aljama", de la que paguen 3 lliures l'any.
- Dos trulls, instal·lats allí on abans "lavabant sarracenei", i pels que paguen 30 sous anuals.
- Per l'antic fossar dels "moros", paguen 10 almuts de gra, cinc d'ordi i cinc de blat.
- Per la Casa de la Vila o del Consell de la Universitat no paguen res, però està subjecta a lluïisme (es troba on estava l'antiga mesquita).
- La carnisseria també es franca de tot cens, però també està subjecta a lluïisme i el comanador té dret a comprar-hi carn per preu en menys d'"una malla marco per lliura".
- Pel que fa a les garrofes, els raïms i les figues s'"alfarrassaven", pagant el dret corresponent en diners (els cristians vells ho feien en espècie).

Si ens traslladem a un altre Capbreu tingut el 1607, poc abans de l'expulsió dels moriscos, veiem que pràcticament es declaren els mateixos drets que en aquell de 1558, i els cristians vells denuncien que els cristians nous segueixen exempts de fadiga per la venda d'immobles, i que solament paguen lluïisme (409).

D'altra banda, entre un i altre Capbreu, exactament l'any 1594 es projecta la unió d'ambdues comunitats, i elles mateixes elaboren els pactes corresponents tractant entre altres coses, de la composició dels nous organismes municipals. El projecte no fa cap distinció entre un i altre col·lectiu per a la composició dels mateixos i la participació d'uns i altres. Això no obstant quan el projecte de conveni es presenta al comanador, aquest formula una sèrie d'objeccions tendents a evitar que els cristians nous puguin ocupar la majoria dels càrrecs municipals i controlar així la nova Universitat.

D'aquesta manera disposa:

- Que s'havien de designar 2 cristians nous i 2 de vells perquè elegeixin els 30 membres que ha de tenir el nou Consell General de la Universitat.
- Que dels 12 membres que ha de tenir el Consell Secret, com a mínim 4 han de ser cristians vells.

- Que dels dos jurats a designar, el major i el menor, un ha de ser cristià vell i l'altre nou, alternant-se cada any un de cada comunitat en els càrrecs.
- Que dels sis candidats a presentar forçosament per als càrrecs de clavari i de mostassaf, en cada cas dos d'aquells havien de ser cristians vells (410).

D'altra banda, tot i la unió referida, els veïns moriscos segueixen gaudint com hem dit de les antigues exempcions tributàries (censals, de la fadiga senyorial, etc.), com pot observar-se en el Capbreu tingut a la Comanda el 1607, poc abans de decretar-se llur expulsió. I aquestes qüestions no es resoldran fins l'aprovació de la nova Carta de població que s'atorga a Ascó el 1615.

Finalment, d'Ascó s'expulsen 784 persones (154 cases), és a dir tots els habitants moriscos, i únicament aconsegueixen retornar 11 (411).

Pel que fa als que retornen en els anys immediats a l'expulsió i aconsegueixen poder restar al lloc, la nova Carta introdueix una sèrie de disposicions molt limitatives en l'àmbit polític i civil:

- En primer lloc se'ls fa renunciar als béns que posseeixen, comproment-se el comanador a restituir-los i augmentar-los, però per mitjà de nous actes d'establiment en els que es fixaran els censos corresponents.
- Se'ls prohibeix alienar i gravar les heretats que se'ls ha de cedir.
- Solament podràn disposar-ne a favor de llurs fills, sempre i quan estiguin casats amb cristians vells. En altre cas aquells béns passen novament a l'Orde lliures de tota càrrega.
- De morir sense fills de legítim matrimoni, els seus béns retornen talment a l'Orde (aquell antic "costum d'Espanya" que afectava a llurs avantpassats sarraïns) (412).
- Se'ls prohibeix formar part dels organismes de govern de la Universitat, ni ocupar cap càrrec públic (413).
- I se'ls exclou de l'antic privilegi del que venien gaudint els cristians vells, conegut com "del forn", consistent en la facultat dels jurats de decidir prèviament a l'inici d'un procediment si el mateix era de naturalesa civil o criminal (414).

2. Vinebre:

En aquest cas no tenim constància de que es produís aquella duplicitat organitzativa municipal que es donava a Ascó. En el Capbreu tingut el 1558 intervé una sola Universitat, com si uns i altres cristians estessin perfectament barrejats, formulant una única declaració (415).

En aquell Capbreu els cristians nous reconeixen els mateixos drets que els cristians vells amb un sola excepció:

- Que no estàn subjectes a fatiga (i sí els cristians vells).
- Dels grans en general satisfieien la sisena part si eren de l'horta, i la vuitena si es recollien al secà.
- Les figues i els raïms es preuaven com a Ascó
- De les olives donaven la sisena part, havent de dur-les a moldre al molí d'Ascó.
- Declaren un forn de pa, pel que pageun un pa de cada vint-i-sis.
- Del safrà donen la novena part.
- Declaren també una mesquita, que en aquell moment està destinada a seu del Consell municipal, i per la que paguen 18 diners per Nadal.
- Reconeixen el dret senyorial de la mesada del vi.
- Del lli, cebes, canem i alls paguen la cinquena part si són de l'horta, i la setena al secà.
- Reconeixen estar obligats a dur tots els fruits fora del lloc per a partir-los i portar-los a càrrec seu al castell del comanador a Ascó.
- Declaren que han d'anar a treballar la vinya senyorial de Pomar, al terme de la Torre de l'Espanyol (igual que els cristians vells d'Ascó i els veïns de la Torre).
- Que han d'anar a moldre el blat al molí fariner senyorial d'Ascó.
- Declaren els drets de corredoria com els d'Ascó.
- Donen a la Senyoria la quarta part de tot animal salvatge que maten al terme.
- Paguen drets de barcatge, així com drets sobre les moreres i llur collita (també com els cristians vells d'Ascó).

El règim tributari dels moriscos de Vinebre resulta ser doncs més gravòs que el dels d'Ascó. I finalment, les 13 famílies morisques que hi habiten el 1610 són autoritzades a restar al lloc, amb l'informe favorable del bisbe de Totosa (416).

C) Comanda de Vilalba:

En aquest domini solament Riba-roja compta amb població morisca; però com a Vinebre, tota ella és autoritzada a restar-hi (63 famílies en total), trobant-se ja barrejada amb els cristians vells. El bisbe informa que estàn barrejats amb els cristians vells, i que no acullen a bandolers ni lladres ni gent de "mala vida" (417).

D) Baronia de Flix:

Pel que fa a la Baronia de Flix, ja tenim alguna notícia del s. XV sobre el deure dels sarraïns de lliurar i dur al castell i al seu càrrec tota la llenya que allí es necessiti durant l'any; a mitjans d'aquell segle l'Aljama demana que es supprimeixi aquella prestació per considerar-la molt gravosa (fins i

tot s'assenyala que tal motiu no s'estableixen nous sarraïns al lloc). En tot cas, la comunitat morisca, dels "òlim moros" almenys a la primavera del s. XVI venien obligats a "donar al castell" cada any 200 càrregues de llenya (418).

Finalment, aquella comunitat de conversos es troba perfectament integrada amb els cristians vells, i cap de les seves 53 famílies són expulsades l'any 1610 (419).

E) Baronia d'Entença:

En aquest cas els col·lectius de població morisca es troben a Móra, Tivissa i Garcia:

- De Móra, amb un total de 51 famílies morisques, 45 són autoritzades a restar i 6 són expulsades, però tornen i es queden al lloc.
- De Tivissa, de 52 famílies, 51 són autoritzades a restar i solament 1 és expulsada però finalment retorna.
- De Garcia, totes les 37 famílies morisques són autoritzades a restar (420).

